

बलामी भाषाको समाज भाषिक विश्लेषण

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत दर्शनाचार्य तह
पाठ्याङ्क सङ्केत ७२५ क र ख को
प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोध प्रबन्ध

शोध कर्ता

बिन्दा अर्याल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०६९

बलामी भाषाको समाज भाषिक विश्लेषण

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत दर्शनाचार्य तह
पाठ्याङ्क सङ्केत ७२५ क र ख को
प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोध प्रबन्ध

शोध कर्ता

बिन्दा अर्याल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०६९

शोध निर्देशकको सिफारिस

बलामी भाषाको समाजभाषिक विश्लेषण शीर्षक शोध प्रबन्ध त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत बिन्दा अर्यालले मेरो निर्देशनमा तयार पारेकी हुन् । म उनको शोध कार्यबाट सन्तुष्ट छु र यस शोध प्रबन्धलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/५/१०

(प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य)
प्राध्यापक
त्रिभुवन विश्व विद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

शोध प्रबन्ध समितिको स्वीकृति

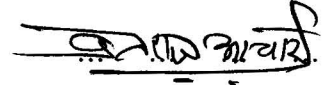
त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत दर्शनाचार्य तहको उपाधिका लागि विन्दा अर्यालको बलामी भाषाको समाज भाषिक विश्लेषण शीर्षकको यस शोध प्रबन्ध स्वीकृत गरिएको छ ।

स्वीकृत गर्ने शोध प्रबन्ध समिति

१. प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम

(विभागीय प्रमुख)

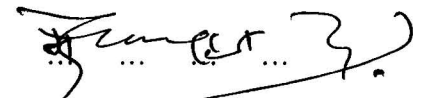
२. प्रा. डा. ब्रतराज आचार्य

(शोध निर्देशक)

३. प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम

(आन्तरिक परीक्षक)

४. प्रा. मोहनराज शर्मा

(बाह्य परीक्षक)

मिति : वि.सं. २०६९/०६/२६

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य उपाधिका लागि 'बलामी भाषाको समाजभाषिक विश्लेषण' शीर्षक शोध प्रबन्ध मैले प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ। यस क्रममा उहाँले सिद्धान्त निर्माणदेखि शोध कार्य सम्पन्न नहुँदासम्म बडो तत्परतासाथ कुशल निर्देशन गर्नु भएको छ। यसका लागि सर्वप्रथम म मेरा शोध निर्देशकप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। उहाँका साथै विभागीय प्रमुख तथा आन्तरिक परीक्षक प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु। साथै, यसलाई अन्तिम रूप दिने क्रममा वाट्य परीक्षक प्रा. मोहनराज शर्माको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ। मौखिक प्रतिरक्षा परीक्षक प्रा. डा. मोतीलाल पराजुलीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु।

प्रस्तुत शोध प्रबन्ध तयार पार्ने क्रममा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा थुप्रै समस्याहरूमा छलफल गरी समाधानका लागि सल्लाह र सुझाव दिनु हुने भाषा विज्ञान केन्द्रीय विभागका आदरणीय गुरुहरू माधव पोखरेल र कृष्णप्रसाद चालिसेलाई उहाँहरूको प्राज्ञिक सुझाव एवम् सहयोगका लागि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु।

यस शोध कार्यको लागि क्षेत्रगत भ्रमणको सिलसिलामा सहयोग गर्नुहुने बलामी समुदायका सम्पूर्ण दाजुभाइ दिदीबहिनी विशेष धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ। साथै, सामग्री सङ्कलनका क्रममा रेकर्डिङ र अनुवादमा सहयोग गर्ने श्याम बलामी, राजेन्द्र बलामी, बुद्धवीर बलामी, लालबहादुर बलामी, जेठी बलामी, बुद्धलक्ष्मी बलामी, श्यामसुन्दर बलामी र जितबहादुर बलामी लगायत सम्पूर्ण बलामी समुदायलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु।

प्रस्तुत शोध कार्यलाई अघि बढाउने क्रममा नेपाली दर्शनाचार्य भाषा समूहका मित्रहरूको योगदान पनि बहुमूल्य रहेको छ। शोध कार्य गर्ने क्रममा शीर्षक छनोटदेखि पाठ्यसामग्री समेत जुटाइदिएर विद्युतीय माध्यमबाट समेत सल्लाह र सुझाव दिई अमूल्य सहयोग गर्नुहुने पत्रकार कृष्ण श्रेष्ठ, दर्शनाचार्य तहका अभिन्न मित्रहरू हरिकला अधिकारीका साथै तुलसा वाइवा, रमा सापकोटा र वन्दना ढकाललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। साथै, प्रस्तुत शोध कार्य सम्पन्न गर्नका लागि प्रत्यक्ष-

परोक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण विद्वान गुरुहरू, अध्ययन कार्यमा हरतरहले सहयोग पुऱ्याउने परिवारका आदरणीय सदस्यहरू बृद्ध ससुरा नन्दप्रसाद फुयाल, सासु ससुरा (रीतादेवी फुयाल बलराम प्रसाद फुयाल), पुजनीय बुबा आमा (रुद्रप्रसाद अर्याल, गङ्गा अर्याल) प्रति सधै आभारी छु साथै अध्ययन सामग्री सङ्कलनका लागि म सँगसँगै अध्ययन क्षेत्रमा समेत पुगी अगाडि बढ्नको लागि सहयोग गर्ने जीवन साथी रमेशप्रसाद फुयाल लगायत परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय लगायत विभिन्न पुस्तकालयका कर्मचारीहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

बि००५
बिन्दा अर्याल

रोल नं. १५

त्रि.वि. दर्ता नं.६-१-३८-२३८-९८

विषय सूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

सङ्क्षिप्त शब्द सूची

परिच्छेद : एक

शोधको परिचय

१.१. विषय प्रवेश	१
१.२. समस्या कथन	१
१.३. उद्देश्य कथन	२
१.४. पूर्वकार्यको समीक्षा र विवरण	२
१.५. शोधको औचित्य र उपयोगिता	५
१.६. सामग्री सङ्कलन विधि र सैद्धान्तिक पर्याधार	५
१.६.१. प्राथमिक सामग्री सङ्कलन	५
१.६.२. द्वितीयक सामग्री सङ्कलन	६
१.६.३. अध्ययनको सैद्धान्तिक पर्याधार	७
१.६.४. विश्लेषणको ढाँचा	७
१.७. शोधको सीमाङ्कन	८
१.८. शोध प्रबन्धको रूपरेखा	८

परिच्छेद : दुई

सैद्धान्तिक पर्याधार

२.१. विषय प्रवेश	१०
२.२. समाज भाषा विज्ञान	१०
२.२.१. समाज भाषा विज्ञानको अध्ययन क्षेत्र	१२
२.२.२. प्रयोग र पद्धति	१३

२.३. भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध	१४
२.३.१. नाता व्यवस्था	१६
२.३.१.१. नाता व्यवस्थाका आधार	१७
२.३.१.२. नाता सम्बन्धका तह	१९
२.३.२. आदरार्थी र सम्बोधन व्यवस्था	२३
२.३.३. रङ्ग व्यवस्था	२४
२.३.४. लिङ्ग व्यवस्था	२५
२.४ बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्था	२६
२.४.१ द्विभाषिकता र बहुभाषिकता	२७
२.४.२ कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण	२९
२.५ सैद्धान्तिक पर्याधारको निष्कर्ष	३३

परिच्छेद : तीन

बलामी समुदायको सामाजिक साँस्कृतिक अवस्था

३.१ विषय प्रवेश	३५
३.२ बलामी समुदायको जातिगत सम्बन्ध	३५
३.३ नेवारी सामाजिक बनोटमा बलामीको स्थान	३९
३.४ सामाजिक साँस्कृतिक व्यावहार	४०
३.४.१ थर, गोत्र र आपसी सम्बन्ध	४१
३.४.२ पारिवारिक सम्बन्ध	४
३.४.३ भेषभूषा	४२
३.४.४ स्वास्थ्य अवस्था	४२
३.४.५ बसोबास क्षेत्र र जनसंख्या	४३
३.४.६ चाडपर्व	४४
३.४.७ सामाजिक साँस्कार	४४
३.४.८ आर्थिक अवस्था	४७
३.४.९ राजनैतिक अवस्था	४८
३.४.१० शैक्षिक अवस्था	४८
३.५ निष्कर्ष	४९

परिच्छेद : चार

बलामी भाषा र सँस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध

४.१. विषय प्रवेश	५०
४.२. नाता व्यवस्थाको विश्लेषण	५०
४.२.१. रक्त सम्बन्धको आधारमा नाता व्यवस्था	५०
४.२.१.१. समान पुस्ता	५१
४.२.१.२. अघिल्लो पहिलो पुस्ता	५६
४.२.१.३. अघिल्लो दोस्रो पुस्ता	६४
४.२.१.४. अघिल्लो तेस्रो पुस्ता	६७
४.२.१.५. पछिल्लो पहिलो पुस्ता	६८
४.२.१.६. पछिल्लो दोस्रो पुस्ता	६९
४.२.१.७. पछिल्लो तेस्रो पुस्ता	७१
४.२.२. विवाह सम्बन्धका आधारमा नाता व्यवस्था	७३
४.२.२.१. विवाहित पुरुष श्रीमान	७३
४.२.२.२. विवाहित महिला श्रीमती	८०
४.२.२.३. रक्त सम्बन्धको विवाहबाट बन्ने समान पुस्ताका नाताबोधक शब्द	८९
४.२.२.४. पछिल्लो पहिलो पुस्ताको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका शब्दहरू	९२
४.२.२.५. रक्त सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दको श्रेणी विभाजन	९४
४.२.२.६. रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्द	९५
४.२.३. अन्य नाता व्यवस्था	९६
४.२.३.१. मितेरी नाता	९६
४.२.३.२. धर्म नाता	९७
४.२.३.३. गुरु नाता	९८
४.३. आदरार्थी र सम्बोधन व्यवस्थाको अध्ययन	९९
४.४. रङ्ग व्यवस्थाको अध्ययन	१०३
४.५. लिङ्ग व्यवस्थाको अध्ययन	१०४
४.६. निष्कर्ष	१११

परिच्छेद : पाँच

बलामी समुदायमा बहुभाषिकता र कोड छनोटको अवस्था

५.१ विषय प्रवेश	११४
५.२. बलामी भाषिक समूह	११४
५.२.१ बलामी समुदायमा द्विभाषिकता र बहुभाषिकताको अवस्था	११५
५.२.१.१ उमेर र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति	११६
५.२.१.२ लिङ्ग र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति	११७
५.२.१.३ शिक्षा र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति	११८
५.२.१.४ पेशा र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति	११९
५.२.१.५ बसोबास अवधि र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति	१२०
५.२.२ भाषिक क्षमता र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति	१२१
५.३ कोड परिवर्तनको अवस्था	१२४
५.३.१ कोड परिवर्तनका कारक तत्व	१२५
५.४ कोड मिश्रणको अवस्था	१२७
५.५ निष्कर्ष	१४०

परिच्छेद : छ

उपसंहार

६.१ विषय प्रवेश	१४३
६.२ परिच्छेदगत सार	१४३
६.३ शोधको निष्कर्ष	१४४
६.४ भावी शोध कर्ताका लागि शीर्षक सुझाव	१५०
परिशिष्टहरू	१५१-१८१
परिशिष्ट १ सूचकको नामावली	
परिशिष्ट २ समाज भाषिक प्रश्नावली	
पारिभाषिक शब्दावली	१८२
सन्दर्भ सामग्री सूची	१८९

तालिका सूची

तालिका १ : तृतीयक नाता सम्बन्धका शब्दहरू	२१
तालिका २ : भाषा प्रयोग हुने क्षेत्र	३१
तालिका ३ : रक्त सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दहरू	९४
तालिका ४ : रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दहरू	९५
तालिका ५ : उमेरका आधारमा द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति	११६
तालिका ६ : लिङ्गका आधारमा द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति	११७
तालिका ७ : शिक्षाका आधारमा द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति	११८
तालिका ८ : पेशाका आधारमा द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति	११९
तालिका ९ : बसाइँका आधारमा द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति	१२०

सङ्क्षिप्त शब्दको सूची

यस शोध प्रबन्धमा प्रयुक्त शब्दका सङ्क्षिप्त रूप यस प्रकार छन् :

क्र.सं.	-	क्रम सङ्ख्या
प.सं.	-	पहिलो संस्करण
पु.	-	पुलिङ्ग
पु.मु.	-	पुनर्मुद्रित
प्रा.डा.	-	प्राध्यापक डाक्टर
सह.प्रा.	-	सहप्राध्यापक
पृ.	-	पृष्ठ
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
ई.	-	इस्वी संवत्
सम्पा.	-	सम्पादक
संयो.	-	संयोजक
गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
सा.प्र.	-	साभ्ना प्रकाशन
उदा.	-	उदाहरण

परिच्छेद : एक
शोध परिचय

१.१ विषय प्रवेश

बलामी जातिका मानिसहरूले बोलचालको माध्यमको रूपमा प्रयोग गर्ने मातृभाषा नै बलामी भाषा हो । बलामी भाषा लिखित भाषा नभई मौखिक रूपमा रहेको भाषा हो । यस भाषालाई भोट बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत राखिन्छ । नेपालको २७ भन्दा बढी जिल्लामा छरिएर रहेका बलामीको जनसंख्या एक लाखको हाराहारीमा रहेको अनुमान गरिएको छ । नेपालको जनगणनामा यसको छुट्टै तथ्याङ्क पाइँदैन तापनि बलामीहरूको ठूलो संख्या नुवाकोट जिल्लाको ओखरपौवा गाविसको कागती गाउँमा भेटिन्छ । ओखर पौवाको कुल जनसङ्ख्या १३ हजार छ भने बलामीहरूको जनसङ्ख्या सात हजारको हाराहारीमा रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा कागती गाउँका बलामी भाषिक समुदायलाई अध्ययनको मुख्य केन्द्रविन्दु बनाई भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध र कोड छनोटका विविध अवस्थाको समाजभाषिक अध्ययन गरिएको छ ।

समाज भाषा विज्ञानले भाषालाई समाजसँग जोडेर समाज र संस्कृतिका विभिन्न पक्षको अध्ययन गर्दछ । यस अध्ययनमा भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध र बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्थाको समाजभाषिक अध्ययन गरिएको छ । भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्धलाई स्पष्ट्याउनका लागि नाता व्यवस्था, आदरार्थी, रङ्ग व्यवस्था, लिङ्ग व्यवस्थाको विश्लेषण उपयोगी देखिएको छ भने बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्थालाई स्पष्ट्याउन द्विभाषिकता र बहुभाषिकता, कोड छनोट, कोड मिश्रण र कोड परिवर्तन आदि विषय उपयोगी देखिन्छन् ।

१.२ समस्या कथन

बलामी समुदायभित्र जातीय भाषिक समुदायको रूपमा आफ्नै किसिमका रीतिरिवाज चालचलन रहेका छन् । यसैले बलामी भाषामा बलामी समाज र संस्कृतिको कस्तो प्रभाव परेको छ र बलामी समुदायमा द्विभाषिकता, बहुभाषिकता र कोड परिवर्तन र मिश्रणको अवस्था कस्तो रहेको छ ? भन्ने जिज्ञाषा प्रस्तुत शोधप्रबन्धको मूल

समस्या रहेको छ । यस शोध प्रबन्धमा उक्त मूल समस्यालाई निम्न लिखित उप
समस्यामा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ ;

(क) बलामी भाषामा समाज र सँस्कृतिको कस्तो प्रभाव पाइन्छ ?

(ख) बलामी भाषिक समुदायमा बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्थाको
स्थिति कस्तो पाइन्छ ?

१.३ उद्देश्य कथन

बलामी भाषाको समाज भाषिक विश्लेषण गर्नु नै प्रस्तुत शोधकार्यको प्रमुख उद्देश्य
हो । उक्त उद्देश्यलाई बुँदागत रूपमा यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

(क) बलामी भाषामा पाइने समाज र सँस्कृतिको प्रभावको विश्लेषण गर्नु ।

(ख) बलामी भाषिक समुदायमा पाइने बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध
अवस्थाको विश्लेषण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा र विवरण

समाज भाषा विज्ञानका आधारमा बलामी जाति र भाषासँग सम्बन्धित पूर्वकार्य
अत्यन्त सीमित छन् । प्रस्तुत शोध प्रबन्धमा बलामी जाति र भाषाका बारेमा पाइएका
प्रायः सबै पूर्व कार्यको समीक्षा गरिएको छ ।

१.४.१ बलामी जाति सम्बन्धी पूर्वकार्य

गोपालसिंह नेपालीले **द नेवार्स** (सन् १९६५) नामक कृतिमा बलामी जाति नेवार
समुदायभित्र पर्ने तल्ला जाति भएको उल्लेख गरेका छन् । बलामी जाति सम्बन्धी यस
अध्ययनले बलामी जातिका बारेमा सामान्य सूचना मात्र दिएको छ ।

टोनी हेगेनले **नेपाल द किङडम इज द हिमालयन** (१९७१) नामक कृतिमा बलामी
जातिको शारीरिक बनौटका बारेमा उल्लेख गरेका छन् । यसमा बलामी सँस्कृति र
भाषाको भने उल्लेख पाइँदैन ।

डोरबहादुर बिष्टले **पिपुल्स अफ नेपाल** (१९८०) नामक कृतिमा बलामी जातिलाई
नेवारको उपजाति हो भनी उल्लेख गरेका छन् । यस कृतिले बलामी जातिका बारेमा
मात्र केही जानकारी दिएको छ ।

एल पेटेकले **मेडिएभल हिस्ट्री अफ नेपाल** (१९८०) नामक कृतिमा डुईयाँको उपसमूह बलामी हो भन्दै डुईयाँ र बलामीका बीचमा विहाबारी चल्छ भनेर सामान्य चर्चा गरेका छन् । यसबाट बलामी संस्कृतिको सामान्य जानकारी प्राप्त हुन्छ ।

प्रमिला अर्यालले **टौफिककलका बलामी एक अध्ययन** (२०४९) शीर्षक स्नातकोत्तर शोधपत्रमा बलामी जातिको रहनसहन र संस्कृतिका बारेमा उल्लेख गरेकी छन् । बलामीहरूले बोल्ने भाषाका बारेका उल्लेख नगरे पनि संस्कृतिको अध्ययन गरेको हुनाले यसबाट बलामी भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको अध्ययन गर्नमा सामान्य सहयोग पुगेको छ ।

देवेन्द्र अर्यालले बलामी जातिको विवाहका सम्बन्धमा विभिन्न अखबारमा लेखहरू प्रकाशित गरेका छन् । **वर्षमा एकै दिनमात्र विवाह गर्ने जाति** (वि.सं. २०५४), **श्रीपञ्चमीका दिनमात्र विवाह गर्ने परम्परा** (वि.सं. २०५६), **मुलुकी ऐनलाई चुनौति बालविवाह परम्परा** (२०५८), **भ्रन बढ्यो घटेन बालविवाह** (२०५९), **कागती गाउँमा बालविवाह ठप्प** (२०६१), **कागती गाउँमा बालविवाह बन्द** (२०६२), **बाल विवाहमा बलामी** (२०६४) शीर्षक लेखहरूमा अर्यालले बलामी जातिको विवाह संस्कारका बारेमा चर्चा गरेको पाइन्छ । अर्यालका लेखहरूमा बलामी जातिमा कायम रहेको बाल विवाह र वर्षमा एक दिन श्रीपञ्चमीका दिन मात्र विवाह गर्ने प्रचलनको उल्लेख गरिएको पाइन्छ । मुलुकी ऐनले बालविवाह गर्न नहुने जनाए तापनि यस जातिमा बालविवाह अझै रोकिएको छैन भन्दै उनले बालविवाहका सम्बन्धमा चर्चा गरेका छन् । लेखहरूमा भाषाका सम्बन्धमा उल्लेख नगरे पनि विवाह, संस्कृति र समाजको उल्लेख छ । यी लेखहरूबाट बलामी भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध अन्तर्गत समाजभाषिक अध्ययनका लागि विवाह संस्कृति बारे सामान्य जानकारी प्राप्त हुन्छ ।

रुक्मिणी शर्माले **बलामी जातिको सामाजिक आर्थिक तथा साँस्कृतिक अवस्था** (२०५८) शीर्षक स्नातकोत्तर शोधपत्रमा ओखरपौवा गाविसमा बसोबास गर्ने बलामी जातिको सामाजिक, आर्थिक र साँस्कृतिक अवस्थाका बारेमा अध्ययन गरेकी छन् । यसमा बलामीले बोल्ने भाषाका बारेमा अध्ययन नगरिए पनि यस शोधकार्यलाई बलामीको सामाजिक, आर्थिक र साँस्कृतिक अवस्थामा भाषाले कस्तो प्रभाव पारेको छ भनेर समाज भाषा वैज्ञानिक अध्ययन गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

अञ्जु शर्माले ओखरपौवा गाविस कागती गाउँका बलामी महिलाको सामाजिक आर्थिक एवम् साँस्कृतिक अवस्था एक समाजशास्त्रीय अध्ययन (२०६०) शीर्षक स्नातकोत्तर शोधपत्रमा ओखरपौवा गाविसका महिलाको सामाजिक र आर्थिक अवस्थाको अध्ययन गरेकी छन्। यस शोधकार्यमा भाषाको अध्ययन नगरिएको भए पनि यसबाट बलामी समाजको आर्थिक अवस्थालाई बुझ्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

जिराड टोफिनले नेवारी सोसाइटी (२००७) शीर्षक लेखमा दनुवार, पहरी, बलामी र माभी जङ्गलको नजिक बस्ने जाति हुन् भनेर उल्लेख गरेका छन्। यसबाट बलामी भाषाको भौगोलिकता र बलामीको वासस्थानका बारेमा जानकारी प्राप्त हुन्छ।

नारद गौतमले कागती नभएको कागती गाउँ (२०६५) शीर्षक लेखमा बलामी जातिमा प्रचलित बालविवाह र बालविवाहमा कमी आउनाका कारणहरू उल्लेख गरेका छन्। साथै, एउटा पनि कागतीको बोट नभएको ठाउँको नाम कागती गाउँ किन भयो भन्ने सम्बन्धमा जिज्ञासा राखिएको छ। बलामी जातिको भाषाको बारेमा उल्लेख नगरिए पनि यसबाट साँस्कृतिक पक्षमा सामान्य जानकारी लिन सकिन्छ।

१.४.२ बलामी भाषा सम्बन्धी पूर्वकार्य

डा. सुन्दरकृष्ण जोशीको नेपाल भाषा व्याकरण, (२०६०) नामक कृतिको भूमिकामा बलामी भाषालाई चित्लाङको भाषिका भनेका छन्। उनले पनि बलामी भाषाका बारेमा अन्य कुराको उल्लेख भने गरेका छैनन्।

राजेन्द्र शाक्यले बलामी भाषाका क्रियाका रूप (२०५३) शीर्षकको स्नातकोत्तर शोधपत्रमा राजेन्द्र शाक्यले बलामी भाषामा प्रयोग हुने क्रियाका रूपका बारेमा अध्ययन गरेका छन्। समग्र भाषा र उनीहरूको भाषा वैज्ञानिक अध्ययन नगरे पनि यस पूर्वकार्यबाट समाज भाषा वैज्ञानिक अध्ययनका लागि सामान्य सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

बिन्दा अर्यालले बलामी भाषाका आधारभूत शब्दको अध्ययन (२०६५) शीर्षक स्नातकोत्तर शोधपत्रमा बलामी जातिको परिचय, नेपालमा बलामी भाषाको स्थिति, बलामी भाषाका कोटिकार, बलामी भाषाका आधारभूत एक सय शब्द र बलामी भाषाका शब्दहरूको सङ्कलन जस्ता कुराको खोजी गरेको देखिन्छ। बलामी भाषाको समाज भाषिक अध्ययन गर्नका लागि यस पूर्वकार्य उपयोगी रहेको छ।

१.४.३ पूर्वकार्यको निष्कर्ष

माथि उल्लेखित विद्वानहरूका धारणालाई आधार मान्दा बलामी जातिलाई नेवारकै उपजातिको रूपमा हेरेको पाइन्छ तर बलामी जाति र उनीहरूको भाषा नेवारी भाषासँग कति समान र कति असमान छ भनेर त्यसका सम्बन्धमा पनि अध्ययन भएको पाइँदैन। पूर्वकार्यबाट बलामी जातिको समाजशास्त्रीय अध्ययन अलि अलि भएको देखिएता पनि बलामी भाषाको भाषिक अध्ययन र समाज भाषा वैज्ञानिक अध्ययन भनेर अभिसम्म पनि हुन सकेको पाइँदैन।

१.५ शोधको औचित्य र उपयोगिता

बलामी भाषिक समुदायको समाज भाषा वैज्ञानिक अध्ययन अहिलेसम्म कसैले पनि नगरेको मौलिक विषय भएको हुनाले यो शोधकार्य प्राज्ञिक दृष्टिले औचित्यपूर्ण रहेको छ। यस अध्ययनबाट नेपालका विभिन्न भागमा बसोबास गरी आफूलाई बलामी भनेर चिनाउने भाषिक समुदायको भाषिक व्यवहारका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ। फलतः यो अध्ययन बलामी भाषाको अनुसन्धानमा रूची राख्ने सबैका लागि उपयोगी हुन सक्छ। नेपाल सरकारले संविधानमा व्यवस्था गरी मातृभाषामा प्राथमिक शिक्षाको कार्यक्रम अगाडि बढाएको छ। यस सन्दर्भमा पनि प्रस्तुत शोध उपयोगी हुन सक्छ।

१.६ सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि क्षेत्रकार्य गरी प्राथमिक सामग्री सङ्कलन गरिएको छ भने पुस्तकालयीय कार्य गरी द्वितीयक सामग्री सङ्कलन गरिएको छ।

१.६.१ प्राथमिक सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि नुवाकोट जिल्लाको ओखरपौवा गाविसमा बसोबास गर्दै आएका बलामी मातृभाषी समुदायलाई केन्द्रविन्दु बनाएर सामग्री सङ्कलन गरिएको छ। शोधकार्य पूर्णतः क्षेत्रकार्यमा आधारित छ। यसमा मातृभाषी विभिन्न व्यक्तिहरूसँग तथ्य सङ्कलन गरिएको छ। यस क्रममा प्रश्नावली, रेकर्डिङ र अवलोकन विधिको प्रयोग गरिएको छ।

१.६.१.१ सूचकको छनोट

प्रस्तुत अध्ययनमा नमुना छनोट विधिका आधारमा सूचकको छनोट गरिएको छ । यसका निम्ति ओखरपौवा गाविसमा स्थायी बसोबास गर्ने बलामी समुदायका ८५ जना सूचकहरूलाई उमेर, लिङ्ग, पेशा, शिक्षा आदिको भिन्नताका आधारमा अलग अलग समूहबाट समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने गरी छनोट गरिएको छ । यस क्रममा भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्धमा आधारित तथ्य सङ्कलनका लागि २० जना र कोड छनोटका विविध अवस्थामा आधारित तथ्य सङ्कलनका लागि ५ जना र द्विभाषिकता र बहुभाषिकतासँग सम्बन्धित तथ्य सङ्कलनको लागि ६० जनाको छनोट गरिएको छ । सामग्री सङ्कलनका क्रममा एउटै सूचकबाट पनि भिन्न भिन्न शीर्षकमा तथ्याङ्क लिइएको छ । सूचकहरूको नाम, उमेर, लिङ्ग, पेशा, शिक्षाको विवरण परिशिष्ट १ मा दिइएको छ ।

१.६.१.२ समाज भाषिक प्रश्नावली

प्रस्तुत शोधकार्यमा बलामी जातिको समाज भाषिक अध्ययनका लागि उपयुक्त हुने प्रश्नावलीको निर्माण गरी मूल सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध र कोड छनोटका विविध अवस्था जनाउने मूल सामग्री सम्बन्धी प्रश्नावलीको सूची परिशिष्ट २ मा दिइएको छ ।

१.६.१.३ अवलोकन अवधि

प्रस्तुत शोधप्रबन्ध क्षेत्रकार्यमा आधारित रहेकाले यसको समापन गर्नका लागि १ महिना १० दिन अध्ययन क्षेत्रमा गएर सामग्रीको सङ्कलन प्रश्नावलीका माध्यमबाट गरिएको छ जसको अवधि २०६८ साल पुष २ गतेदेखि माघ १५ गतेसम्मको रहेको थियो । यसमा कतिपय सामग्रीको नेपालीबाट अनुवाद गर्नुपर्ने भएकोले पाँच दिन बलामी मातृभाषी वक्तासँग घरमै पनि सामग्री लिइएको छ ।

१.६.२ द्वितीयक सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधप्रबन्ध पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरी द्वितीयक सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.६.३ अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार

प्रस्तुत शोधकार्यको सैद्धान्तिक आधार समाज भाषा वैज्ञानिक सिद्धान्त हो । समाज भाषा विज्ञानको सैद्धान्तिक आधारका निम्ति आर. ए. हडसनको सोसियोलिङ्ग्वीस्टिक्स (सन् १९९६), रोनाल्ड वार्डफको एन इन्ट्रोडक्सन टु सोसियोलिङ्ग्वीस्टिक्स (सन् १९९८), बर्नार्ड स्पोल्स्कीको 'सोसियोलिङ्ग्वीस्टिक्स'(सन् १९९८), रवीन्द्र नाथ श्रीवास्तवको हिन्दी भाषाका समाज शास्त्र (सन् १९९४), रवीन्द्र नाथ श्रीवास्तव र रमानाथ सहायको हिन्दीका सामाजिक सन्दर्भ (सन् १९७६), हेमाङ्गराज अधिकारीको सामाजिक तथा प्रायोगिक भाषा विज्ञान (२०५६) आदि कृतिमा उल्लेख भएका सैद्धान्तिक मान्यतालाई उपयोग गरिएको छ । भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको अध्ययनका लागि जोन डिवे, हडसन, वार्डफ, र श्रीवास्तवको सैद्धान्तिक मान्यताको उपयोग गरिएको छ भने कोड छनोटका विविध अवस्थाको लागि वार्डफ, हडसन, श्रीवास्तव, हेमाङ्गराज अधिकारी आदिको कृतिमा उल्लिखित सैद्धान्तिक मान्यताको उपयोग गरिएको छ ।

१.६.४ विश्लेषणको ढाँचा

प्रस्तुत अध्ययनमा समाज भाषिक विश्लेषणका लागि विभिन्न विद्वानहरूका सैद्धान्तिक ढाँचालाई अवलम्बन गरिएको छ । समस्या अनुसार अलग-अलग विश्लेषण ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध अन्तर्गत नाता व्यवस्थाको अध्ययनका लागि नाता व्यवस्थाको सैद्धान्तिक मान्यता अनुसार पिढी वा पुस्ताका आधारमा, विवाह सम्बन्धका आधारमा, विविध नाता गरी तीन भागामा विभाजन गरेर अध्ययन गरिएको छ । त्यस्तैगरी आदरार्थी र सम्बोधन व्यवस्थाका लागि पनि सैद्धान्तिक मान्यता अनुरूपनै विश्लेषण गरिएको छ । रङ्ग व्यवस्था र लिङ्ग व्यवस्थाका लागि पनि सिद्धान्त अनुरूप प्राथमिक सामग्रीको विश्लेषण गरिएको छ । दोस्रो मूल शीर्षक बलामी समुदायमा द्विभाषिक र बहुभाषिक अवस्था र कोड छनोटका विविध अवस्थाको अध्ययनका लागि पनि विभिन्न विद्वानका सैद्धान्तिक मान्यताको उपयोग गरी सिद्धान्त निर्माण गरिएको छ । निर्मित सिद्धान्तको अनुसरण गरी क्षेत्रकार्यबाट प्राप्त सामग्रीलाई विश्लेषण गरी आएको निचोडलाई निष्कर्षका रूपमा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययन विश्लेषणका लागि विशेषगरी जोन डिवे,

हडसन, वार्डफ, श्रीवास्तव, हेमाङ्गराज अधिकारी आदि विद्वानको सैद्धान्तिक मान्यताको उपयोग गरिएको छ

१.७ शोधको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोध प्रबन्धमा नुवाकोट जिल्लाको ओखरपौवा गाविसको कागती गाउँमा बसोबास गरेका बलामीहरूलाई सूचकका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा बलामी भाषिक समुदायको समाज भाषा वैज्ञानिक अध्ययन गरिने भए तापनि यसमा भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध अन्तर्गत पर्ने नाता व्यवस्था, आदरार्थी व्यवस्था, रङ्ग व्यवस्था र लिङ्ग व्यवस्थाको मात्र अध्ययन गरिएको छ यसै भित्र पर्ने निषिद्ध शब्द र मङ्गलसूचको भने यसमा अध्ययन गरिएको छैन । बलामी समुदायमा बहुभाषिकता र कोड छनोटको अवस्थाको मात्र अध्ययन गरिएको छ । यसमा समाज भाषा वैज्ञानिक प्रश्नावलीका आधारमा प्राप्त सामग्रीबाट निश्चित आधार र विषयका शब्द सूची तयार गरी समाज भाषिक अध्ययन गरिएको छ ।

१.८ शोध प्रबन्धको रूपरेखा

प्रस्तुत शोध प्रबन्धमा पाँच वटा परिच्छेद रहेका छन् ।

पहिलो परिच्छेदमा शोधको परिचय, समस्या कथन, उद्देश्य कथन, सामग्री सङ्कलन र शोध विधि, सैद्धान्तिक पर्याधार, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधको औचित्य र सान्दर्भिकता, सीमाङ्कन, शोध प्रबन्धको रूपरेखा जस्ता उप शीर्षकहरू रहेका छन् ।

दोस्रो परिच्छेदमा सैद्धान्तिक पर्याधार प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा समाज भाषा विज्ञानको परिचय, समाज भाषा विज्ञानको अध्ययन क्षेत्र, प्रयोग र पद्धति, भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध, बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्था जस्ता उपशीर्षक रहेका छन् ।

तेस्रो परिच्छेदमा बलामी जातिको सामाजिक साँस्कृतिक अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा बलामी जातिको प्रजातिगत सम्बन्ध, बलामी जातिको बसोबास क्षेत्र र जनसंख्या, सामाजिक साँस्कृतिक व्यवहार प्रस्तुत गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको पहिलो मूल खण्ड हो । यसको मूल शीर्षक बलामी भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध रहेको छ । यसमा बलामी भाषा र संस्कृति,

नाता व्यवस्था, आदरार्थीको प्रयोग, रङ्ग व्यवस्था र लैङ्गिक स्थिति जस्ता उपशीर्षक रहेका छन् ।

पाँचौं परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको दोस्रो मूल खण्ड हो । यसको मूल शीर्षक बलामी समुदायमा बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्था रहेको छ । यस परिच्छेदमा बलामी भाषिक समूह, द्विभाषिकता र बहुभाषिकता, कोड छनोट, कोड मिश्रण, कोड परिवर्तन प्रस्तुत गरिएको छ ।

छैटौं परिच्छेद उपसंहारका रूपमा रहेको छ । यसमा शोध प्रबन्धको सारांश र निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिशिष्ट खण्ड

शोध प्रबन्धको मूल पाठपछि परिशिष्ट खण्डहरू राखिएको छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची खण्ड

शोधकार्यको प्रयोजनका लागि प्रयोगमा ल्याइएका पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाको सूची सन्दर्भ सामग्री सूचीमा समावेश गरिएको छ ।

परिच्छेद : दुई

सैद्धान्तिक पर्याधार

२.१ विषय प्रवेश

प्रस्तुत शोधकार्य समाज भाषा विज्ञानका दुई भिन्न पक्षसँग सम्बन्धित रहेको छ। यसैले शोध कायलाई उद्देश्य मूलक तरिकाले व्यवस्थित र वस्तुगत रूपमा समाधान गर्दै तार्किक निष्कर्षमा पुऱ्याउनका लागि समाज भाषा विज्ञानको सामान्य परिचय दिई भाषा र संस्कृतिको अन्त सम्बन्ध, र बलामी समुदायमा बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्थालाई स्पष्ट्याउन आवश्यक सैद्धान्तिक पर्याधार र विश्लेषणका आधारहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

२.२ समाज भाषा विज्ञान

समाज भाषा विज्ञान भाषा विज्ञानको एउटा हाँगो हो। यसमा समाज र भाषाको पारस्परिक सम्बन्धको साथै भाषा र समाजका बीचको अन्तःसम्बन्धको अध्ययन गरिन्छ। यसले हामी किन भिन्न भिन्न सन्दर्भमा भिन्न भिन्न प्रकृतिको भाषा प्रयोग गर्दछौं भन्ने कुराको अध्ययन गर्दछ। भाषाले के कस्ता सामाजिक प्रकार्यहरू पूरा गर्दछ भन्ने कुरा अवगत गराउँछ।

समाज भाषा विज्ञानको संरचनालाई हेर्दा समाज भाषा र विज्ञान शब्दको यौगिक रूप मिलेर निर्माण भएको हुन्छ। निश्चित प्रयोजनका निम्ति प्रतिबद्ध मानिसहरूको समूह नै समाज हो भने तिनीहरूले जे बोल्दछन्, त्यो भाषा हो भन्ने धारणा वार्डफ (२००० : १) को छ। तसर्थ समाज र भाषाको संयुक्त अध्ययन गर्ने विज्ञान नै समाज भाषा विज्ञान हो। हरेक मानिस फरक सामाजिक सन्दर्भमा फरक फरक भाषा प्रयोग गर्दछ। एउटै व्यक्तिले आफू भन्दा ठूलो, आफू भन्दा सानो र आफू सरहको वक्तासँग फरक फरक अभिव्यक्ति दिएको हुन्छ भने औपचारिक सन्दर्भमा र अनौपचारिक सन्दर्भमा पनि फरक अभिव्यक्ति दिएको हुन्छ। तसर्थ समाज भाषा विज्ञानले भाषा र भाषा प्रयोग हुने सामाजिक सन्दर्भको पनि अध्ययन गर्दछ।

मानिस सामाजिक प्राणी भएकोले उसले भाषा समाजबाट सिक्छ र समाजमा नै भाषाको प्रयोग गर्ने गर्दछ। भाषाले नै समाजको वास्तविकता प्रस्तुत गरेको हुन्छ। भाषाले समाजको समाजले भाषाको परिचय दिने गर्दछ। त्यसैले भाषा र समाजको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ। समाज विना भाषाको अध्ययन सार्थक नहुने हुनाले भाषाको महत्त्व सामाजिक धरातलमा नै रहेको हुन्छ। भाषा मानव समुदायको अपरिहार्य तत्व भएकोले यसैको माध्यमबाट मानिसले आफ्ना सम्पूर्ण व्यवहार सञ्चालन गर्दछ। त्यसैले भाषालाई सामाजिक वस्तु मानिन्छ। समाज विना भाषाको अस्तित्व नै रहन सक्दैन भने जति जति समाजको विकास हुँदै जान्छ, भाषाको विकास पनि त्यही अनुरूप हुँदै जान्छ। समाज अनुसार भाषाको प्रयोग पनि फरक फरक हुन्छ।

सामाजिक भाषा विज्ञानले भाषालाई सामाजिक व्यावहार मान्दछ। यसले भाषालाई प्रयोग पक्ष र प्रयोक्ता पक्ष आदिका विविध आयामबाट पहिल्याउने काम गर्दछ (अधिकारी, २०६५ : ५)। समाजमा भाषिक समुदायहरूको पहिचान कसरी हुन्छ। समाजको प्रकृति अनुसार पाइने नाता सम्बन्ध, आदरार्थी, आत्मीयता, सम्बोधन आदि पक्ष अध्ययनका साथै भाषाको कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण आदिको पनि अध्ययन गर्दछ। त्यस्तै भाषाका सामाजिक भेदहरू, भाषा प्रयोगको समाज भाषिक स्थिति, द्विभाषिक र बहुभाषिक अवस्था, सर्म्पक भाषा, भाषाको अपसरण, भाषा अपक्षय आदिको पनि अध्ययन गर्दछ। यसले भाषाको आधुनिकीकरण, मानकीकरण, भाषा योजना, भाषा नीतिका विषयमा अध्ययन गरेर त्यस भाषाको सामाजिक परम्परा, संस्कार, लिङ्गीय प्रभाव, जातीय प्रभाव, भौगोलिक प्रभाव, चाडपर्व, धर्म, सँस्कृति सामाजिक जीवन स्तर एवं युगबोधको कार्यमा सघाउ पुऱ्याउन भाषा र सामाजिक पक्षहरूको चर्चा समेत गर्दछ। समाज भाषा विज्ञानमा भाषाको प्रयोगपरक अध्ययन गरिन्छ।

भाषालाई सामाजिक र साँस्कृतिक सन्दर्भमा हेर्ने भाषा विज्ञानको एउटा शाखा समाज भाषा विज्ञान हो। भाषाको समाज सापेक्ष अध्ययन नै भाषा विज्ञान हो भनेर हड्सन (१९९९ : १) ले भनेका छन्। डेविड क्रिष्टल (२००३ : ४२२) को भनाइमा समाज भाषा विज्ञान भाषा विज्ञानको त्यो शाखा हो , जसमा भाषा र समाज बीचको सम्बन्धका सबै पक्षहरूको अध्ययन गरिन्छ। रोनाल्ड वार्डफ (२००० : २) को

विचारमा भाषा र समाजको अन्त सम्बन्ध पत्ता लगाउने कार्यसँग सम्बन्धित भाषा विज्ञान सामाजिक भाषा विज्ञान हो । यसले सम्बन्धित भाषाको संरचना देखाउनुका साथै त्यस भाषाले कसरी सम्प्रेषण कार्य गर्दछ, भन्ने बुझाउँछ । समाज भाषा विज्ञानले भाषाका संरचनालाई राम्रोसँग बुझ्नुका साथै सम्प्रेषणमा भाषाले कसरी कार्य गर्दछ, भन्ने लक्ष्य अनुरूप समाज र भाषा बीचको सम्बन्धको खोजी गर्दछ ।

२.२.१ समाज भाषा विज्ञानको अध्ययनको क्षेत्र

समाज भाषा विज्ञानलाई अन्तरविषयक विधाका रूपमा लिइन्छ । यसमा विषयगत विविधता रहने हुँदा ज्ञानका अन्य शाखासँग पनि यसको सम्बन्ध रहेको हुन्छ । यसले विभिन्न विषय क्षेत्रबाट आफ्ना विषयवस्तु लिने गर्दछ । भाषा मानवीय व्यावहार भएकोले भाषा प्रयोक्ताको व्यवहार मनस्थिति, एकभाषिक, द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति, दोस्रो भाषा सिकाइको अवस्था आदि कुरा मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित हुन्छन् । त्यस्तै भाषाको जातीय वर्गीय विभेदका कुराहरूको विश्लेषण जाति विज्ञानले गर्दछ । समाज भाषा विज्ञानले समाजमा विद्यमान भाषाहरूको अध्ययनबाट समाज र साँस्कृतिको पहिचान गराउँदछ । कुनै पनि समाजको साँस्कृतिक भाषाले व्यक्त गर्दछ । त्यसैगरी भाषिक परिवर्तनमा सामाजिक तथा साँस्कृतिक परिवर्तनको के कस्तो भूमिका रहन्छ भन्ने अध्ययन पनि समाज भाषा विज्ञानमा गरिन्छ । यसरी सामाजिक दृष्टिले भाषाको अध्ययन समाज भाषा विज्ञानमा गरिन्छ ।

समाज भाषा विज्ञानको सम्बन्ध समाजशास्त्रका साथ साथै मानवशास्त्रसँग पनि निकट रहेको पाइन्छ । सामाजिक संरचना अनुसार भाषा प्रयोगको मनोदशा एकल वा बहुल भाषिक मानसिकता र भाषिक आर्जनका अभिप्रेरणा आदि विषय जसको अध्ययन समाज भाषा विज्ञानमा हुन्छ । मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित हुन्छन् । यस्तै गरी शिक्षाविद् र योजनाकारका क्षेत्रलाई पनि समाज भाषा विज्ञानले समेटेको हुन्छ ।

समाज भाषा विज्ञानले समाजका हरेक क्षेत्र र विषयको अध्ययन गर्दछ । साथै यसले भाषाको प्रयोगपरक अध्ययनमा जोड दिन्छ । आज यो विषय विविध क्षेत्रसँग सम्बन्धित भएर पनि भाषा विज्ञानको एक शाखाको रूपमा विकसित भइरहेको छ । यसले भाषिक समुदायको पहिचान गरी विद्यमान एकभाषिक, द्विभाषिक, बहुभाषिक अध्ययन गर्दछ । समाजको प्रकृति अनुसार पाइने नाता सम्बन्ध, आदरार्थी, सम्बोधन,

रङ्ग व्यवस्था र लिङ्ग व्यवस्था आदि पक्षको यसले अध्ययन गर्दछ। भाषा आधुनिकीकरण, भाषा मानकीकरण, भाषाको कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण आदि पक्षको पनि यसले अध्ययन गर्दछ। साथै भाषाका सामाजिक भेदहरू, भाषा नीति र योजनाहरूका विषयमा पनि समाज भाषा विज्ञानमा चर्चा हुन्छ।

समाज विज्ञान र भाषा विज्ञानसँग सम्बन्धित विषयवस्तु समाज भाषा विज्ञानका मूल स्रोत हुन्। भाषाको अध्ययन भाषा विज्ञानले गर्ने भएतापनि भाषाको समाजसँगको सम्बन्ध र सामाजिक कार्यको अध्ययन समाज भाषा विज्ञानले गर्दछ। भाषा विज्ञानले भाषाको समग्र संरचनापक्ष र यसका वर्ण, अक्षर, रूप, शब्द र वाक्य व्यवस्थाको छुट्टा छुट्टै अध्ययनमा जोड दिन्छ भने समाज भाषा विज्ञानले समाजमा एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिसँग सम्पर्क गर्दा कस्तो भाषिक व्यवहार गर्दछ भन्ने कुराको खोजी गर्दछ। त्यसैले समाज भाषा विज्ञानले भाषाको समाजपरक र भाषा विज्ञानले समाजको भाषापरक अध्ययन गर्दछ।

समाज भाषा विज्ञान अन्तर्गत रहेर भाषाको अध्ययन गर्दा समाजको वास्तविकता प्रष्ट हुन्छ। समाजलाई राम्ररी बुझ्न र बुझाउन सकिन्छ। साथै समय र स्थान अनुसार भाषाले अभिव्यक्त गर्ने अर्थ पनि फरक हुन्छ। समाज पिच्छे आ-आफ्नै भाषा संस्कृति, रहनसहन, धर्म, रीतिरिवाज र लवाइखवाइ हुन्छ। भाषाकै माध्यमबाट यी सबै कुराहरूको जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ। भाषाकै माध्यमबाट कुनै पनि समाजका सामाजिक संरचना, उनीहरूको संस्कृति र भाषाको स्तर पहिल्याउन सकिन्छ। हरेक समाजमा पूजाआजा श्राद्ध, जन्म, विवाह, व्रतबन्ध, मृत्यु आदि संस्कारका लागि अलग अलग शब्दको प्रयोग गरिएको पाइन्छ। नेपाली भाषामा खानका लागि प्रयोग हुने चामललाई फरक फरक रूपमा सन्दर्भ अनुसार प्रयोग गरेको देखिन्छ। जस्तै शुभकार्यमा चामल, अक्षता, लावा, नैवेद्य, नुवागी आदिका रूपमा भाषाका माध्यमबाट प्रकट हुन्छ। त्यही वस्तु बुर्की, काट्टो, पिण्ड शब्दका रूपमा प्रकट हुन्छ। यसरी वक्ता, स्थान र समयको गतिसँगै भाषाका पनि फरक रूप देख्न सकिन्छ।

२.२.२ प्रयोग र पद्धति

समाज भाषा विज्ञान भाषाको प्रायोगिक विज्ञान भएकोले यसमा भाषाको प्रयोगपरक अध्ययन गरिन्छ। समाज भाषा वैज्ञानिक अध्ययन सत्य तथ्यमा आधारित भएर

गरिन्छ । त्यसैले यो वस्तुपरक र परीक्षणीय हुन्छ । समाज र भाषाको अन्तःसम्बन्धको अध्ययन यसमा गरिने हुनाले प्रयोग र सिद्धान्त दुवैको आवश्यकता पर्दछ । कुनै पनि एउटा सैद्धान्तिक मापदण्डलाई आधार बनाएर तथ्यको वर्णन र विश्लेषण गरिने हुनाले त्यसको निष्कर्ष पनि प्रमाणित गर्न सकिने हुनाले तथ्यमा नै आधारित हुनुपर्दछ । समाज भाषा विज्ञानको अध्ययनको लागि चाहिने सामग्री सङ्कलनको मुख्य प्रक्रिया प्रश्नोत्तर हो । प्रश्नहरू व्यावहारिक र एकै किसिमको उत्तर आउने खालको हुनुपर्दछ । यसमा प्रयोग गरिने सामग्रीहरूमा कुनै पनि समाज वा भाषिक समुदायको जनगणना, सर्वेक्षण, अन्तरवार्ता साथै त्यहाँका सामाजिक सदस्यहरूको लिङ्ग, उमेर, शिक्षा, पेशा, आयस्रोत आदिसित सम्बन्धित नमुना तथा भाषिक समुदाय भित्रका व्यक्ति व्यक्ति बीचको निरन्तर कुराकानी जस्ता विषयहरू पर्दछन् । यसरी विभिन्न स्रोतबाट सङ्कलित सामग्रीको समाज भाषा वैज्ञानिक सिद्धान्तका आधारमा क्रमबद्ध र स्पष्ट विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।

२.३ भाषा र सँस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध

भाषा र सँस्कृति समाजमा विद्यमान अपरिहार्य तत्व हुन् । भाषा विचार विनिमयको एक सशक्त माध्यम हो भने सँस्कृति भनेको समाजको पहिचान झल्काउने एउटा विशिष्ट पद्धति वा परिपाटी हो । यी दुईका बीचमा नजिकको सम्बन्ध रहेको हुन्छ । समाज र सँस्कृतिका हरेक क्रियाकलापमा भाषाले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । भाषाविना सँस्कृतिको पहिचान गराउन सकिँदैन । भाषाकै माध्यमबाट सँस्कृतिका हरेक क्रियाकलापहरू व्यक्त भैरहेका हुन्छन् । भाषाले समाज र सँस्कृति दुवैको संवाहक बनेर काम गरिरहेको हुन्छ । हरेक समाज र समुदाय पिच्छे आआफ्नै किसिमका सँस्कृति हुन्छन् । ती फरक फरक सँस्कृतिको पहिचान भाषाकै माध्यमबाट खुल्ने गर्दछ । समाजमा फरक फरक भाषाको प्रयोग आफ्नो साँस्कृतिक पहिचान बढाउन तथा त्यसको निरन्तरताको लागि गरिएको हुन्छ । त्यसैले सँस्कृतिको प्रभाव भाषामा पर्नु स्वभाविक मानिन्छ । भाषिक शब्दले छुट्टाछुट्टै सँस्कृतिको बोध गराउँदछ । व्यक्तिले साँस्कृतिक परिवेशमा भाषा प्रयोग गर्दा नजानिदो किसिमबाटै उसको उच्चारणमा सँस्कृति पनि व्यक्त भएको हुन्छ । सामाजिक सदस्यहरू आफ्ना साँस्कृतिक मूल्य र मान्यताहरू भाषाका माध्यमबाट व्यक्त गर्दछन् ।

सँस्कृतिले समाजमा विद्यमान विभिन्न यथार्थहरूलाई बुझाउँदछ , भाषा त्यसलाई व्यक्त गर्ने रूप हो । सँस्कृति सामाजिक सदस्य भएर व्यक्तिले आर्जन गरेको एउटा विशिष्ट जीवन पद्धति हो जस अन्तर्गत ज्ञान, कला, विचार, नैतिकता, कानुन, रीतिरिवाज तथा व्यक्तिका बानी र रहनसहन पर्दछन् । सामाजिक नीतिनियम र परम्पराले पनि हरेक क्षेत्रमा भाषाद्वारा अभिव्यक्ति पाइरहेको हुन्छ । हरेक सामाजिक सदस्यले गर्ने दैनिक क्रियाकलाप सँस्कृतिसँग सम्बन्धित रहेको हुन्छ तर जीवन र जगतमा आउने परिवर्तन सँगै सँस्कृति पनि परिवर्तन हुँदै जाने हुनाले यसलाई कसैले रोक्न सक्दैनन् । परिवर्तित अवस्थामा पुगेको समाजमा पुराना नियम, कानुन र व्यवस्थाहरू शत प्रतिशत उस्तै रहिरहन सक्दैन । जीवन पद्धति र आचार व्यवहार बदलिँदै जादा सिङ्गो सामाजिक परिपाटी र साँस्कृतिक मूल्य र मान्यतामा पनि परिवर्तन आउँछ । नेपाली समाजमा विभिन्न धर्म मान्ने मान्छेहरूमा अभिवादन गर्दा छुट्टाछुट्टै शब्दहरू प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । साधारण हिन्दू धर्म मान्ने मान्छेले नमस्ते, नमस्कार, दर्शन, दण्डवत् गर्दछन् भने त्यही अभिवादन शब्दलाई कृष्ण धर्म मान्नेले 'कृष्ण प्रणाम' भन्दछन् भने वैष्णव धर्म मान्नेले 'श्रीमन् नारायण' भन्दछन् । साई धर्म मान्नेले 'साईराम' भन्दछन् । त्यस्तै कसैले अभिवादन गर्दा 'श्रीहरि शरणम्' भन्दछन् भने कसैले ढोग गरेँ पनि भन्दछन् । यसरी नेपाली समाजमा अभिवादनका पनि सँस्कृतिपिच्छे फरक फरक शब्द प्रयोग गरिन्छ । यी फरक फरक सँस्कृतिको शब्दका माध्यमबाट पहिचान गराउने काम भाषाले गर्दछ । यसबाट के प्रष्ट हुन्छ भने प्रत्येक भाषाका शब्दहरूको प्रयोगमा आआफ्नै किसिमका सामाजिक, साँस्कृतिक मान्यता रहेका हुन्छन् ।

समाजमा विद्यमान हरेक भाषाका सदस्यहरूले प्रयोग गर्ने शब्दका पछाडि खास खास सँस्कृति विद्यमान रहेका हुन्छन् । प्रत्येक भाषामा व्यक्तिका दुःख, पिर, हर्ष, विस्मात् आदि व्यक्त गर्ने शब्द व्यक्ति समाज र समय अनुसार फरक फरक हुन्छन् । तिनीहरूले पनि सामाजिक, साँस्कृतिक परिचय दिन्छन् । भाषागत संरचनाबाट व्यक्तिले कसरी संसारलाई हेर्दछ भन्ने कुरा निर्धारण गर्दछ र भाषाले सामाजिक साँस्कृतिक मूल्य निर्धारण गर्दछ (वार्डफ, २००७ : २१०) किनकि जीवन जगतमा जे जस्ता रङ, प्रवृत्ति अथवा सँस्कृति छन् । तिनीहरूलाई शब्दका माध्यमबाट व्यक्त गर्ने काम भाषाले गर्दछ । समाज र सँस्कृतिमा आएको परिवर्तनको प्रभाव भाषामा पनि

पर्दछ । व्यक्ति जीवनका चाल चलन र व्यवहारहरू बदलिँदै जाँदा सामाजिक सभ्यता र साँस्कृतिकगत विशिष्ट मूल्यहरूलाई आत्मसाथ गर्दै त्यसलाई जीवन्त रूप दिने काम भाषाले गर्दछ । यसैले भाषा सामाजिक साँस्कृतिक अभिव्यक्तिको माध्यम मात्र नभएर साँस्कृतिक तथा राष्ट्रिय एकताको एउटा अभिन्न अङ्ग हुन आउँछ ।

भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको पहिचान गराउन समाजमा विद्यमान रहेका नाताबोधक शब्द आदरार्थीका लागि प्रयोग गरिने शब्द, सम्बोधन बोधक शब्द, लैङ्गिक विभेद जनाउने शब्द आदिको अध्ययन गर्नु पर्दछ । साँस्कृतिको पहिचानको अध्ययन गर्न यी शब्दहरूलाई आवश्यक मानिन्छ । त्यसैले जुनसुकै भाषा र साँस्कृतिको पहिचान गर्नको लागि त्यस समाजमा विद्यमान नाताका शब्द, आदरार्थी जनाउने शब्द, सम्बोधन जनाउने शब्द, लिङ्गबोधक शब्द आदिको पहिचान जरूरी छ । बलामी भाषा र साँस्कृतिको पहिचानको लागि पनि यी शब्दहरूको अध्ययन आवश्यक मानिएको छ । नेपाली भाषामा प्रचलनमा रहेका शब्दहरूका आधारमा बलामी भाषाका नाताका शब्द, आदरार्थी सम्बोधन, लिङ्गीय प्रभाव आदिको अध्ययन यस अध्ययन कार्यमा गरिएको छ । साथै समाज भाषा वैज्ञानिक पद्धति अनुसार अध्ययन क्षेत्रमा गई सामाग्रीको संकलन र विश्लेषण गरिएको छ ।

२.३.१ नाता व्यवस्था

भाषाका नाताबोधक शब्दहरूले सामाजिक साँस्कृतिक प्रतिविम्बलाई देखाउन सहयोग पुऱ्याउँछन् । मानिसहरू दैनिक जीवनमा नाताका विविध प्रकारका शब्दहरू प्रयोग गर्दछन् संसारका सबै भाषामा नाता व्यवस्थासँग सम्बन्धित शब्द हुन्छन् । नाता व्यवस्था भाषाको एउटा विश्वव्यापी मान्यता हो । किनकि सामाजिक सङ्गठनमा यिनीहरूको विशेष महत्त्व रहन्छ (वार्डफ, सन् २००६ : २२९) । यस्ता शब्दहरू भाषापिच्छे धेरै थोरै हुन्छन् । थोरै धेरै जे भए तापनि यस्ता शब्दहरू आआफना सामाजिक संरचना अनुरूप व्यक्तिको लिङ्ग, उमेर , पुस्ता, रक्त सम्बन्ध र विवाह आदिका आधारमा हुने नातासँग सम्बन्धित हुन्छन् ।

समाजमा विवाहबाट रक्त सम्बन्धबाट र जन्मबाट व्यक्तिहरू एक अर्कामा सम्बन्धित भएका हुन्छन् । यसैलाई हामी नाता सम्बन्ध भन्दछौं । समाजमा प्रचलित नियम र संस्कार अनुसार जब भिन्न महिला र पुरुषको विवाह हुन्छ तब यहाँ नाताको विकास

हुन्छ । यसरी नाताको विकास हुँदा सामाजिक सम्बन्ध, व्यवहार, बोलिचाली, सहयोग, भूमिका आदिमा पनि परिवर्तन आउँछ । अर्कातिर विवाहित दम्पतिबाट बालबच्चा जन्मन्छन् । यसपछि आमा बाबु र छोरा छोरी बीच नाताको विकास हुन्छ । यसैगरी जन्मिएका बच्चाहरू बीच दाजुभाइ दिदीबहिनी आदि नाताका स्वरूप विकास हुँदै जान्छन् । समाजमा रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका आधारमा विभिन्न किसिमका नाताको विकास भएको हुन्छ । यसैलाई नाता व्यवस्था भनिन्छ । व्यक्ति समाजमा जन्मेदेखि मृत्युसम्म रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका विभिन्न किसिमका नाता गोतामा जेलिएको हुन्छ । यस्तो सम्बन्ध स्थायी र घनिष्ठ पनि हुन्छ । जस्तो आमा, बाबु, दाजु, भाइ, दिदी, बहिनी, श्रीमान्, श्रीमती, साला, साली, जेठान, सासु, ससुरा, नन्द, भाउजु, आमाजु, फुपु, फुपाजु आदि । नाता व्यवस्था एउटा सम्बन्धको जालो हो र यो जालो नै समाज हो (आचार्य, २०६२ : १४६) । यही सामाजिक सन्जालभित्र रहेर व्यक्तिले नाताका विभिन्न किसिमका शब्दहरू प्रयोग गरिरहेका हुन्छन् । नाता सम्बन्धमा समाजको संस्कार प्रचलन र मान्यता अनुसार कुन नातामा के कसरी नाताका शब्द प्रयोग गर्ने भन्ने आआफ्नो साँस्कृतिकले निर्धारण गरेको हुन्छ । यस्ता शब्दहरू समाज र साँस्कृति पिच्छे धेरै, थोरै र फरक हुन पनि सक्छन् । यिनीहरूमा साँस्कृतिक विशिष्टता रहेको हुन्छ ।

२.३.१.१ नाता सम्बन्धका आधार

नाता व्यवस्थालाई रक्त सम्बन्ध वा पिढिका आधारमा र विवाह सम्बन्धका आधारमा गरी दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ । यदाकदा सामाजिक प्रचलन अनुसार अन्य नाताको पनि विकास गरिएको पाइन्छ । समाजमा रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका आधारमा विभिन्न किसिमका नाताको विकास भएको हुन्छ । यसैलाई नाता व्यवस्था भनिन्छ । व्यक्ति समाजमा जन्मेदेखि मृत्युसम्म रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका विभिन्न किसिमका नाता गोतामा जेलिएको हुन्छ । यस्तो सम्बन्ध स्थायी र घनिष्ठ पनि हुन्छ । जस्तो आमा, बाबु, दाजु, भाइ, दिदी, बहिनी, श्रीमान्, श्रीमती, साला, साली, जेठान, सासु, ससुरा, नन्द, भाउजु, आमाजु, फुपु, फुपाजु आदि । नाता व्यवस्था एउटा सम्बन्धको जालो हो र यो जालो नै समाज हो (आचार्य २०६२) । यही सामाजिक सन्जाल भित्र रहेर व्यक्तिले नाताका विभिन्न किसिमका शब्दहरू प्रयोग गरिरहेका हुन्छन् । नाता सम्बन्धमा समाजको संस्कार, प्रचलन र मान्यता अनुसार

कुन नातामा के कसरी नाताका शब्द प्रयोग गर्ने भन्ने आआफ्नो साँस्कृतिले निर्धारण गरेको हुन्छ । यस्ता शब्दहरू समाज र साँस्कृति पिच्छे धेरै, थोरै र फरक हुन पनि सक्छन् । यिनीहरूमा साँस्कृतिक विशिष्टता रहेको हुन्छ ।

क. रक्त सम्बन्धका आधारमा नाता व्यवस्था

समाजमा विविध प्रकारका नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेका हुन्छन् । ती मध्ये रक्त सम्बन्ध वा पिंठीका आधारमा विशेष शब्दहरू प्रचलनमा रहेका हुन्छन् । रक्त सम्बन्धी नाता वंशजमा आधारित नाता सम्बन्ध हो । यस्तो नाता जन्मको आधारमा विकास भएको हुन्छ । जस्तै परिवारमा आमा, बाबु, हजुरबुबा, हजुरआमा, काका, काकी, दाजुभाइ, दिदीबहिनी, छोराछोरी आदि वंशज र रगतमा आधारित नाता हुन् । यसैलाई पिंठीका आधारमा पनि छुट्याउने चलन छ । आफू भन्दा अघिल्लो पुस्ता पहिलोमा बुबाआमा, दोस्रो पुस्ता हजुरबुबा हजुरआमा र तेस्रो पुस्ता जिजुबुबा जिजुबुज्यै पर्दछन् । यस्तै आफू भन्दा पछिल्लो पुस्तामा पहिलो पुस्ता छोराछोरी, दोस्रो पुस्ता नाति नातिनी र तेस्रो पुस्ता पनाति पनातिनी पर्दछन् । यसरी पिंठी छुट्याएर पनि नाताका शब्दहरू पहिचान गर्न सकिन्छ ।

ख. विवाह सम्बन्धका आधारमा नाता व्यवस्था

विवाहका माध्यमबाट सिर्जना हुने सबै नातालाई विवाह सम्बन्धी नाता भनिन्छ । जस्तै पतिपत्नी बीचको नाता विवाह सम्बन्धी नाता हो । विवाह गरेपछि पतिपत्नी बीचको मात्र नाता सम्बन्ध हुँदैन बरु ती दुवै परिवारको अनेकौं सदस्य संग विभिन्न प्रकारका नाता गाँसिएको हुन्छ । जस्तै: ज्वाँइ, भिनाजु, सासु, ससुरा, साला, साली, जेठान, भाउजु, बुहारी, नन्द, आमाजू, श्रीमान्, श्रीमती आदि सबै विवाह सम्बन्धबाट सिर्जना हुने नाता हुन् ।

समाजमा विवाह सम्बन्धबाट, रक्त सम्बन्धबाट र जन्मबाट व्यक्तिहरू एक अर्कामा सम्बन्धित भएका हुन्छन् । यसैलाई हामी नाता सम्बन्ध भन्दछौं । समाजमा प्रचलित नियम र साँस्कार अनुसार जब भिन्न महिला र पुरुषको विवाह हुन्छ तब यहाँ नाताको विकास हुन्छ । यसरी नाताको विकास हुँदा सामाजिक सम्बन्ध, व्यवहार, बोलिचाली, सहयोग, भूमिका आदिमा पनि परिवर्तन आउँछ । अर्कातिर विवाहित दम्पतिबाट बालबच्चा जन्मन्छन् । यसपछि आमा बाबु र छोरा छोरी बीच नाताको विकास हुन्छ ।

यसैगरी जन्मिएका बच्चाहरू बीच दाजुभाइ दिदीबहिनी आदि नाताका स्वरूप विकास हुँदै जान्छन् ।

ग. अन्य

धर्म पुत्रबाट बनेको सम्बन्ध, मित लगाएर बनेको सम्बन्धलाई यस अन्तर्गत राख्न सकिन्छ । धर्मपुत्र सम्बन्धी नातालाई कतिपयले रक्त सम्बन्धी नाता नै मानेको पनि पाइन्छ । धर्मपुत्र र मितेरी साइनोलाई पनि नाताकै शब्दहरूले सम्बोधन गर्ने चलन छ ।

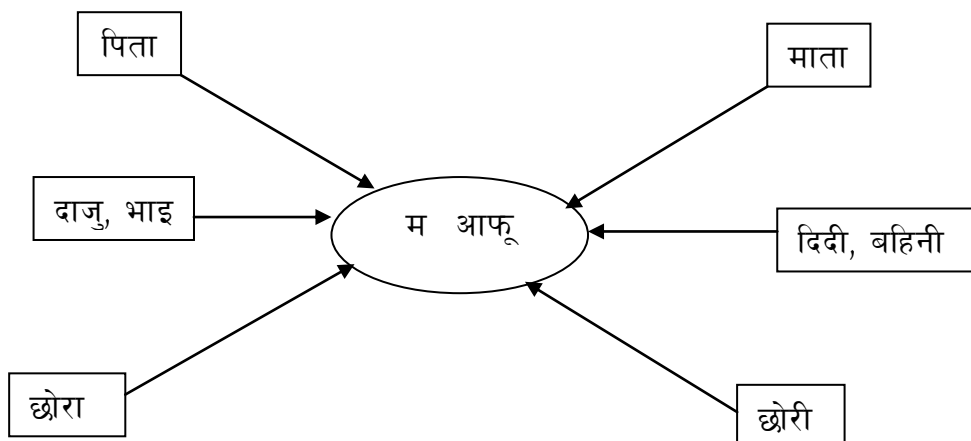
२.३.१.२ नाता सम्बन्धका तह

चलनचल्ती र व्यवहारमा पाइने सम्पूर्ण नातालाई के कति भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई विभाजन गरी यसको तह निर्धारण गरेको पाइन्छ । यस्तो तहले नाता सम्बन्धको दुरीलाई संकेत गरेको हुन्छ । कुन नाता कती नजिकको र कुन नाता कति टाढाको भन्ने कुरा पनि यसको तहले नै निर्धारण गर्ने गर्दछ भन्ने कुरा रेशराज अधिकारी (२०५९ : ११९)ले जोन डुवेको भनाइलाई उल्लेख गरेका छन् । निकटता, घनिष्टता एवं सम्पर्कको आधारमा नातेदारीलाई सामान्यतः तीन श्रेणीमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क. प्राथमिक नाता सम्बन्ध

प्राथमिक नाता सम्बन्धमा नातेदारी एकदम नजिकको हुँदा जोन डुवेका अनुसार प्राथमिक नाता सम्बन्धमा व्यक्तिको सीधा सम्पर्क हुन्छ । सम्बन्ध व्यक्त गर्नका लागि सम्बन्धित अर्को कुनै व्यक्ति बीचमा हुनु आवश्यक पर्दैन । जस्तै आमा बुबा दाजुभाइ दिदी बहिनी आदि । जोन डुवेका अनुसार एक परिवारभित्र आठ प्रकारको प्राथमिक नाता हुन्छ । जसमा सातवटा रक्त सम्बन्धको हुन्छ भने एक वटा विवाहको हुन्छ । जसमा बाबु छोरा, बाबु छोरी, आमा छोरा, आमा छोरी, दाजु भाइ, दाजु बहिनी, दिदी बहिनी रक्त सम्बन्धी नाता हुन भने पति पत्नी विवाह सम्बन्धी नाता हो ।

अ) प्राथमिक नाताका शब्दावली

ख. द्वितीयक नाता सम्बन्ध

द्वितीयक नाता सम्बन्ध यसलाई भनिन्छ जसमा प्राथमिक नाता समूहको नाता सम्बन्ध हुन्छ। उदाहरणको लागि बाबु रक्त सम्बन्धी नातेदारिमा प्राथमिक हो भने बाजे द्वितीयक नाता हो। बाबुको प्राथमिक नाता सम्बन्ध बाजे हुन्। यस्तो नाता व्यक्त गर्दा बीचमा प्राथमिक नाता रहेको हुन्छ। यसमा श्रीमती प्राथमिक नाता हो भने सासु, ससुरा, साला, जेठान, आदि द्वितीयक नाता हुन्। किनकि श्रीमती सँगको नाताबाट नै यो सम्बन्ध स्थापित भएको हुन्छ। यसैले प्राथमिक नाताको प्राथमिक नातालाई द्वितीय नाता सम्बन्ध भनिन्छ। जोन डुवेका अनुसार यस्तो प्रकारको नाता ३३ प्रकारको हुन्छ।

अ) द्वितीयक नाताका शब्दावली

बाबुबाट बनेको नाता

हजुर बुबा

हजुर आमा

ठुलो बुबा

काका

ठुली फुपू

सानी फुपू

आमाबाट बनेको नाता

हजुर बुबा

हजुर आमा

ठुलो मामा

सानो मामा

ठुली आमा

सानी आमा

श्रीमान्बाट बनेको नाता

ससुरा

सासू

जेठाजु

देवर

आमाजू

नन्द

श्रीमतीबाट बनेको नाता

ससुरा

सासू

जेठान

सालो

जेठीसासू

साली

ग. तृतीयक नाता सम्बन्ध

तृतीयक नाता सम्बन्ध भन्नाले द्वितीयक नाताको प्राथमिक नातालाई भनिन्छ। उदाहरणका लागि बाजेका बाबु रक्त सम्बन्धी तृतीय नाता हो किन भने बाबु प्राथमिक, हजुरबुवा द्वितीयक र बाजे तृतीयक हो। यसैगरी साला जेठान जेठीसासु, वा सालीको छोराछोरी विवाह सम्बन्धी तृतीय नाता सम्बन्ध हुन्। किनकि श्रीमती प्राथमिक नातेदार हो साला जेठान द्वितीयक र उनीहरूका छोराछोरी तृतीयक नातेदार मानिन्छन्।

इ) तृतीयक नाताका शब्दावली**तालिका नं. १**

तृतीयक नाता सम्बन्धका शब्दहरू		
बाबुबाट बनेको नाता	आमाबाट बनेको नाता	श्रीमान्/श्रीमतीबाट बनेको नाता
बुढो हजुर बुवा	बुढो हजुर बुवा	बुढो ससुरा
बुढी हजुर आमा	बुढी हजुर आमा	बुढी सासू
ठूली आमा	ठूली माइजू	ठूलीआमा सासू/ठूली माइजू सासू
काकी आमा	सानी माइजू	सानीमा सासू /सानीमाइजू सासू
फुपाजु	ठूलो बुवा	.../...
फुपाजु	सानो बुवा	.../...

माथि उल्लिखित सिद्धान्तको अध्ययन गरी बलामी समुदायमा के कस्ता नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेका छन् र तिनीहरूले भाषा र संस्कृतिमा कस्तो प्रभाव पारेका

छन् भन्ने चर्चा परिच्छेद चारको बलामी समुदायमा प्रचलित नाता व्यवस्था शीर्षक अन्तर्गत गरिएको छ ।

जब सामाजिक अवस्थामा परिवर्तन आउँछ नाता व्यवस्थामा पनि परिवर्तन हुन्छ । समाजमा आएको परिवर्तनको कारण कतिपय नेपाली नाताबोधक शब्दको विस्थापन भएको छ भने कतिपय शब्दको अर्थ विस्तार पनि भएको छ । नेपाली समाजमा एउटै बाबुका छोराछोरीलाई जेठो, माइलो, साहिलो, काँहिलो, कान्छो शब्दले चिनाउने चलन थियो तर सामाजिक सोचाइमा आएको दुई सन्तानको अवधारणाले यस्ता धेरै शब्दहरू प्रचलनबाट हट्दै गएका छन् । नेपाली समाजमा हिजो-आज नन्द-आमाजु, देउरानी-जेठानी जस्ता नाताबोधक शब्द हराउँदै गएका छन् । यिनका सट्टामा दिदी बहिनी र सासु ससुरा आमाबुवा हुन थालेका छन् । समाजमा अन्य व्यक्तिहरूलाई सम्बोधन गर्दा पनि लिङ्ग अनुसारका मूल नाताकै शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ । समाजका व्यक्तिहरूसँग निकटता दर्शाउन उमेर, लिङ्ग अनुसार मूल नाताकै शब्दहरू बाबु आमा समान उमेरका बाबुआमा, काकाकाकी, दाजुभाइ, दिदीबहिनी समानका लागि पनि सोही शब्दले पुकारिने गरिन्छ । यसरी नाताको जटिल सम्बन्ध सरलीकरण हुँदै गएको फेला पर्दछ (अधिकारी, २०५६ : १६) ।

नाता व्यवस्थाको अध्ययनबाट विभिन्न सामाजिक स्वरूप र प्रचलित साँस्कृतिक मान्यताको जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । यसै आधारमा नेपाली भाषी समाजमा जस्तै बलामी भाषी समुदायमा पनि एक किसिमको समाजको साङ्गठनिक स्वरूप, साँस्कृतिक परिपार्टी एवं पारिवारिक संरचनाको प्रतिबिम्ब कस्तो रहेको छ भन्ने अध्ययनका लागि समाज भाषा वैज्ञानिक सिद्धान्त अनुसार प्रश्नावली निर्माण गरेर अध्ययन क्षेत्रमा गएर सामाग्री सङ्कलन गरी नाता व्यवस्था सम्बन्धी शब्द सङ्कलनलाई आधार बनाएर बलामी समुदायमा प्रचलित नाता व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको छ । नेपाली भाषिक समाजमा प्रचलनमा रहेका शब्दहरूलाई पनि यसमा समावेश गरिएको छ ।

२.३.२ आदरार्थी र सम्बोधन व्यवस्था

समाजको प्रकृति अनुसार प्रत्येक भाषामा आदरार्थीको सम्बन्ध फरकफरक पाइन्छ । अंग्रेजी, हिन्दी र नेपाली भाषामा प्रयोग गरिने आदरार्थी फरक फरक प्रकृतिको पाइन्छ ।

आदर	अङ्ग्रेजी	हिन्दी	नेपाली
निम्न आदर	यू	तू	तँ
सामान्य आदर	यू	तुम	तिमी
उच्च आदर	यू	तुम	तपाईं
उच्चतम आदर	यू	आप	हजुर

नजिकैको धेरै आत्मीय साथीलाई आदरभाव गरिदैन । आफूभन्दा ठूलालाई आत्मीयता प्रदर्शन गर्दा आदरको प्रयोग गरिन्छ । शिष्टता एवं आदरभाव जनाउन पनि कतिपय नेपाली भाषी वक्ताले अलग्गै शब्दको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । यसमा एकातिर सामाजिक प्रतिष्ठा र अर्कातिर आत्मीयता वा घनिष्टताका आधारमा फरक सर्वनामको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा पनि यस्तै प्रयोग पाइन्छ । द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम (तिमी, तपाईं, यहाँ, उहाँ, हजुर, मौसुफ) को प्रयोग बढी गरेको पाइन्छ । शिष्टता र आदरभावको अपेक्षा सामाजिक प्रतिष्ठा बढाउनका लागि पनि बढी गरेको पाइन्छ । नेपाली समाजमा विद्यमान आदरार्थीको प्रयोग बलामी भाषिक समुदायमा पनि छ, छैन, छ, भने कस्तो छ, नेपाली भाषामा जस्तै उनीहरूका भाषामा पनि आदरार्थी व्यवस्था फरक पाइन्छ कि पाइँदैन, भाषा र संस्कृतिमा यसले कस्तो प्रभाव पारेको छ भनेर अध्ययन गरिएको छ ।

समाजको प्रकृति अनुसार सम्बोधन गर्ने भाषामा पनि भिन्नता पाइन्छ । नेपाली भाषामा कुनै अपरिचित व्यक्तिलाई भेट्दा वा उसँग कुराकानीको क्रम अगाडि बढाउन सम्बोधन गरी बोलाउँदा दाजु, दिदी, भाइ, बहिनी, बुवा, आमा, काका, मामा जस्ता शब्दको प्रयोग गरी निकटता वा आत्मियता दर्शाउने प्रचलन पाइन्छ । आफूभन्दा ठूला आदरणीय व्यक्तिलाई बोलाउँदा नाम लिने चलन छैन भने आफू भन्दा साना वा आफूसरहका साथी भाइलाई नाम लिएर सम्बोधन गर्ने प्रचलन नेपाली भाषामा

पाइन्छ । आरदणीय व्यक्तिलाई नाम तोकेर सम्बोधन गर्नु अशिष्टता ठानिन्छ । नेपाली भाषामा पद, प्रतिष्ठा, उमेर, लिङ्ग, जात, नाता आदिले सम्बोधन शब्दमा फरक पाइन्छ । शब्द स्रोत (तत्सम वा आगन्तुक) को भिन्नता अनुसार पनि आदर जनाउने पुच्छे शब्दमा डाइरेक्टर साहेब, डाइभर साहेब, जर्ज साहेब, सुब्बा साहेबको प्रयोग हुन्छ भने त्यसैको समानान्तर तत्सम शब्दमा चाहिँ साहेबको सट्टा जी, ज्यूको प्रयोग हुन्छ । निर्देशक ज्यू, सचिव ज्यू, मन्त्री ज्यू, आदि । यसरी सम्बोधनले पनि भाषाको साँस्कृतिक परिवेशलाई जनाउँछ (अधिकारी, २०६५ : १९) ।

बलामी समुदायमा के कस्ता सम्बोधन शब्द प्रचलनमा छन्, के कस्ता अवसरमा सम्बोधन शब्द प्रयोग गरिन्छ र आफूभन्दा आदरणीय व्यक्तिलाई कसरी सम्बोधन गरिन्छ भन्ने कुरा नेपाली भाषाकै प्रयोग अनुसार प्रश्नावली निर्माण गरी अध्ययन क्षेत्रमा गएर सामाग्री सङ्कलन गरेर विश्लेषण गरिएको छ । यसका लागि रवीन्द्रनाथ श्रीवास्तवको सम्पादनमा सङ्कलित पुस्तकलाई प्रमुख आदार सामग्री बनाइएको छ ।

२.३.३ रङ्ग व्यवस्था

संसारका विभिन्न भाषामा फरक फरक प्रकारका रङ्ग जनाउने शब्दहरू प्रचलनमा रहेका हुन्छन् । यिनीहरूमा प्रशस्त भिन्नता पाइन्छ । भाषाविद्हरू रङ्ग जनाउने शब्दहरूको संख्यालाई रङ्ग छुट्टाउने क्षमतासँग दाँज्दैनन् । यसलाई उनीहरू प्रत्येक भाषाभाषीको यादृच्छिक प्रवृत्ति मान्दछन् (अधिकारी, २०६५ : १७) । कुन भाषामा रङ्ग जनाउनका लागि के कस्ता शब्दको प्रयोग गरिन्छ । कसैले दुईवटा मात्र शब्द प्रयोग गर्दछन् भने कसैले चारवटा, कसैले दश वटा पनि प्रयोग गर्न सक्छन् । यो उनीहरूको यादृच्छिक प्रवृत्ति हो । नेपाली भाषामा बाह्र वटा रङ्गको प्रयोग गरिएता पनि आधारभूत रूपमा ५ वटा सेतो, कालो, रातो, पहेंलो, निलो रङ्ग मानिएको छ । विश्वका सबै भाषाका आधारभूत रङ्गबोधक शब्दावलीको कुल संख्या ११ रहेको पाइन्छ । यिनमा सेतो, कालो, रातो, पहेंलो, निलो, भुरा, वैजनी, गुलाबी, नौरङ्गी रहेका छन् । यी रङ्गका आधारभूत शब्द सबैमा आवश्यक छैन (श्रीवास्तव, १९७६ : २०३) ।

बलामी भाषिक समुदाय भित्र समाज र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको अध्ययनका क्रममा रङ्गबोधक शब्दको पनि अध्ययन गरिएको छ । रङ्गबोधक शब्दको अध्ययनका लागि

नेपाली भाषामा प्रचलित रङ्गबोधक शब्दका साथै रविन्द्रनाथ श्रीवास्तवको पुस्तकमा उल्लेखित बर्लिनमा गरिएको ९८ भाषाको अध्ययन बाट निकालिएको ११ वटा रङ्गलाई पनि समावेश गरी अध्ययन गरिएको छ। यी शब्दहरूका आधारमा बलामी भाषामा प्रचलित रङ्गहरू कति छन् भनेर निष्कर्ष निकालिएको छ।

२.३.४ लिङ्ग व्यवस्था

कतिपय भाषामा लिङ्गका आधारमा पनि भाषा प्रयोगमा भिन्नता पाइन्छ। (वार्डफ, २००६ : ३०३) पुरुषले बोल्ने भाषाको तुलनामा महिलाले बोल्ने भाषा फरक हुन्छ र उनीहरूको उच्चारण तरिका पनि फरक फरक हुन्छ। भाषाको प्रयोग गर्ने विषयवस्तुका आधारमा पनि महिलाहरूले बढी भाषा बोलेको पाइन्छ। जापानी, थाई र नेपाली भाषामा वक्ता महिला हो कि पुरुष उनीहरूको बोलीको आधारमा छुट्टिन्छ। अंग्रेजीमा मान्छे (म्यान) भन्दा लोग्ने मान्छे मात्र बुझिन्छ भने नेपालीमा मान्छेभन्दा लोग्ने मान्छे र स्वास्नी मान्छे दुवैलाई बुझिन्छ।

महिला र पुरुषका आआफ्ना खालका फरकफरक अभिव्यक्ति प्रणाली पनि हुन सक्छन्। उनीहरूले बोलाइका क्रममा देखाउने हाउभाउ, चेष्टा वा भाव अभिव्यक्त गर्ने तरिका पनि फरकफरक हुन सक्छ। महिलाहरूको प्रायः नाम, थर र सम्बोधन पुरुष भन्दा फरक रहेको पाइन्छ। पुरुषले बोल्न सक्ने कतिपय कुराहरूमा महिलाहरू मौन रहनु पर्ने अवस्थामा पनि समाजमा अझै परिवर्तन हुन सकेको देखिँदैन।

तीन दशकभित्र प्रभुत्ववादी, भिन्नतावादी र समतावादी गरी तीन खालका लैङ्गिक अवधारणा विश्वको भाषिक समाजमा देखा परेको छर्लङ्ग हुन्छ। भाषिक अध्ययनले पनि समाजकै परिवर्तनको रफ्तारमा महिला र पुरुषको बोलीको लैङ्गिक विशेषता र स्वरूपको विश्लेषण गर्दै आएको पाइन्छ। यस्ता खालको उदाहरण विश्वका धेरै भाषामा हुने गरेको उदाहरण प्रशस्त भेटिन्छन् (अधिकारी, २०६५ :)।

कुनै एउटा नामिक पदको पदसङ्गतिको फरक हुँदा अर्थ भेद देखिएमा त्यसलाई नै लिङ्ग भेद भन्दछन्। तल पद सङ्गतिको फरक भएका र नभएका केही वाक्य दिइएका छन्।

मेरो कान्छो छोरो आयो।

मेरी कान्छी छोरी आई।

मेरा कान्छा छोरा आए ।

मेरी कान्छी छोरी आइन ।

मेरा कान्छा काका आउनुभयो ।

मेरी कान्छी काकी आउनुभयो ।

हाम्रा कान्छा शाहज्यादा सवारी भयो ।

हाम्रा कान्छा शाहज्यादी सवारी भयो ।

माथिका वाक्यमा नामसँग क्रियाको छ प्रकारका (आयो, आई, आए, आइन, आउनुभयो, सवारी भयो) क्रियाको प्रयोग भएको छ । यहाँ नामसँग विशेषण र सम्बन्धपदको तीन प्रकारको(मेरो, मेरा, मेरी) पद सङ्गती देखिन्छ । नेपाली भाषाको पदसङ्गतीको यस्तो भेदले एकातिर भालेपोथी अर्कातिर आदरार्थी व्यक्त गरिरहेको देखिन्छ । पदसङ्गतिको यस भेदले के बुझिन्छ भने नेपाली भाषाका वक्ताहरू एकातिर मानवीय नामलाई कुन आदरार्थी प्रयोग गर्ने भनेर छुट्याउँदा रहेछन् अनि अर्कातिर कुनै सामाजिक तहको मान्छे भाले हो कि पोथी हो भनेर कोटि छुट्याएउँदा रहेछन् । दरवारी कोटिमा चाहिँ नाममा भेद देखिएता पनि अरू पद जस्ताको तस्तै हुने भएकाले पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गको भेद देखिँदैन । यसरी मानवीय कोटिका नाममा भाले पोथी मात्र होइन आदरार्थी पनि नेपाली भाषाका बेग्लैबेग्लै लिङ्ग हुन भन्ने देखिन्छ । माथिको पहिलो वाक्य मेरो कान्छो छोरो आयो र दास्रो वाक्य मेरी कान्छी छोरी आई भन्दा प्रत्येक शब्दमा सङ्गती मिलेर लिङ्ग भेद देखिन्छ (पोखरेल, २०५६ : ८७) ।

२.४. बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्था

एउटा भाषा स्तरीय, मानक वा प्रभावकारी भएको बहुभाषी समुदायमा अन्य भाषाहरू सङ्कटमा पर्न सक्छन् । यसै अवस्थामा अप्रभावशाली भाषाका वक्ताहरू आफ्नो भाषालाई छोडेर प्रभावशाली भाषाको शरणमा पुग्न थाल्दछन् । यसरी आफ्नो भाषा छोडेर अरूको भाषा ग्रहण गर्ने प्रक्रियालाई नै भाषा विस्थापन भनिन्छ । भाषिक सचेतता भएको समुदायले यस्तो अवस्थाबाट सतर्क भई आफ्नो भाषाको पहिचान र अस्तित्व जोगाउने प्रयास गर्दछ भने यस्तो स्थितिलाई भाषा अनुरक्षण भनिन्छ ।

कुनै पनि भाषिक समुदायमा मातृभाषा प्रतिको भाषिक इमान्दारी कायम रहेको छ भने त्यस्तो समुदायमा भाषा अनुरक्षणको स्थिति कायम रहेको हुन्छ भने भाषाप्रति मातृभाषी वक्ताको उदासिनता र दोस्रो भाषा प्रतिको आर्कषण बढ्दै गयो भने त्यहाँ भाषा विस्थापनको स्थिति उत्पन्न हुन्छ । मातृभाषाप्रतिको इमान्दारी र राष्ट्र भाषा वा सम्पर्क भाषा प्रतिको बाध्यात्मक आवश्यकताले गर्दा दुवै भाषा स्थिर रहन्छ । तर प्रायः मातृभाषाहरू बसाँइ सराइ, सहरीकरण, अन्तरभाषिक समुदायको बस्ती, व्यापारिक सम्पर्क, वैदेशिक रोजगार, आधुनिक सञ्चार प्रविधिको विकास आदि कारणले एकातर्फ मातृभाषाको विस्थापन वा भाषान्तरण हुन्छ भने अर्कोतिर प्रभावशाली भाषाको संप्रभुत्व बढ्दै गएको पाइन्छ । द्विभाषिक समुदायमा दुवै भाषा समान प्रभावशाली हुँदैनन् । तीमध्ये एउटा भाषा प्रभावशाली र अर्को अधिनस्त हुन्छ । यही अधिनस्थ भाषा प्रभावशाली भाषाका रूप बदलिने प्रक्रियालाई भाषा विस्थापन भनिन्छ ।

मातृभाषी वक्ताहरूमा आफ्नो मातृभाषा प्रतिको मोह र भाषिक निष्ठा कायमै रहन सक्थे भने भाषा अनुरक्षण हुन्छ नत्र विस्थापनको अवस्थामा जान्छ । बहुभाषिक समुदायमा विभिन्न विज्ञापन, विद्यालय शिक्षाको माध्यम प्रभावशाली वा सम्पर्क भाषाका माध्यमबाट हुने हुनाले पनि भाषा विस्थापनको अवस्था सिर्जना हुन सक्छ । यसरी भाषा अनुरक्षण र विस्थापनको प्रक्रिया समुदायमा एकभाषिकता, द्विभाषिकता र बहुभाषिकताका कारणले हुने गर्दछ । समुदाय नै बहुभाषिक छ भने पनि भाषा विस्थापन हुने सम्भावना बढी रहन्छ । त्यस्तो समुदायमा कोड छनोटका विविध अवस्थाहरू पनि रहन सक्छन् । भाषा अनुरक्षण र विस्थापनका विशेषताका रूपमा द्विभाषिकता, बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्थालाई लिइन्छ । त्यसैले यस शीर्षक भित्र द्विभाषिकता, बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्थाको सैद्धान्तिक आधारको चर्चा गरिएको छ ।

२.४.१ द्विभाषिकता र बहुभाषिकता

द्विभाषिकता भनेको आपसी सम्प्रेषणको लागि भाषा प्रयोगको यस्तो स्थिति हो, जसमा वक्ताहरू दुईवटा भाषा उपयोग गर्दछन् (अधिकारी, २०६५ : ३४) । कुनै मातृभाषी वक्ताले आवश्यकता अनुसार दोस्रो भाषा वा अन्य कुनै भाषा प्रयोग गर्ने स्थिति नै द्विभाषिकता हो । मातृभाषाको कुनै वक्ता पूर्ण या अपूर्ण रूपले दोस्रो भाषा प्रयोग

गर्दछ भने यसलाई द्विभाषिक र यस्तो प्रकृत्यालाई द्विभाषिकता भनिन्छ । कुनै खास भाषिक समुदायका सदस्यहरूले आपसी सम्प्रेषणका निम्ति दुईवटा भाषा प्रयोग गर्नु द्विभाषिकता हो भने दुई वा दुई भन्दा बढी भाषा प्रयोग गर्नु बहुभाषिकता हो । बहुभाषिकता भित्र द्विभाषिकतालाई पनि समेट्न सकिन्छ । वार्डफका (२००६ : १०१) अनुसार बहुभाषिक वक्ताहरू समाजमा धेरै भाषा प्रयोग गर्न सक्छन् । व्यापारिक भाषा बोल्न सक्छन् । बहुभाषिक समुदायका वक्ताहरू स्वतः स्फूर्त रूपमा बहुभाषिक हुन्छन् । उनीहरूमा कोर्ड परिवर्तन गर्ने क्षमता राम्रो हुन्छ र सहज रूपमा गर्न सक्छन । बहुभाषिकतामा सन्तुलन र प्राकृतिक हुनाले तीन चार वटा भाषा प्रयोग गर्ने दक्षताका साथै नेतृत्व लिन सक्ने क्षमता बढी हुन्छ । जस्तै बहुभाषिक व्यक्तिहरू सामाजिक, राजनैतिक, साँस्कृतिक भावनालाई एक भाषिक वक्ताले भन्दा बढी राम्ररी प्रस्तुत गर्न सक्छन् । धेरै भाषाको ज्ञान उनीहरूलाई हुन्छ ।

वार्डफले बहुभाषिकताको चर्चाको क्रममा सोरेन्स (१९७१) ले दिएको उदाहरण प्रस्तुत गरेका गर्दै कोलम्बिया र ब्राजिलको बीचमा पर्ने अमाजोनको उत्तर पश्चिममा निहित तुक्यानो समाजमा भएको भाषिक अवस्थाको अध्ययन प्रस्तुत गरेका छन् । तुक्यानहरूको वैवाहिक सम्बन्ध नै बहुभाषिकताको प्रमुख कारण रहेको देखिन्छ । आफ्नो सामाजिक साँस्कृतिक प्रचलन अनुसार यिनीहरू अन्तर्जातीय समुदायका केटीसँग मात्र विवाह गर्दछन् । उनीहरूलाई आफ्नो जातीय समुदाय भित्र वैवाहिक सम्बन्ध स्थापना गर्न निषेध छ । यिनीहरूमा आफ्ना जात अनुसारका साँस्कृतिक परिपाटी र भाषागत विविधता रहेको हुँदा लोग्ने मानिस र स्वास्नी मानिस दुवैका भाषा बेग्लाबेग्लै हुन्छन् । लोग्ने मानिसले बोल्ने भाषा र स्वास्नी मानिसले बोल्ने भाषा फरकफरक हुन्छ । यस्तो बहुभाषिक समाजमा जन्मने बालक घरमा बाबा आमाको भाषा सिक्दछ भने घर बाहिर साथी सँगतीवाट अर्कै भाषा सिक्दै जान्छ । फलतः उसमा सजिलै सित एकभन्दा बढी भाषाको क्षमता विकास हुन्छ ।

आज संसारका अधिकांश देश र समाजमा द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति देखिन्छ । मानिस एक सचेत र सामाजिक प्राणी भएकाले संसारको जुन सुकै मानव समुदाय सित सम्पर्क गर्न सक्छ । यस्तो कार्य मातृभाषा मात्रले सम्भव हुँदैन । त्यसैले दोस्रो भाषा सिक्नै पर्दछ, अविकसित राष्ट्रका सदस्यले विकसित राष्ट्रको भाषा सिक्नु अनिवार्य जस्तै हुने गरेको छ । द्विभाषिक वा बहुभाषिक समाजमा हुर्के बढेको

व्यक्तिको लागि मातृभाषा बाहेकको अर्को भाषा सिक्न पनि अनिवार्य आवश्यकता हुन्छ। यस्तो वातावरणमा हुर्केका व्यक्तिले परिवार र छरछिमेकबाट अर्को भाषा सिक्दछ। त्यस्तै समाजमा मातृभाषा भन्दा अर्को भाषा प्रभावशाली छ भने पनि दोस्रो भाषा सिक्नु पर्ने बाध्यताले पनि द्विभाषिक बनाउन सक्छ। द्विभाषिकता विभिन्न प्रकारका छन्। तिनमा प्रारम्भिक द्विभाषिकता, सापेक्ष द्विभाषिकता, निरपेक्ष द्विभाषिकता, संयुक्त द्विभाषिकता, अन्तरजातीय द्विभाषिकता, बहिर्जातीय द्विभाषिकता, प्रवर्धनात्मक द्विभाषिकता, अवनत द्विभाषिकता, स्थिर र अस्थिर द्विभाषिकता र सामाजिक र वैयक्तिक द्विभाषिकता रहेको पाइन्छ (अधिकारी, २०६५ : ३५)। बहुभाषिक समाजमा द्विभाषिकता र बहुभाषिकतालाई पनि भाषिक समुदायको कोशको अभिन्न व्यवस्था मानिन्छ (श्रीवास्तव, १९९४ : २६८)। श्रीवास्तवका अनुसार जसरी वाक्य स्तरमा पर्यायवाची शब्दहरूको सख्त महत्त्व र भाषा स्तरमा शैली भेदको स्थिति र प्रयोजन निश्चित हुन्छ। त्यसरी नै बहुभाषिक समाजमा पनि भाषा भेदको प्रकृति र प्रयोजनको महत्त्व निश्चित रहेको हुन्छ। त्यसैले द्विभाषिकता वा बहुभाषिकतालाई पनि भाषिक समुदायको भाषिक कोशको अभिन्न अङ्ग मानिन्छ।

बहुभाषिक समाजमा प्रयुक्त भाषाहरूलाई श्रीवास्तव (१९९९/२६९) ले चार वर्गमा विभाजन गरेका छन्। सहायक भाषा, सम्पूरक भाषा, परिपूरक भाषा र समतुल्य भाषा। सहायक भाषा ज्ञान प्राप्तिमा सहायक मात्र हुन्छ भने सम्पूरक भाषा सीमित प्रयोजनमा मात्र प्रयुक्त हुन्छ। यसैगरी परिपूरक भाषा निर्दिष्ट सामाजिक सन्दर्भमा अनिवार्य रूपमा प्रयोग हुन्छ भने समतुल्य भाषा मातृभाषा प्रयोग हुने सबै सन्दर्भमा प्रयोग हुन्छ। नेपाली भाषिक समाजमा हिन्दी र अंग्रेजी परिपूरक भाषाका रूपमा देखिन्छन् भने नेपालका अन्य भाषा भाषी समाजमा नेपाली भाषा समतुल्य भाषाका रूपमा देखिन्छ। द्वैभाषिक वक्ताले प्रयोग गर्ने भाषाको अध्ययन गर्दा कार्यमा भन्दा क्षेत्रहरूमा बढी ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ। हरेक क्षेत्रमा द्वैभाषिकले प्रयोग गर्ने भाषा भिन्न हुन्छ।

२.४.२ कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण

कुनै पनि अवसरमा वक्ताले भाषिक अभिव्यक्तिका लागि चयन गर्ने खास भाषा वा भाषिक भेद नै कोड हो। दुई वा दुई भन्दा बढी वक्ताको बीच आपसमा कुराकानी गर्दा कोडको प्रयोग गरिन्छ। कुनै भाषा वा भाषिक प्रयोग गर्दा उत्पन्न हुने ध्वनि

शब्द, रूप वा वाक्य पनि एक किसिमको कोड हो । वक्ताले भाषिक अभिव्यक्तिका क्रममा प्रयोग गर्ने कुनै पनि भाषाको स्वरूप समाजमा रहेको हुन्छ । समाजमा विभिन्न किसिमका भाषाभाषिको बसोबास रहेको हुन्छ । मातृभाषा बाहेक अन्य भाषाको ज्ञान पनि वक्तामा सम्पर्कका लागि आवश्यक हुन्छ ।

२.४.२.१ कोड छनोट

वक्ता जब बोल्न लाग्छ तब उसले कुनै न कुनै भाषाको कोड छनोट गर्नु पर्दछ । यसरी कोड छनोट मातृभाषाको पनि हुन सक्दछ र अन्य भाषाको पनि हुन सक्छ । एउटै मात्र भाषा वा भाषिका सित सम्बन्धित व्यक्ति वा समुदायले पनि आफ्नै मातृभाषी समुदायमा सामाजिक सन्दर्भ अनुसार फरक फरक कोडको प्रयोग गर्दछ । धेरै प्रकारका कोडहरू मिलेर वक्ताको मस्तिष्कमा भाषिक कोशको निर्माण भएको हुन्छ । उ भिन्न भिन्न सन्दर्भमा भिन्न भिन्न कोडहरूको प्रयोग गर्न सक्दछ । जस्तै जनकपुरमा बस्ने कुनै एउटा विद्यार्थी काठमाडौंको कुनै क्याम्पसमा मानक नेपालीमा कुरा गर्छ । आफ्नो गाउँको कुनै साथी भेट्नो भने मैथिलीमा कुरा गर्दछ भने गाउँमा जाँदा थारू वक्ता भेट्दा थारू भाषामा नै कुरा गर्दछ भने सीमापारी जाँदा हिन्दी भाषामा कुरा गर्न सक्दछ । उसले क्याम्पसमा अंग्रेजी विषय लिएर पढेको छ भने विशिष्ट सन्दर्भमा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्दछ । यस्ता भाषिक कोड वक्ताको भाषिक कोशमा स्थायी विशेषताका रूपमा रहेका हुन्छन् । स्थान र सन्दर्भ अनुसार उसले फरक फरक भाषिक वक्तासँग फरक फरक कोडको प्रयोग गरेर बोल्दछ । कुन प्रसङ्ग वा सन्दर्भमा के कस्ता भाषिक कोड चयन गर्नु पर्दछ भन्ने कुरा वक्ताले आफैँ निर्धारण गर्दछ । किनकि उसले कोड चयन गर्दा कसले को सँग के विषयमा कुन प्रसङ्गमा भन्ने कुरा स्वतः निर्धारण गर्दछ । कुनै एक जना व्यक्तिले एक भन्दा बढी भाषा प्रयोग गर्ने परिस्थितिहरू मध्ये भाषा बुझ्ने व्यक्तिका आधारमा मात्र कोड छनोट गर्दछ (हड्सन, १९९९ : ५१) । सामुदायिक रूपमा सबैले धेरै भाषा बोल्दछन् भने त्यस अवस्थामा सामाजिक नीति नियममा भर पर्दछ । सामुदायिक बहुभाषिकता छ भने त्यस अवस्थामा पनि फरक फरक विषय अनुसार कोड पनि फरक फरक हुन सक्छ ।

२.४.२.२ कोड परिवर्तन

एउटा भाषा वा भाषिक कोड प्रयोग गरिरहेको अवस्थामा अकस्मात अर्को भाषा वा भाषिक कोड प्रयोग गर्नु नै कोड परिवर्तन गर्नु हो । गम्पर्ज (१९८२) का अनुसार एउटै कथन घटनाभिन्न दुई व्याकरणात्मक व्यवस्था वा उपव्यवस्थाको छनोट तथा उपयोग नै कोड परिवर्तन हो । भाषिक अन्तर्क्रियाका क्षणमा दुई वा दुई भन्दा बढी भाषिक कोडको प्रयोग गर्ने अवस्थालाई कोड परिवर्तन भनिन्छ । कोड परिस्थिति अनुसार परिवर्तन हुन्छ । कुनै एक जना मान्छले एक भन्दा बढी भाषा प्रयोग गर्ने परिस्थितीहरू मध्ये भाषा बुझ्ने व्यक्तिको आधारमा मात्र कोड परिवर्तन गर्दछ । सामुदायिक रूपमा सबैले धेरै भाषा बोल्दछन् भने त्यस अवस्थामा पनि वक्ताले फरक फरक भाषा (कोड) को प्रयोग गर्दछ । यसरी परिस्थिती अनुसार कोड परिवर्तन हुनु सन्दर्भपरक संहिता परिवर्तन हो (हड्सन, १९९३ : ५२) । सामाजिक साँस्कृतिक नीतिनियम र प्रक्रिया अनुसार भाषा छनोट गरिन्छ । यस्ता नियम र प्रक्रिया वक्ताले समुदायबाट ग्रहण गर्दै आएको हुन्छ । फरक फरक परिस्थितिमा वक्ताले फरक फरक कोडको प्रयोग गर्दछन् । घरपरिवारसँग कुराकानी गर्दा अनौपचारिक कोड प्रयोग गरिन्छ । भने कुनै कार्यालय वा सभा समारोहमा बोल्दा औपचारिक कोड प्रयोग गर्नु पर्दछ । त्यस्तै धार्मिक मठ मन्दिर र पूजा आजामा प्रयोग गर्ने कोड फरक हुन्छ । खास सन्दर्भ वा विषय अनुसार एउटै सङ्कथनमा पनि एक भन्दा बढी भाषाको वा भाषिक भेदको वैकल्पिक प्रयोग गर्नुलाई कोड परिवर्तन भनिन्छ (अधिकारी, २०६५ : ४६) । त्यसलाई तालिका नं. २ मा दिइएको छ ।

तालिका नं. २

भाषा प्रयोग हुने क्षेत्र		
स्थान	भूमिका-सम्बन्ध	शीर्षक
घर	बाबु, आमा, छोरा, छोरी आदि	घरेलु , व्यक्तिगत इत्यादि
छरछिमेक	छिमेकी, पसले, सडक सफा गर्ने	मौसम , किनमेल , सामाजिक शिष्टाचार
विद्यालय	शिक्षक, विद्यार्थी , प्रधानाचार्य	सामाजिक शिष्टाचार , शैक्षणिक
मन्दिर	पुजारी, भक्तजन, प्रार्थी	नीतिपाठ, प्रार्थना, सामाजिक संस्कार

विशेषतः द्विभाषिक वा बहुभाषिक वक्ताहरूको भाषिक अभिव्यक्तिमा यस किसिमको स्थिति देखिन्छ। जस्तै: गुरुङ्ग भाषी वक्ताहरू गुरुङ्ग भाषामा कुरा गर्दागर्दै नेपालीमा फड्को हाल्छन् भने यसले संहिता परिवर्तनलाई बुझाउँदछ। यस्तो परिवर्तन द्विभाषिक बहुभाषिक, स्थितिमा प्रायः गरी हुने गर्दछ।

कुनै पनि कुरा गर्दा वक्ताले औपचारिक, अनौपचारिक, गम्भीरता, आत्मीयता, ख्यालठट्टा आदि प्रदर्शन गर्न पनि कोड परिवर्तन गरेको पाइन्छ। कोड परिवर्तन वक्ताको भाषा आर्जनमा भर पर्दछ। एउटै भाषाको विविध कोड पनि प्रयोग हुन सक्दछ। विविध भाषाका भिन्ना भिन्नै कोड पनि प्रयोग हुन सक्दछन्। आत्मीयता र नजिकको प्रदर्शनमा पनि कोड परिवर्तन गरिन्छ। यसबाट वक्ता र श्रोतामा साँस्कृतिक र जातीय एकताको प्रदर्शन भई बढी नजिकता र आत्मीयताको भावना पैदा हुन्छ।

सन्दर्भगत सामाजिक स्वीकृति पनि कोड परिवर्तनको कारण हो। नेपालका अधिकांश बोर्डिङ स्कूलहरूमा अङ्ग्रेजी अनिवार्य बोल्नुपर्ने नियम बनाउनाले स्कूल हाताभित्र अङ्ग्रेजी र बाहिर नेपाली भाषामा शिक्षक र विद्यार्थीहरू कुरा गरिरहेको देख्न सकिन्छ।

बलामी भाषी समुदायमा पनि कोड परिवर्तनका विविध अवस्था देख्न सकिन्छ। उनीहरूको समुदायमा के कस्ता सन्दर्भमा कोड परिवर्तन हुन्छन्। औपचारिक, अनौपचारिक अवस्थामा प्रयोग गर्ने कोड फरक फरक छन् कि समान छन्। आत्मीयता, गम्भीरता, ख्यालठट्टा गर्दा कोड परिवर्तन हुन्छ कि हुँदैन भन्ने पनि अध्ययन गरिएको छ। फरक फरक परिस्थितिमा फरक फरक कोड परिवर्तन गर्दछन् कि एउटै कोडको प्रयोग गर्दछन् भन्ने कुराको पनि अध्ययन गरिएको छ। माथि उल्लेखित सैद्धान्तिक आधारको उपयोग गरी क्षेत्रगत अध्ययन गरी बलामी भाषी समुदायको कोड परिवर्तनका विविध अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ।

२.४.२.३ कोड मिश्रण

वक्ताले बोलचालका क्रममा दुईवटा भाषाका कोडहरू मिसाएर बोल्नु नै कोड मिश्रण हो। कुनै एक कोडको प्रयोगका अवस्थामा अर्को कोडका पद, पदावली, वाक्यांश र

वाक्य मिसिन्छ, भने त्यसलाई कोड मिश्रण भनिन्छ। नेपालका विभिन्न मातृभाषी वक्ताहरूको सम्पर्क भाषा नेपाली भएकाले मातृभाषाका साथ साथै उनीहरूले नेपाली भाषा पनि जानेका हुन्छन्। कोड मिश्रण चाहिँ द्विभाषिकता र बहुभाषिकको निश्चित रूपमा हुने एउटा परिणाम हो (हड्सन, १९९९ : ५३)। सिङ्गो वाक्यभित्र पनि कोड मिश्रण हुन सक्छ। कुनै कोड मिसाएको छ, छैन भन्ने कुरा समाजले नै निर्धारण गर्न सक्छ (हड्सन, १९९९ : ५५)। कोड परिवर्तनको परिणाम स्वरूप कोड मिश्रणको स्थिति उत्पन्न हुन्छ (अधिकारी, २०६५ : ४७)। कोड मिश्रण शब्द स्तरमा मात्र नभई पदावली वा वाक्य स्तरमा पनि देखिन्छ। द्विभाषिक वा बहुभाषिक समुदायमा कोड मिश्रण बढी भेटिन्छ। प्रायः जसो शिक्षित व्यक्तिहरूले कोड मिश्रण बढी गरेको पाइन्छ। एउटै सन्दर्भमा एक भन्दा बढी भाषा वा भाषिक भेद प्रयोग भएको पाइन्छ। एउटै सन्दर्भमा एक भन्दा बढी भाषा वा भाषिक भेद प्रयोग हुन थालेपछि वक्ताको अभिव्यक्तिमा स्वतः मिश्रित कोड देखापर्दछ। आजभोलि स्कूल कलेजका विद्यार्थीहरूमा कोड मिश्रणको प्रयोग प्रशस्त भेटिन्छ। यसो हुनुको प्रमुख कारण अंग्रेजी शिक्षाको प्रभावले गर्दा पनि हो।

नेपाली भाषी समुदायमा विभिन्न कारणले कोड मिश्रण भए जस्तै बलामी भाषी समुदायमा पनि विभिन्न कारणले कोड मिश्रणको अवस्था सृजना हुन सक्छ। त्यसैले यस अध्ययनमा बलामी भाषी समुदायमा कोड मिश्रण कुन कुन अवस्थामा के कसरी भइरहेको छ, भन्ने अध्ययन गरिएको छ। बलामी समुदाय भित्र पनि शिक्षित र अशिक्षित व्यक्तिहरूमा कसले बढी कोड मिश्रण गर्दछ। उनीहरूको लिङ्ग, उमेर, पेशा, र शिक्षाका आधारमा अध्ययन गरी निष्कर्ष निकालिएको छ।

२.५. सैद्धान्तिक पर्याधारको निष्कर्ष

सामाजिक भाषा विज्ञानमा भाषा र समाजका बीचको विविध सम्बन्धको अध्ययन हुने भएकोले यसको अध्ययन क्षेत्र व्यापक रहेको पाइन्छ। समाजविना भाषाको अध्ययन पूर्ण नहुने भएकाले भाषाको महत्त्व समाजमा नै रहेको देखिन्छ। भाषाको अध्ययन भाषा विज्ञानमा गरिन्छ, तर भाषाको समाजसँगको सम्बन्ध र भाषाले गर्ने सामाजिक कार्यको अध्ययन समाज भाषा विज्ञानले गर्दछ। सामाजिक भाषा विज्ञानले समाजमा विद्यमान भाषाहरूको अध्ययन गरी सामाजिक परम्पराको बोध गराउँछ। भाषा स्वयंमा एउटा संस्कृति भएकाले कुनै पनि भाषा र संस्कृति त्यस भाषिक समुदायको

साँस्कृतिक परम्परामा आधारित हुन्छन् । त्यसैले कुनै पनि समाजको साँस्कृति र परम्परा पनि भाषाद्वारा नै व्यक्त गरिन्छ । समाज भाषा विज्ञान समाज र भाषाको विविध सम्बन्धको अध्ययन भएकोले यसको अध्ययन क्षेत्र व्यापक रहेको पाइन्छ ।

यसको क्षेत्र व्यापक भएता पनि यस अध्ययनले सिमित क्षेत्रलाई मात्र प्रस्तुत गर्ने भएकोले यसमा समाजमा प्रचलित नाता व्यवस्था, आदरार्थी, सामाजिक स्तर, भाषिक समुदाय, आदिको अध्ययन गरेर समाजमा विद्यमान परम्परा, संस्कार नाता सम्बन्ध भाषिक समुदायभित्र भाषाको प्रयोगको अवस्थाको अध्ययन र विश्लेषण मात्र गरिएको छ । यस क्रममा समाजमा प्रचलित नाता सम्बन्ध, आदरार्थी, सामाजिक स्तर, भाषिक समुदाय आदिको अध्ययन गरेर समाजमा विद्यमान परम्परा, संस्कार, नाता व्यवस्था, आदरार्थी, लिङ्गीय प्रभाव, सम्बोधन, जातीय प्रभाव, सामाजिक स्तर, चाडपर्व, धर्म साँस्कृति, भाषा अनुरक्षण र विस्थापनमा द्विभाषिकता र बहुभाषिकता, भाषाको कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण आदि पक्षको सैद्धान्तिक मान्यताको खोजी गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा भाषा र साँस्कृतिको अन्तः सम्बन्ध , द्विभाषिकता र बहुभाषिक अवस्था, कोड छनोटका विविध अवस्थाको अध्ययन लागि सिद्धान्त निर्माण गरिएको छ । जसमा भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको लागि वार्डफ, हड्सन, र श्रीवास्तव, हेमाङ्गराज अधिकारी , माधवप्रसाद पोखरेल, जस्ता विद्वानका सैद्धान्तिक मान्यताको उपयोग गरी सिद्धान्त निर्माण गरिएको छ भने द्विभाषिकता, बहुभाषिकता र कोड छनोटका विविध अवस्थाको अध्ययनका लागि पनि यिनै विद्वानका सैद्धान्तिक मान्यताको उपयोग गरी सिद्धान्त निर्माण गरिएको छ । यिनै सिद्धान्तको प्रयोग गरेर बलामी भाषिक समुदायको समाज भाषिक अध्ययन प्रस्तुत शोध कार्यमा गरिएको छ ।

परिच्छेद-तीन

बलामी समुदायको सामाजिक साँस्कृतिक पृष्ठभूमि

३.१. विषय प्रवेश

बलामी समुदायमा आफ्नै किसिमका सामाजिक साँस्कृतिक विशेषता रहेको पाइन्छ । बसोबास नेपाली भाषी वक्ताको नजिक रहेता पनि उनीहरूको सामाजिक साँस्कृति चाहिँ नेवारी समुदायसँग मिलेको देखिन्छ । आफ्नै जातिको समूहमा बाक्लो बस्तीमा बस्ने बलामी जातिमा साँस्कृतिको संरक्षणमा आजभोलिका युवापुस्तामा उदासिनता देखिएतापनि बुढाबुढीहरूमा भने साँस्कृतिको संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत परिच्छेदमा बलामी समुदायको सामाजिक साँस्कृतिक पृष्ठभूमि भित्र बलामी समुदायको जातिगत सम्बन्ध, बसोबास क्षेत्र र जनसंख्या, सामाजिक साँस्कृतिक व्यावहार र अन्य भाषा भाषीसँगको सम्पर्क जस्ता उपशीर्षकमा चर्चा गरिएको छ ।

३.२. बलामी समुदायको जातिगत सम्बन्ध

बलामी भाषाका वक्ताहरू नेपालका विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेका छन् । आफ्नो आदिथलो भक्तपुर भएको बताउने यो जाति कसरी त्यहाँबाट विस्थापित भयो भन्ने सम्बन्धमा कुनै ऐतिहासिक तथ्य फेला पार्न सकिएको छैन, तैपनि यस जातिका विभिन्न बयोवृद्ध व्यक्तिहरूका अनुसार यस जातिको उत्पत्ति र विकासको सम्बन्धमा पाइएका किंवदन्ती मूलक जानकारी यसप्रकार छन् ।

टौफिकलका बलामीहरूमा पाइएको किंवदन्ती अनुसार बलामी जाति काश्यप गोत्रका ब्राह्मण थिए । तत्कालिन समयमा ती ब्राह्मणलाई खप्तड बस्नेत भनिन्थ्यो । कूल घरानीयाका धनी र सम्पन्न भएकाले ती बस्नेतहरूले नोकर चाकर र भान्छे बाहुन राखेका थिए । एकपटकको कुरा हो शिकारमा सौखिन खप्तड बस्नेत सिकारबाट राती अवेलासम्म घर नफर्केपछि भान्छेले उसलाई नपर्खी भात खाएको निहुँमा बस्नेतले भान्छे बाहुनको जनै चुँडाली जातच्युत गरी घरबाट निकालिदिएछन् । अन्यायमा परेको बाहुनले तत्कालिन भादगाउँका राजा हरिवंश कहाँ गई न्याय मागेछन् । राजाले खप्तड बस्नेतलाई बोलाएर सोधपुछ गरिसकेपछि बाहुन सच्चिकै अन्यायमा परेको

महसुस गरी एउटा ठूलो भोजको आयोजना गरेछन् । भोजमा धेरैथरी परिकारका साथै ठूलो चोक्टा भएको राँगाको मासु पनि राखेछन् भोजको समाप्तिपछि राजाले खप्तड बस्नेतलाई भोजमा सबैभन्दा मिठो परिकार कुन लाग्यो भन्दा ठूलो चोक्टा भएको मासु मिठो भएको बताएपछि राजाले तिमीहरूले राँगाको मासु खाएछौं । त्यसैले तिमीहरूको जात गयो भनेर जनै चुँडाल्ल लगाई जातभातबाट च्युत गरेछन् । त्यसपछि जात फिर्ता लिने हो भने जहान बच्चा सहित काँशीमा गएर स्नानादि गरेर शुद्ध भएर आऊ भन्ने आदेश दिएछन् । बलिया बाँझाहरू काशी पुगेर आएपछि आफ्नो जनै लगाई आफ्नै जातमा फर्किएछन् तर निर्धा बूढाबूढी, रोगी, बालबच्चा र गर्भवती महिला काँशी पुग्न सकेनछन् । यसरी काँशी पुग्न नसकेकाहरू कोही पालुड कोही फर्पिड कोही स्वानागाउँसम्म पुगेर बसेछन् । यिनै काँशी पुग्न नसकेका जातफिर्ता नपाएका तर काशी जानका लागि हिंडेका (बल=बलपूर्वक, यामी=बाटो हिड्ने) बलयामी नै अपभ्रंश भएर बलामी हुनपुगे । यसमा सत्यता कति मात्रामा छ यो अझ गर्भाभिन्नै रहेको छ तैपनि बलामी जातिको उत्पत्ति यसरी नै भएको हो भन्ने किंवदन्ती उनीहरूको समाजमा पाइन्छ । यिनीहरूको गोत्र हाल पनि काश्यप नै छ । त्यहाँबाट विस्थापित भएर आएदेखि बलामीहरू भदगाउँको इनार छुदैनन् भनिन्छ । धोवी खोलामा जनै बगाएकाले त्यहाँको पानी खाँदैनन् भन्ने मान्यता पनि उनीहरूका समाजमा प्रचलित छ । यस भनाइलाई पुष्टयाई गर्ने कुनै स्पष्ट आधार चाहिँ प्राप्त भएको छैन ।

बलामी जातिको उत्पत्तिका सम्बन्धमा कागती गाउँका बलामीहरूमा फरक फरक धारणा रहेका छन् । एकथरी बलामीका अनुसार भक्तपुरका अन्तिम मल्ल राजा रणजित मल्लका पालामा पृथ्वीनारायण शाहले आक्रमण गरेपछि आफ्नो ज्यान बचाउन भागेका भाइभारदारका सन्तान नै यहाँका बलामी हुन् । त्यस्तै अर्काथरी बलामीका भनाइमा भक्तपुरका राजा रणजित मल्लको पालामा भोजमा भान्छेले राँगाको मासु र रक्सी भुक्न्याएर खुवाइदिएको कारण आफै जनै चुँडाली फ्याँकेर भागी आउँदा सो समूहकी एउटी महिलाले बालाजु नजिकै बच्चा जन्माएको र पछि उक्त बच्चाबाट जन्मेका सन्ततीहरू नै बलामी कहलिएका हुन भन्ने भनाइ छ । अर्काथरी बलामीका भनाइमा जनै चुँडाली आफ्नो देश नै छोडेर अन्यत्र गएका हुँदा कस्ता भलादमी रहेछन् भन्दा भन्दै भलादमी शब्द अपभ्रंश भएर बलामी भएको हो भन्ने पनि

पाइन्छ । यसरी हेर्दा बलामीहरू पहिले तागाधारी क्षेत्री थिए जो जनै फ्याँकेर आफ्नो जात छोडेर बलामी भएका हुन् भन्ने कुरा किंवदन्ती र लोक धारणाबाट बुझिन्छ ।

बलामी जातिका सम्बन्धमा पाइएको अर्को धारणा यस्तो छ । इ.सं. १३८० अर्थात् वि.स. १४३६ साल अगाडि मल्लकालिन समयमा भक्तपुरमा द्वैध शासन प्रणाली थियो । जस अनुसार भक्तपुरमा राजा भएमा बनेपामा युवराज हुने र बनेपामा राजा भएमा भक्तपुरमा युवराज हुने गरी सत्ता सञ्चालनको आलोपालोको भागवण्डा मिलाइएको थियो । मल्लराजा रुद्रदेवको मृत्युपछि बनेपाका राजा अर्जुनदेव भएका थिए । रुद्रदेवको छोरो नभएको कारण छोरी राजल्य देवीले युवराजको सम्मान प्राप्त गरिन । इ.स. १३५४ वि.सं. १४१० मा राजल्य देवीको जयस्थिति मल्लसँग ८ वर्षको उमेरमा विवाह भयो । विवाह भएको केही वर्षपछि रुद्रदेवका छोरीज्वाँइ जयस्थिति मल्लले बनेपा तर्फका राजा रुद्रदेवका महामन्त्री जयसिंह रामवर्द्धन बीच राज्यसत्ता सञ्चालनको विषयमा विभिन्न मुद्दा उठाएर भगडाको विउँ रोपे । तत्कालिन समयमा महिलालाई राजगद्दीमा बस्ने अधिकार नभएकोले जयस्थिति मल्ल अगाडि बढे । यो भगडा निकै लामो समयसम्म चल्यो । रुद्रदेवकी छोरीसँग वैवाहिक सम्बन्ध जोडेर शक्तिमा आएका जयस्थिति मल्लले अन्ततः राजा अर्जुनदेवलाई अपदस्थ गरी राज्यसत्ता आफूले लिएर अर्जुनदेवलाई बनेपाको दथुटोलको लायक दरवारमा धपाए । अपदस्थ राजा अर्जुनदेवले आफ्ना विश्वासिला महामन्त्री जयसिंह रामवर्द्धनको सल्लाह अनुसार दलबलसहित राजा जयस्थिति मल्ल विरुद्ध विद्रोह गर्न भक्तपुर तर्फ बढे । बनेपा तर्फ धपाइएका अपदस्थ राजा अर्जुन देव विद्रोह गर्न आएको सूचना पाएपछि जयस्थिति मल्लले अर्जुनदेवलाई चलाखीपूर्वक पक्राउ गरी त्रिपुरा दरवारमा कैद गरे । अपदस्थ राजा अर्जुनदेवको कैदमै मृत्यु भयो । अपदस्थ राजा अर्जुन देवका शुभचिन्तक तथा आफ्ना शत्रुका रूपमा देखिएका बलामीहरूलाई राजकीय अपराधको अभियोग लगाएर भक्तपुरबाट जातच्युत गरी वंश नै नरहने गरी तत्कालिन राजा जयस्थिति मल्लले काठमाडौँ उपत्यकाका चार भञ्ज्याङ नाका कटाएर लेखेटिए । मल्लकालीन समय इ.सं. १३८७ वि.स. १४४३ सालतिर भक्तपुरबाट लेखेटिएका यी बलामीहरू १५ औँ शताब्दीको मध्य समयमा पश्चिम तर्फको पाँचमाने भञ्ज्याङको नाका काटेकाहरू ओखरपौवा गा.वि.स.को कागती गाउँमा बस्न थाले, मुङ्खु भञ्ज्याङको नाका काटेकाहरू धादिङ्गको छत्रेदेउरालीमा बस्न थाले, दक्षिणको चन्द्रागिरी नाका काटेकाहरू चाहिँ मकवानपुरको

चित्लाङ्ग क्षेत्रमा बसोबास गर्न थाले । यसै गरी सिन्धुपाल्चोकको नाका काटेकाहरू थोकर्पा लगायतका ठाउँमा बसोबास गर्न थाले ।

त्यस्तै भक्तपुरलाई नेवारी भाषामा ख्वप भन्ने गरिन्छ । जस अनुसार आफूले ख्वप तरेर आएकाले बलामीहरू कसैले खप्तरी थर पनि राख्ने गरेको पाइन्छ । यिनै खप्तरी थर बाट नै बलामी भएको हुनुपर्दछ भन्ने कुरा अर्काथरी बलामीहरूको भनाइ पनि छ ।

चित्लाङ्गका बलामीको भनाइमा बलामीको विकास यसरी भएको देखिन्छ । चित्लाङ्गका ७४ वर्षीय भीमलाल बलामीका अनुसार आजभन्दा ३/४ सय वर्ष पहिला सिम्रौनगढबाट मच्छिन्द्रनाथलाई पाटनमा लिएर आउँदा आउँदै बीच बाटोमा एउटी गर्भवती महिलाले बच्चा जन्माएकाले नेवारी भाषामा आधाबाटो वा बीच बाटोलाई बाँल भन्ने हुनाले “बाँलमा” जन्मिएको हुँदा बलामी भएको हो । त्यस्तै नेवारी भाषामा बाला भनेको राम्रो र भोट-बर्मेली भाषा परिवारका भाषा अनुसार मी भनेको मान्छे त्यसैले गर्दा नेवारी भाषाको राम्रा मान्छेबाट नै बलामी भएको हो भन्ने माधव पोखरेलको व्याख्या छ ।

माथि उल्लेख गरिएका किंवदन्ती र लोकधाराणाका आधारमा बलामी जातिको उत्पत्तिका सम्बन्धमा स्पष्ट किटान गर्न सकिने आधार छैन । कसैले ब्राह्मणका रूपमा कसैले क्षेत्रीका रूपमा र कसैले शूद्रका रूपमा बलामीको पहिचान गराएको भए पनि सबै ठाउँका बलामीहरू काठमाडौँ उपत्यकाबाट अझ विशेषगरी भक्तपुरबाट विस्थापित भएका, आफ्नो थर बलामी, श्रेष्ठ र खप्तरी लेख्ने चलन भएको नेवारी समाजमा जस्तै गुठीको प्रचलन रहेको र नेवार भाषालाई अधिकांश बलामीले आफ्नो मातृभाषाको रूपमा स्वीकारेको बलामी जातिको आदिथलोका रूपमा भक्तपुरलाई मानेको कारणले गर्दा बलामी जातिलाई नेवारी समुदायको एक प्रजातिको रूपमा स्वीकार गर्नु उपयुक्त देखिएतापनि सम्पूर्ण रूपमा बलामीको लवाइ खवाइ, रहन सहन, भेषभुषा र भाषा भने नेवारीसँग मिलेको पाइँदैन ।

नेवार समुदायभित्र पर्ने तर सम्पूर्ण रूपमा नेवारी भाषा प्रयोग नगर्ने सामाजिक र आर्थिक दृष्टिकोणले पिछडिएको बलामी जातिको अध्ययन हालसम्म भएको छैन । नेवारहरूको समग्र पक्षको अध्ययन गर्ने डा. गोपालसिंह नेपालीले बलामीलाई शूद्र

वर्गमा राखेका छन्। बलामीहरू भट्ट हेर्दा नेवारी समुदायको जस्तो नभई अन्य समुदायका जस्ता देखिन्छन्। यिनीहरू आफूलाई क्षेत्रीको सन्तान मान्दछन्। कुनै एउटा नेवार राजाले उनीहरूको पवित्र जनाई चुंडाल्न लगाएकोले उनीहरू तल्लो स्तरमा पुगे भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। वर्तमान समयमा तिनीहरू स्वगामी भनेर पनि चिनिन्छन् (नेपाली : १९६५, १७४)।

उपत्यकाका नेवारहरूको भनाइ अनुसार बलामी जातिको बोली नेवारी जस्तै भए पनि ठेट नेवार भाषासँग मिल्दैन। बलामी जातिलाई नेवार कै उपजाति भनिए तापनि यहाँका बलामी जाति नेवार जस्ता देखिँदैनन्। यिनीहरूको भाषा नेवार भन्दा केही पृथक हुँदै गएको देखिन्छ। गोपालसिंह नेपालीले यिनीहरूलाई शुद्रको तहमा डुइयाँका साथ राखेपनि यिनीहरूको हातको पानी चल्ने परम्परा रही आएको छ। बलामी जाति नेवारकै उपजाति हो (विष्ट : १९६०, १९)

३.३. नेवारी सामाजिक बनौटमा बलामीको स्थान

काठमाडौँ उपत्यकाका नेवार समुदायको उत्पत्ति र नामकरणको बारेमा मतभेद पाइन्छ। नेपालमा नेवारहरूको बसोबास विभिन्न व्यापारिक केन्द्रहरूमा भएपनि नेवारहरूको मुख्य गढ काठमाडौँ उपत्यका नै हो र यहाँ धेरै अगाडिदेखि उनीहरू बसोबास गर्दै आएका छन्। गोपालसिंह नेपालीले (१९६५) मा काठमाडौँ उपत्यकामा बस्ने नेवारहरूका बारेमा एउटा विस्तृत 'मनोग्राफ' तयार पारेका छन्। त्यसमा बलामी समूहलाई तल्लो जातको भनेका छन्। यस बाहेक नेवारका सम्बन्धमा गहिरो चाख लिएर अध्ययन गरेको देखिँदैन। उनले बलामी जातिलाई जङ्गलको नजिक बस्ने जाति भनेर उल्लेख गरेका छन्। यसरी नेवारका सम्बन्धमा लेखिएका सन्दर्भ ग्रन्थहरू निकै देखिए पनि नेवार समूह भित्र कै नेवारसँग सधैं घुलमिल भइरहने बलामीहरूको सामाजिक, साँस्कृतिक पक्ष र उनीहरूका भाषाका सम्बन्धमा कसैबाट पनि पूर्ण अध्ययन गरिएको पाइँदैन। बलामीहरू एकातिर होचा, पहेलो रङ्गका सानो नाक, आँखा आदिको आधारमा प्राचीक मंगोलियन जस्ता देखिन्छन् भने यसै जातिमा अग्लो र बलियो शरीर भएका खुला आँखा भएका र साँस्कृतिक दृष्टिले पनि भारतीय आर्यसँग नजिक देखिने खालको समुदाय पनि रहेको छ (टोनी हेगेन : १९७१, ८०)।

गोपालसिंह नेपालीले काठमाडौं उपत्यकामा बस्ने नेवारहरूका सम्बन्धमा विस्तृत मनोग्राफ तयार पारेका छन् जसमा सम्पूर्ण नेवारहरूलाई ६ वर्गमा विभक्त गरेका छन् ।

- १) पौरोहित्य गर्ने जाति समूह
- २) उच्च जाति समूह
- ३) उच्चतर निम्न जाति समूह
- ४) निम्न जाति समूह
- ५) अपवित्र जाति समूह
- ६) अस्पृश्य (अछुत) जाति समूह ।

यी समूहहरू मध्ये अस्पृश्य जाति समूहका विभिन्न उपजातिहरूमा बलामीलाई समावेश गरिएको छ । यस अवस्थामा शुद्रहरू पनि अनेक उप-जातिहरूमा विभाजित गरिएका छन् । बलामीहरूलाई छैटौं तहमा डुइयाँहरूको साथ राखिएको छ । प्रचलित सामाजिक मान्यता अनुसार बलामीहरूको जातीयस्तर माली, रन्जितकार, साल्मी आदि भन्दा निम्न र भाटभन्दा एकतह माथि र कसाइभन्दा दुईतह उच्च रहेको मानिन्छ । बलामी जातिलाई पोडे, च्यामे भन्दा निकै नै उच्च सामाजिक मान्यता प्राप्त छ । पोडे, च्यामे भन्दा बलामीलाई अछुत मानिदैन (नेपाली : १९६५, १७४) । उच्च जातिका व्यक्तिहरूमा बलामीहरूले छोएको पानी नचल्ने भनिएतापनि स्थलगत निरिक्षणबाट यी जातिको पानी चल्ने देखिन्छ । अन्य हिन्दू समुदायमा भै नेवार समुदायमा पनि सानो ठूलोको अनावश्यक भेदभावले गर्दा पानी नचल्ने र अछुत जातिका बारेमा अभै पनि पुरानो संस्कार जीवित रहेको देखिन्छ तर बलामीको पानी चलेकै देखिन्छ ।

३.४. सामाजिक साँस्कृतिक व्यावहार

बलामी समुदायमा आफ्नै किसिमका सामाजिक साँस्कृतिक व्यावहारहरू विद्यमान रहेको देखिन्छ । उनीहरूको समुदायमा प्रचलित सामाजिक र साँस्कृतिक विविध पक्ष चाडपर्व, सामाजिक संस्कारहरू, पारिवारिक सम्बन्ध आदि उपशीर्षकमा यसमा चर्चा गरिएको छ ।

३.४.१ थर, गोत्र र आपसी सम्बन्ध

कागती गाउँका बलामीहरूमा भने आफ्नो थर कसैले खप्तरी कसैले बलामी र कसैले श्रेष्ठ लेख्ने गरेको पाइन्छ। यी बलामीहरू आफूलाई काश्यप गोत्रको भनी बताउँछन्। सगोत्रीमा पनि विवाह चल्छ। बलामी केटोले आफ्नो जात भन्दा बाहिरको केटी विवाह गरेमा देवाली पूजामा वा दाजुभाइको भोजमा भाग लिन पाउँदैन। आफ्नै हाडनातामा भने कुनै स्थितिमा पनि विहावारी चल्दैन।

डुइयाँको उप-समूह बलामी हो। दुवैको बीचमा विहावारी चल्छ तर यिनबाट पैदा भएका सन्तान भने आमाको समूहमा गनिन्छन् (एल. पेटेकका :१९८०, १५८)। आफ्नो अध्ययनमा नेपालीले बलामीहरूको डुइयाँ र अन्य समान तहका जातिहरूसँग विहेवारी नचल्ने कुरा लेखेका छन् (नेपालील : १९६५, १७५)। स्थलगत अध्ययनका सिलसिलामा पनि नेपालीको भनाइको पृष्ट भएको छ। यिनीहरूको भनाइ अनुसार डुइयाँहरू भन्दा बलामीहरू निकै उच्च स्तरको जातका हुन्। बलामीहरू पहिला पहिला ब्राह्मणले पकाएको भात बाहेक अरु जातले छोएको खाँदैनथे। अझपनि मेला पात जाँदा ब्राह्मणको घरमा बाहेक अरुको घरमा दाल नखाने कुरा यिनीहरू बताउँछन्।

३.४.२ पारिवारिक सम्बन्ध

बलामी समाज पुरुष प्रधान समाज हो। घरमा लोग्ने मान्छेको प्रमुख स्थान हुन्छ। घरको हर्ताकर्ता बूढोपाको लोग्नेमान्छे नै हुन्छ। यिनीहरूको परिवारको बनौट एकात्मक परिवार, संयुक्त परिवार र बृहत परिवारको रूपमा देखिन्छ। धेरै जसोले संयुक्त परिवारमा रहेर कामकाज गरेको देखिन्छ।

यस जातिका बूढाबूढीहरू घरमा बस्ने र सकेको घरधन्दा गर्ने गर्छन्। जस्तै गाईवस्तुलाई घाँसपरास पानी खान दिने स-साना बच्चाबच्चीको स्याहार-सुसार गरिदिने जस्ता काम गर्दछन्। युवायुवतीहरू (ठिटा ठिटीहरू) मेलापात जाने र अन्य श्रममूलक कार्य गर्ने गर्दछन्। ८/१० वर्षका केटाकेटी चाँही आफूभन्दा साना भाइ बहिनीलाई हेर्ने भात खाँउने आदि साना तिना काम गर्दछन्। यिनीहरूको पारिवारिक सम्बन्ध पनि राम्रो देखिन्छ। काम गर्दा मिलिजुली गर्ने प्रवृत्ति यस जातिमा पाइन्छ। अधिकांश बलामी समुदायमा संयुक्त परिवार नै कायम रहेको पाइन्छ।

३.४.३ भेषभूषा

पहिला पहिला यस जातिका मानिसहरू घरेलु कपडाको दौरासुरुवाल र घरेलु धोती लगाउँथे । महिलाहरू भने घरेलु फरिया नैनासुटको पटुका खाँडीको पछ्यौरा, गन्यूचोलो लगाउँथे तर अचेल चाहिँ यस जातिका पुरुषहरू दौरासुरुवाल इष्टकोट, टोपी, कमिच, कट्टु, कपडाको जुत्ता लगाइ पटुका बाध्ने गर्दछन् भने युवा वर्गले सर्ट, पाइन्ट, ज्याकेट, टिसर्ट, गल्बन्धी, गन्जी, क्याप, छालाजुत्ता जस्ता आधुनिक पोशाकहरू लगाएको पाइन्छ । घरमा बस्दा भने हापपाइन्ट सर्ट, कट्टु र चप्पल मात्र लगाउने गरेको देखिन्छ । महिलाहरूले गन्यूचोलो, घरेलु फरिया, घरेलु पटुका पछ्यौरा लगाउँछन् तर आजभोलि कसै कसैले लुंगी, सारी, पेटिकोट ब्लाउज कुर्ता सुरुवाल र म्याक्सी पनि लगाउने गर्छन् । गहनामा विवाहितले चुरापोते, बाला, तिलहरी ढुग्री, टप, काँटा, मारवाडी जस्ता वस्तुहरू लगाउँछन् । नाकमा फुली भने कसैले पनि लगाउँदैनन् । शिक्षित तथा साक्षर महिला पुरुषहरूले घडी पनि बाँधेको देखिन्छ ।

३.४.४ स्वास्थ्य अवस्था

बलामी समुदायको स्वास्थ्यको स्थिति कमजोर देखिन्छ । बलामी गाउँमा आजसम्म पनि चर्पीको व्यवस्था छैन । जताततै दिसापिसाव गर्ने हुनाले भिङ्गा भन्कने र भाडापखाला लगायका रोगहरू तथा महामारीले चर्को रूप लिने गरेको देखिन्छ । कागती गाउँमा एउटा स्वास्थ्य चौकी भएपनि यस समुदायका मानिसहरू बढी धाँमीभाँकीमा विश्वास गर्ने हुँदा केही नलागेपछि मात्र स्वास्थ्य चौकी जाने गरेको जानकारी पाइन्छ । खानेपानीको उचित व्यवस्था नहुनाले धेरैजसोले कुवाको दूषित पानी खान बाध्य छन् । जसले गर्दा स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर परेको देखिन्छ । बालविवाह प्रथाले गर्दा महिलाहरू बालकैमा आमा बन्ने र यसले गर्दा आमा र बच्चा दुवैको स्वास्थ्य कमजोर हुने अवस्था पनि यहाँको यथार्थ हो तर ७/८ वर्ष यतादेखि बालविवाहमा कमी आएको पाइन्छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, बालविवाह लगायत अन्य कुराको सुधार एवं विकास होस् भनेर बलामीलाई नै गा.वि.स. अध्यक्षमा निर्वाचित गराए तापनि यथोचित सुधार एवं विकास हुन सकेको देखिँदैन ।

३.४.५ बसोबास क्षेत्र र जनसंख्या

बलामी जातिको बसोबास नेपालका विभिन्न जिल्लामा रहेको पाइन्छ। आफ्नो आदिथलो भक्तपुर भएको बताउने बलामी जाति विभिन्न सामाजिक राजनैतिक कारणले विस्थापित भइ अन्यत्र बसोबास गर्न थालेको पाइन्छ। मल्लकालीन समयमा इ.स १३८७ (वि.सं. १४४३) १५ औं शताब्दीको मध्य समयमा भक्तपुरबाट लखेटिएका एक जाति बलामी हुन् भन्ने भनाइ छ। राजा जयस्थिति मल्लले आफ्ना विरुद्धमा उभिएका बलामी जातिलाई १५ औं शताब्दी तिरै राजकीय अपराधको अभियोग लगाएर भक्तपुरबाट वंश नै नरहने गरी उपत्यकाका चार भञ्ज्याङ नाका कटाएर लखेटिदिएका बलामी जाति पश्चिमतर्फको पाँचमाने भञ्ज्याङको नाका काटेका ओखरपौवाको कागती गाउँमा, मुङ्खु भञ्ज्याङको नाका काटेका धादिङको छत्रेदेउराली (स्वानागाउँमा), दक्षिणको चन्द्रागिरी नाका काटेका मकवानपुरको चित्लाङ्ग लगायतका क्षेत्रमा सिन्धुपाल्चोकको नाका काटेका थोकर्पा लगायतका ठाउँमा बसोबास गर्दै आएका छन् भन्ने भनाइ रही आएको पाइन्छ।

करिब एकलाखको हाराहारीमा बलामीको जनसंख्या अनुमान गरिएको छ। बसाइँ सराइँका क्रममा हाल यिनीहरू नेपालका विभिन्न जिल्लामा बसोबास गर्दै आएका छन्। जसमा नुवाकोट जिल्लाको ओखरपौवा गा.वि.स.को वाड नं. ७ र ८ कागती गाउँ र ९ नं. वडा चपार गाउँ तथा थानसिङ गा.वि.स.को सिरुवारी, धादिङ्गको छत्रे देउराली (स्वानागाउँ), मकवानपुरको चित्लाङ, पालुङ, मनहरा कलातुङ, विसिङखेल, अनुपडोल, काठमाडौँको दक्षिणकाली, सीतापाइला, रानीवन, बालाजु, थानकोट, कालीमाटी, सपना तीर्थ, टोखा, र सिन्धुपाल्चोकको थोकर्पा लगायतका अन्य केही भू-भागमा बसोबास रहेको पाइन्छ।

ओखरपौवा गा.वि.स.को कागती गाउँ अवस्थित बलामीहरूको पुख्यौली थलो भक्तपुरलाई मानिन्छ। आज भन्दा धेरै वर्ष पहिला विभिन्न राजनैतिक र सामाजिक कारणले यहाँबाट विस्थापित भएका यी जाति विभिन्न ठाउँमा बस्ने क्रममा यस गा.वि.समा पनि आएर बसेको पाइन्छ। हाल यहाँ यिनीहरूको करिब ३००/घरधुरी छन्। गा.वि.स. मै बाहुल्यता रहेको यस जातिको जनसंख्या वि.स. २०५८ को जनगणना अनुसार ७२७७ रहेको छ जसमा पुरुष ३७०० र महिला ३५७७ रहेका छन्।

३.४.६ चाडपर्व

बलामी समुदायको धेरैजसो रीतिरिवाज नेवारी समुदायसँग मिल्दाजुल्दा छन् । उनीहरू धेरै किसिमका जात्रा मनाउने गर्छन् । विशेष गरी कार्तिक महिनामा पर्ने कार्तिक पुन्ही बलामीहरूका लागि हिन्दूहरूको दशै भन्दा पनि ठूलो चाड हो । कार्तिक पूर्णिमा बलामी समुदायमा गाउँमै रहेको महालक्ष्मी मन्दिरको सामुहिक पूजा गर्नुका साथै रथ तान्ने र नयाँ लुगा लगाउने चलन छ । यस्तै योमरी पुन्ही, गाइजात्रा, वाइसधारा पूर्णिमा, हिले पूजा, यसैगरी माघेसंक्रान्ति, श्रावण संक्रान्ति, श्रीपञ्चमी, माततीर्थ औशी, गोकर्ण औशी आदि गरेर उनीहरू वर्षमा करिब छत्तीस वटा जति चाडपर्वहरू मनाउने गर्दछन् । ठूलो एकादशीका दिन धुमधामसँग नारायण पूजा लगाउँछन् । आजभोलि उनीहरू अरुजातिको देखासिखीले गर्दा सामान्य रूपमा दशै तिहार पनि मान्ने गरेका छन् । मन्दिरमा गई पूजाआजा गर्ने हुँदा यस जातिमा पनि हिन्दूधर्मको प्रभाव परेको देखिन्छ । यी माथि उल्लेखित चाडपर्वहरू मध्ये कार्तिक पुन्ही (थानकोट महालक्ष्मी जात्रा) योमरी पुन्ही (थिडला पुन्ही) र श्रीपञ्चमी (विवाह गर्ने दिन) लाई विशेष चाडको रूपमा लिने गरेको देखिन्छ ।

३.४.७ सामाजिक संस्कारहरू

बलामीहरू प्रायः हिन्दू धर्म मान्ने भएकाले उनीहरूमा पनि न्वारान, पास्नी, छेवार व्रतबन्ध विवाह तथा मृत्यु संस्कारहरू हुने गरेका देखिन्छन् । केही संस्कारका बारेमा यहाँ चर्चा गरिएको छ ।

क. न्वारान

मानिसको जन्म पश्चातको पहिलो संस्कार न्वारान हो । बलामी समुदायमा पनि यो संस्कार आफ्नै किसिमले गरिन्छ । छोरा जन्मेमा चार दिनमा र छोरी जन्मेमा ३ दिनमा न्वारान हुने गर्दछ । न्वारान गर्नको लागि चोख्याउने व्यक्तिको रूपमा कपाल काट्ने वेपारी नामको व्यक्ति हुन्छ । बच्चाका आमा बुबा तथा परिवारलाई वेपारी वा नाउद्वारा नडकाटी रातो रङ लगाइन्छ र बच्चाको बुवाले कपाल खौरनु पर्ने हुन्छ । उनीहरूले नाउलाई वर्षेनी बाली भरेर राखेका हुन्छन् । तर हाल बालीबाट नमानेपछि पैसा र खाना खाई पठाइन्छ । न्वारानमा राँगा, कुखुरा काटी मासुभात र जाँडरक्सीको भतेर गरिन्छ र नजिकका नाताकुटुम्बहरू जम्मा भइ दान दक्षिणाको रूपमा पैसा

दिएर नवजात शिशुलाई आर्शिवाद दिने चलन छ । अहिले चाहिँ बलामीहरू छोरा वा छोरी जे भए पनि समान तरिकाले बच्चाको न्वारान गर्ने चलन चलाउन थालेका छन् ।

ख. पास्नी (अन्न प्राशन)

नेवारी समाजमा भै यस जातिमा पनि बच्चा जन्मेको छ महिना पूरा भएको दिन त्यस बच्चालाई अन्नप्राशन (पास्नी) गराइन्छ । अन्नप्राशन गराउँदा बच्चालाई लड्डु, पेडा, गुँदपाक, जेरी, केरा, दूध, माछा, मासु, फुल, भात जस्ता परिकारहरू राखेर ती परिकार बच्चालाई समाउन लगाउने कोशिस गरिन्छ । यस समुदायको प्रचलित भनाइ अनुसार यसरी समाउन कोशिस गराउँदा माछा वा फुल समातेमा भाग्य राम्रो हुन्छ । खाना खाउने क्रममा बच्चालाई चाँदी वा पित्तलको सिक्काबाट खाइन्छ तर यही प्रक्रिया सबै बालबालिकालाई गराउनुपर्छ भन्ने मान्यता चाहिँ पाइँदैन ।

ग. चूडाकर्म (छेवर)

अन्य जातिले जस्तै बलामी जातिमा चूडाकर्म गर्ने प्रचलन रहेको देखिन्छ । जसमा छेवर गर्ने केटाको मामाले केटाको कपाल खौरी दिन्छन् । छेवर गर्ने केटालाई लत्ताकपडा फलफूल, मिठाइ, चिउरा, थाल, जुत्ता आदि वस्तुहरू केटाको मामाले ल्याइदिन्छन् । साथै मामाले आफ्नो भानिजलाई टीका लगाई दान दक्षिण सहित आर्शिवाद दिन्छन् । मामालाई त्यस कार्यवापत दूध, लड्डु, पेडा, गुँदपाक, जेरी, केरा, माछा, मासु, जाडरक्सी, फुल (अण्डा) सखर र चिउरा आदि वस्तुहरू राखी भोज खाइन्छ । यसरी छेवार गर्ने उमेर सामान्यतय ५, ७, ९ वर्षको भएपछि हुन्छ । कुनै सामाजिक कार्यमा अछेरो परेमा छेवर गर्ने उमेर जहिले पनि हुनसक्छ तर उमेर चाहिँ विजोर वर्ष जस्तै ५, ७, ९, ११ आदि हुनु पर्ने चलन छ ।

घ. व्रतबन्ध

यस कार्यको लागि व्रतबन्ध गर्ने केटालाई लंगौटी लगाई भन्याङ्गमा चढ्न लगाइन्छ । त्यसै बेला त्यस केटाको फुपू वा दिदीले उसको (धोती) लंगौटी खोसिदिन्छन् । यसरी खोसेको धोती त्यस केटाले पैसा दिएर किन्छ । केटाले धोती पुनः लगाउँदा केटाको धोती खोस्ने दुवैलाई छेवरमा भै सम्पूर्ण परिकारहरू राखी भोज खाइन्छ र उनीहरू दुवैलाई टीका लगाइदिने चलन रहेको पाइन्छ ।

ड. विवाह संस्कार

बलामी समुदायमा पनि हिन्दू परम्परा अनुसार नै विवाह हुने गर्दछ। बलामी समुदायमा परम्परागत रूपमा वर्षको एकपटक श्रीपञ्चमीको दिन विवाह गर्ने चलन छ। विवाह एउटा नारी र पुरुष बीच हुने शारीरिक तथा भावनात्मक मेल हो। विवाह कति वर्षमा गर्ने भन्ने सम्बन्धमा उमेरको हद नतोकिएको कागती गाउँका बलामी जातिमा बालविवाह प्रथा कायम छ भन्ने कुराले राष्ट्रिय स्तरमै चर्चा पाएको छ। यिनीहरू आफ्नो परम्परागत संस्कार अनुसार वर्षमा एक दिन श्रीपञ्चमीको दिनलाई मात्र विवाह गर्ने प्रमुख दिन मान्दछन्। विवाहको टुङ्गो लगाउने महिना असार हो। सानै उमेरमा वा बच्चा गर्भ मै छँदा मेलापात जाँदा विवाहको कुरा चलाइन्छ र सानै उमेरमा केटापक्षबाट कोसेली लागि केटीलाई मागी सकिएको हुन्छ। विवाहको लागि छिनोफानो भैसकेको हुन्छ। यसरी केटीलाई पहिलानै विवाहको कुरा छिनी विवाह बन्धनमा बाँधिदिन्छन्। विवाहमा आफन्तबाट दक्षिणा दिने चलन पनि छ। भोजभतेर पनि गर्दछन्। बलामी जातिमा विवाह नाताकुटुम्ब सँग हुँदैन। सातपुस्ताको फरक पारेर विवाह गर्ने गर्दछन्।

बलामीहरू आफ्ना नाबालक छोराछोरीलाई वैवाहिक जीवनका बारेमा केही थाहा नहुँदै आफ्नो परम्परागत धर्म संस्कार मानेको भन्दै उनीहरूको विवाह गरिदिएको देखिन्छ। यसले भविष्यमा कस्तो असर पर्छ भन्ने ज्ञान उनीहरूमा देखिँदैन। शिक्षा र जनचेतनाको कमीका कारण यस जातिमा अझै पनि परम्परागत कुसंस्कार कुरीति र अन्धविश्वासले जरो गाडी नै रहेको देखिन्छ।

हालका केही वर्षयतादेखि भने विभिन्न संघसंस्थाका पहलमा शुरु भएको जनचेतनामूलक कार्यक्रमले गर्दा बालविवाहमा केही कमी आएको देखिन्छ। तर यसरी बालविवाह विरुद्ध विशेष खालको कार्यक्रम ल्याउने संस्थाहरूलाई बूढापाकाले हाम्रो धर्म संस्कृति र परम्परालाई तोड्न आएको भन्दै लखेट्ने गरेको तितो सत्य पनि पाइन्छ। उनीहरूका अनुसार आफ्नो जाति भित्र धर्मलाई छाडे पितृले सराच्छन् भन्ने परम्परागत रुढीवादी संस्कार र सोचले नछाडेको र शिक्षा र जनचेतनाको अभावका कारण विकासका काम धेरैपछि परेको देखिन्छ। तर आजभोलि भने गाउँमै मा.वि.स्तरको स्कूल खुलेको र सो स्कूलबाट उत्तीर्ण केही नयाँ शिक्षित युवावर्ग र विभिन्न संघसंस्थाको पहलमा हुने गरेको जन चेतनामूलक कार्यक्रमको प्रभावले गर्दा

उनीहरू पनि सचेत र जागरुक हुन थालेका हुँदा बालविवाह प्रथा र श्रीपञ्चमीमा मात्रै विवाह गर्ने प्रचलन पनि विस्तारै विस्तारै हट्दै गएको देखिन्छ ।

च. मृत्यु संस्कार

बलामी जातिमा मानिस मरेको सातौं दिनमा उसको पहिलो श्राद्ध गुभाजुबाट हुने गर्दछ । मरेको सातौं दिनमै राँगा काटी ठूलो भोजभतेर गर्ने चलन छ । मासिक रूपमा श्राद्धको अलावा यस्तै भोजभतेर तीनपटक हुने गर्दछ । जुन ४५ दिनमा एकपटक वर्षदिनमा एकपटक र अन्तिममा एकपटक हुने गर्दछ । जसबाट धेरै पैसा खर्च हुने गर्दछ । साथै पशुपति मातातीर्थ र गोकर्ण जस्ता ठाउँमा गई धेरै पैसा खर्च गरी श्राद्ध गर्ने गर्दछन् । जसबाट आर्थिक बोझ पर्ने गर्दछ । बलामीहरू एकवर्षसम्म बरखी बार्ने गर्दछन् । यस समयमा अरु जाति भै यिनीहरू पनि गुन्द्रुक, माछा, कोदो, गोलभेडा आदि अभक्ष्य धेरै खानेकुराहरू खाँदैनन् । पितृको नाममा लिने व्यक्तिहरूमा गुवाजु, कुसुले (कुस्ले) र नेवारी ब्राह्मण रहन्छन् । जे होस् यस जातिको साँस्कृतिक तथा सामाजिक कुराहरू नेवारी संस्कृतिमा धेरै जसो मिलेको पाइन्छ ।

३.४.८ आर्थिक अवस्था

बलामी समुदायको मुख्य पेशा खेती-किसानी नै हो । यस समुदायका मानिस पूर्ण रूपमा कृषिमा निर्भर रहेका छन् । खेतीपातीमा मुख्यतः कोदो, धान, कमै, गहुँ, आलु, फापर आदि पर्दछन् यस हिसाबले यो समुदायको कृषि पेशाबाट तुरन्त आयआर्जन गर्न सकिने स्थिति देखिँदैन । फलफूलहरूमा कागती, केरा, विमिरो, अम्बा आदि फल्ले भए पनि यसलाई आयआर्जनका दृष्टिकोणले विकास गरिएको पाइँदैन । हिउँदे तथा मौसमी तरकारीको उत्पादन राम्रो हुने हुनाले आजभोलि त्यसतर्फ बलामी समुदायका मानिसहरूले तरकारीको खेती पनि गर्न थालेको देखिन्छ ।

बलामी समुदायको प्रमुख आयस्रोत कृषि नै रहेको देखिन्छ । उनीहरू रोजगारका लागि काठमाडौंसम्म ज्यालादारी गर्न पुगेका छन् । सिकमी, डकमी आदि कामका सिलसिलामा उनीहरू राजधानीसम्म जान्छन् । कमै मात्रले व्यापार व्यावसाय अँगालेका छन् । आजभोलि विस्तारै आयआर्जनको प्रेरणास्रोत बनेको दूध विक्री वितरणमा यहाँका कृषकहरू लागेका छन् । यसरी सङ्कलन गरिएको दूधलाई काठमाडौंमा निर्यात गर्दछन् । यसको लागि बलामी समुदायहरू मिलेर विभिन्न

ठाउँमा दूध संकलन केन्द्र स्थापना गरेका छन्। चाखलागदो विषय के छ भने बलामीहरू आफूले उत्पादन गरेको खेतको धान महगोमा शहरमा बेचेर सो पैसाले सस्तो चामल खरिदगरी लगेर खाने गर्दछन्। सस्तो चामलले वर्षभरी धान्न सकिने भएकोले आफूले उब्जाउ गरेको धान बेचेको बताउँछन्।

रोजगारीको अवसरबाट बन्चित यो समुदायका मानिसहरू ठूलाठूला व्यापार व्यावसायमा संलग्नता रहेको पाइँदैन। शिक्षाको अभावका कारण सरकारी सेवामा काम गर्ने पनि प्रायः शुन्य नै छन्। दुई चार परिवारका सदस्यहरू वैदेशिक रोजगारका लागि कतार, मेलेशिया, दुवई सम्म पुगेका छन्। आजभोलि पढेलेखेका व्यक्तिहरू शिक्षण पेशामा लागेको देखिन्छ। बलामी समुदायको जीवनस्तर माथि उकास्न र विभिन्न किसिमका चेतना फैलाउने हिसाबले यस गाउँमा विभिन्न गैहसरकारी संस्थाहरूले काम गरिसकेको छन्। जस्तै: लायन्स क्लब, लिटिल स्टार आदि। त्यस्तै डम्पिड साइडले गर्दा पनि बलामी समुदायको आर्थिकस्तर माथि उकास्न केही सहयोग पुगेको देखिन्छ। बलामी समुदायमा परम्परागत ज्ञानमै आधारित कृषि प्रणाली नै कायम छ। नयाँ प्रविधि र नयाँ ज्ञानको खेतीपाती गर्ने कार्यको विकास भएको पाइँदैनन्। त्यसैले बलामी समुदायको आर्थिकस्तर निकै नै पछि परेको देखिन्छ।

३.४.९ राजनैतिक अवस्था

ओखरपौवाको कागती गाउँका बलामीहरूलाई राजनीतिक क्षेत्रले खासै प्रभाव पार्न नसकेको अनुमान लगाउन सकिन्छ। उनीहरू गा.वि.स. अध्यक्ष भन्दा माथि नेतृत्व तहमा पुग्न सकेका छैनन्। नेतृत्व तहमा पुरुषको सहभागिता अलि अलि भएता पनि महिलाको सहभागिता देखिँदैन।

३.४.१० शैक्षिक अवस्था

शैक्षिक अवस्था पहिलाको तुलनामा सुधिएको पाइन्छ। भर्खर भर्खर बामे सराइको स्थितिमा शिक्षाको विकास हुन थालेको देखिन्छ। बलामी समुदायमा अहिले पनि एउटा मात्र माध्यमिक स्कूल सञ्चालनमा छ। उच्च-शिक्षा हासिल गर्न राजधानीका अन्य ठाउँमा जानुपर्ने बाध्यता छ। भर्खर भर्खर नीजिस्तरमा वोडिड स्कूल सञ्चालन

गर्न थालिएको छ भने एउटा प्रा.वि.र एउटा शिक्षकक्षा, दुईवटा औपचारिक बालशिक्षा दातृसंस्थाको सहयोगमा स्थानीय महलक्ष्मी युवापरिवारले सञ्चालन गर्दै आएको छ । समाजमा रहने कुनैपनि जाति वा समुदायलाई चेतनशील बनाउने एउटा महत्वपूर्ण माध्यम शिक्षा हो । बलामी जातिहरू शैक्षिक क्षेत्रमा निकै पछाडि देखिन्छन् । आज भन्दा १०/१५ वर्ष पहिला त माध्यामिक सम्म अध्ययन गरेका व्यक्ति पाउन पनि गान्हो थियो तर हालका केही वर्ष यता भने विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रमले गर्दा शिक्षितहरूको संख्या क्रमिक रूपले बढ्दै गएको देखिन्छ । कागती गाउँमा अहिले स्कूलमा अध्ययन गरिरहेका छात्रछात्राको संख्या ४००/५०० रहेका छन् । प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गर्ने पुरुषको र महिलाको संख्या करिब १०० जना जति रहेका छन् । उच्च शिक्षा हासिल गर्नेहरू औलामा नै गन्न सकिने अवस्था देखिन्छ । यसमा पनि केटाको तुलनामा केटीको संख्या अत्याधिक न्यून हुनुले अभै पनि बलामी समुदायमा शिक्षाको चेतना जोडतोडले फैलाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

३.५ निष्कर्ष

बलामी जातिको सामाजिक साँस्कृतिक अध्ययन गर्दा उनीहरूले एउटै छुट्टै पहिचान बोकेको देखिन्छ । लवाइ खवाइ, बोलिचालि, रहनसहन, भेषभूषा, आदिमा फरक पहिचान देखिन्छ । नेपाली र तामाङ् भाषी वक्ताको सम्पर्कमा बढी समय रहेता पनि आफ्नो जातीय पहिचानलाई अभै पनि बलामीहरूले छोडेको देखिँदैन । एउटा फरक संस्कार फरक वातावरण रहेको बलामी जातिलाई नेवारी समुदाय भित्रको एउटा जाति मानिएतापनि बलामी जातिको लवाइ खवाइ नेवारी जातिसँग खासै मिलेको पाइँदैन । चाडपर्व नेवारी समुदायसँग धेरैजसो मिलेको देखिन्छ भने साँस्कृतिका अन्य पक्ष विवाह संस्कार ब्रतबन्ध संस्कारमा भने पृथकता पइन्छ । यसरी फरक पहिचान बोकेको बलामी जातिको आदिथलो कहाँ हो भन्ने सम्बन्धमा आजसम्म पनि यकिन गर्न सक्ने कुनै तथ्य प्रमाण भने फेला पार्न सकिएको छैन ।

परिच्छेद : चार

बलामी भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध

४.१ विषय प्रवेश

बलामी भाषिक समुदाय भित्र साँस्कृतिक मूल्य र मान्यताको अध्ययनको लागि भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको अध्ययन गर्नु आवश्यक देखिन्छ। बलामी समुदायमा आफ्नै किसिमका साँस्कृतिक मूल्य र मान्यताहरू रहेका छन्। ती साँस्कृतिक मूल्य र मान्यताहरूलाई युगयुगसम्म जीवन्त राख्ने र समाजमा परिचित गराउने काम भाषाले गरेको हुन्छ। भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको अध्ययन भित्र नाता व्यवस्था, आदरार्थी व्यवस्था, रङ्ग व्यवस्था र लिङ्ग व्यवस्थाको अध्ययन प्रस्तुत परिच्छेदमा गरिएको छ।

४.२ नाता व्यवस्थाको विश्लेषण

बलामी भाषी वक्ताहरूले दैनिक जीवनमा विभिन्न किसिमका नाताका शब्दहरू प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। यस्ता शब्दहरूले बलामी समाज र साँस्कृतिको विशेष महत्त्व दर्शाएको देखिन्छ। सामाजिक संरचना अनुरूप बलामी समुदायमा व्यक्तिको उमेर, पुस्ता, लिङ्ग, रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका आधारमा हुने नाता व्यवस्था फरक फरक देखिन्छ। यस पछिका उप-शीर्षक अन्तर्गत रक्त सम्बन्ध, विवाह सम्बन्ध र अन्य सम्बन्धका आधारमा नाता व्यवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ।

४.२.१ रक्त सम्बन्धका आधारमा नाता व्यवस्था

रक्त सम्बन्धी नाता वंशजका आधारमा निर्मित र जन्मको आधारमा विकसित भएको हुन्छ। यसैलाई पिंढीका आधारमा पनि छुट्याउने चलन छ। यसमा समान पुस्ता, अधिल्लो पुस्ता, अधिल्लो पहिलो पुस्ता, अधिल्लो दोस्रो पुस्ता, अधिल्लो तेस्रो पुस्ता, पछिल्लो पुस्ता, पछिल्लो पहिलो पुस्ता, पछिल्लो दोस्रो पुस्ता, पछिल्लो तेस्रो पुस्ता पर्दछन्। पुस्ताका आधारमा बलामी भाषाको अध्ययन यसपछिका उपशीर्षकहरूमा गरिएको छ।

४.२.१.१ समान पुस्ता

नाता व्यवस्था अन्तर्गत समान पुस्तामा आफू समान उमेरका दाजुभाइ दिदी बहिनीलाई लिइन्छ। रक्त वा पिंढीगत सम्बन्धको समान पुस्ताका नाताका शब्दहरू नातेदारीको श्रेणीमा प्राथमिक नाता अन्तर्गत पर्दछन्। समान पुस्ताबाट बनेका अन्य नातालाई भने द्वितीयक र तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ। बलामी समुदाय भित्र आफू समान उमेरका एउटै आमा बाबुका सन्तान दाजुभाइ, दिदी, बहिनीलाई साख्खे सम्बन्ध अन्तर्गत राख्ने गरेको पाइन्छ। बलामी भाषाका समान पुस्ताका प्राथमिक, द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ;

क. समान पुस्ताका प्राथमिक नाताबोधक शब्द

समान पुस्तामा आफू समान उमेरका दाजुभाइ दिदी बहिनीलाई लिइन्छ। बलामी समुदायमा पनि आफू समान उमेरका दाजु, भाइ, दिदी, बहिनीलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। जस्तै;

उदा १ :

बलामी

अर्थ

दाइ	‘एउटै आमा बाबुबाट जन्मेको उमेरमा जेठो पुरुष’, दाइ
किजा	‘एउटै आमा बाबुबाट जन्मेको उमेरमा कान्छो पुरुष’, भाइ
ऐटा	‘एउटै आमा बाबुबाट जन्मेकी उमेरमा जेठी महिला’, दिदी
केँहें	‘एउटै आमा बाबुबाट जन्मेकी उमेरमा कान्छी’ महिला बहिनी

माथिको उदाहरणमा दाजुका लागि नेपाली भाषामा प्रयोग गरिने दाइ, शब्द नै प्रयोग गरेको पाइन्छ। समान उमेरका अन्य नातामा भने फरक फरक नाताका शब्द प्रयोग गरेको भेटिन्छ। आफू भन्दा उमेरमा कान्छो पुरुष छ भने नेपाली भाषामा भाइ शब्दको प्रयोग हुने ठाउँमा बलामीहरूले ‘किजा’ शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। आफूभन्दा उमेरमा जेठी महिला छ भने नेपाली भाषामा दिदीको प्रयोग गरेको पाइन्छ।

भने बलामीरूले 'ऐटा' शब्दको प्रयोग गरेको भेटिन्छ । यस्तै, आफूभन्दा कान्छी महिला छ भने 'कँहें' शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

ख. समान पुस्ताका द्वितीयक नाताबोधक शब्द

समान पुस्तामा आफू समान उमेरका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई लिइन्छ भने उनीहरूका पनि प्राथमिक नातालाई द्वितीयक नाता मानिन्छ । द्वितीयक नातामा दाजु भाइ दिदी बहिनीका छोरा छोरी र श्रीमान् श्रीमती पर्दछन् । बलामी समुदायमा पनि यस्ता नाता सम्बन्ध कायम रहेको पाइन्छ । जस्तै ;

उदा २ : दाजुको परिवारका द्वितीयक नाताका शब्द

बलामी	अर्थ
पेटो	'एउटै आमा बाबुबाट जन्मेको उमेरमा जेठो पुरुषको श्रीमती', भाउजु
किजा	'एउटै आमा बाबुबाट जन्मेको उमेरमा जेठो पुरुषको छोरा', भतिज
म्याँ	'एउटै आमा बाबुबाट जन्मेको उमेरमा जेठो पुरुषको छोरी', भतिजी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरको दाजुको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । दाजुको श्रीमती भाउजुलाई 'पेटो' र दाजुको छोरालाई 'किजा' र छोरीलाई 'म्याँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ जसलाई नेपालीमा भतिज र भतिजी भन्ने गरिन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

उदा ३ : भाइको परिवारका द्वितीयक नाताका शब्दहरू

बलामी	अर्थ
बुरी	'भाइको श्रीमती', भाइ बुहारी
किजा	'भाइको छोरा', भतिज
म्याँ	'भाइको छोरी', भतिजी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरका भाइको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। भाइको श्रीमतीलाई नेपाली भाषामा बुहारी शब्दको प्रयोग हुने ठाउँमा 'बुरी' र भाइको छोरालाई 'किजा' र छोरीलाई 'म्याँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। जसलाई नेपालीमा भतिज र भतिजी भन्ने गरेको पाइन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा ४ : दिदीको परिवारका द्वितीयक नाताका शब्दहरू

बलामी	अर्थ
जिफू	'दिदीको श्रीमान्', भिनाजु
काइ बैँ	'दिदीको छोरा', भान्जा
म्याँ बैँ	'दिदीको छोरी', भान्जी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरका दाजु भाइको परिवारका अन्य सदस्यलाई जस्तै दिदीको परिवारका अन्य सदस्यहरूका लागि पनि नाताका फरक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। दिदीको श्रीमान् भिनाजुलाई 'जिफू' र दिदीको छोरालाई 'काइ बैँ' र छोरीलाई 'म्या बैँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ जसलाई नेपालीमा भान्जा भान्जी भनेर नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा ५ : बहिनीको परिवारका द्वितीयक नाताका शब्दहरू

बलामी	अर्थ
बारो	'बहिनीको श्रीमान्', बहिनी ज्वाँइ
काइ बैँ	'बहिनीको छोरा', भान्जा
म्याँ बैँ	'बहिनीको छोरा', भान्जी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरका दाजु भाइ र दिदीको परिवारको जस्तै बहिनीको परिवारका अन्य सदस्यहरूका लागि पनि नाताका फरक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। बहिनीको श्रीमान्को ज्वाइलाई 'बारो' र बहिनीको

छोरालाई 'काइ बै' र छोरीलाई 'म्या बै' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपालीमा भान्जा भान्जी भनेर नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

ग. समान पुस्ताका तृतीयक नाताबोधक शब्द

समान पुस्ता दाजु भाइ दिदी बहिनीका द्वितीयक नाताका शब्दलाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ। तृतीयक नातामा दाजु भाइ दिदी बहिनीका छोरा छोरीका श्रीमती र श्रीमान्लाई र उनीहरूका छोरा छोरी नाति नातिनीलाई लिइन्छ। बलामी समुदायमा पनि यस्ता नाता सम्बन्ध कायम रहेको देखिन्छ।

उदा ६ : दाजुको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामी	अर्थ
काइ बुरी	'दाजुको छोराको श्रीमती', काइ बुरी
काइ छैँ	'दाजुको छोराको छोरा', नाति
म्याँ छैँ	'दाजुको छोराको छोरी', नातिनी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरका दाजुको परिवारका सदस्यहरूलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। दाजुको छोराको श्रीमतीलाई 'बुरी' र दाजुको छोराको छोरालाई 'काइ छैँ' र छोराको छोरीलाई 'म्याँ छैँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ जसलाई नेपालीमा नाति र नातिनी शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा ७ : भाइको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामी	अर्थ
काइ बुरी	'भाइको छोराको श्रीमती', भतिजी बुहारी
काइ छैँ	'भाइको छोराको छोरा', नाति
म्याँ छैँ	'भाइको छोराको छोरी', नातिनी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरका भाइको परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। भाइको छोराको श्रीमतीलाई 'बुरी' र भाइको छोराको छोरालाई 'काइ छैं' र छोराको छोरीलाई 'म्याँ छैं' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ जसलाई नेपालीमा नाति र नातिनी शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा ८ : दिदीको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामी	अर्थ
काइ बें बुरी	'दिदीको छोराको श्रीमती', भान्जी बुहारी
काइ बें छैं	'दिदीको छोराको छोरा', नाति
म्याँ बें छैं	'दिदीको छोराको छोरी', नातिनी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरका दिदीको परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। दिदीको छोराको श्रीमतीलाई 'काइ बें बुरी' र दिदीको छोराको छोरालाई 'काइ बें छैं' र छोराको छोरीलाई 'म्याँ बें छैं' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ जसलाई नेपालीमा नाति र नातिनी शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा ९ : बहिनीको परिवारका तृतीयक नाताका शब्द

बलामी	अर्थ
काइ बें बुरी	'बहिनीको छोराको श्रीमती', भान्जी बुहारी
काइ बें छैं	'बहिनीको छोराको छोरा', नाति
म्याँ बें छैं	'बहिनीको छोराको छोरी', नातिनी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफू समान उमेरका बहिनीको परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। बहिनीको छोराको श्रीमतीलाई 'काइ बें बुरी' यसलाई नेपाली भाषामा भान्जी बुहारी शब्दको

प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै गरी बहिनीको छोराको छोरालाई 'काइ बें छैं' र छोराको छोरीलाई 'म्याँ बें छैं' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपालीमा नाति र नातिनी शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

४.२.१.२ अधिल्लो पहिलो पुस्ता

नाता व्यवस्था अन्तर्गत अधिल्लो पहिलो पुस्तामा बाबु आमा पर्दछन् । बलामी समुदाय भित्र पहिलो पुस्तामा पर्ने बाबु आमाका लागि छुट्टै शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ जुन शब्द नातेदारीमा पर्ने अन्य व्यक्ति र श्रेणीका लागि प्रयोग भएको पाइँदैन । रक्त वा पिंठीगत सम्बन्धको अधिल्लो पहिलो पुस्ताका नाताका शब्दहरूलाई नातेदारीको श्रेणीमा प्राथमिक नाता अन्तर्गत राखिन्छ । अधिल्लो पहिलो पुस्ताबाट बनेका अन्य नातालाई भने द्वितीयक र तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । बलामी समुदाय भित्र अधिल्लो पहिलो पुस्ताका बाबुआमाका समान उमेरका दाजु भाइ दिदी बहिनी र अधिल्लो पहिलो पुस्ताका बुबा आमालाई द्वितीयक सम्बन्ध अन्तर्गत राख्ने गरेको पाइन्छ । अधिल्लो पहिलो पुस्ताका तृतीयक नाता अन्तर्गत बुढो हजुरबा, हजुरआमा र उनीहरूका समान पुस्ताका नातेदार पर्दछन् । नेपाली र बलामी भाषाका अधिल्लो पहिलो पुस्ताका प्राथमिक, द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

क. अधिल्लो पहिलो पुस्ताका प्राथमिक नाताबोधक शब्दहरू

अधिल्लो पहिलो पुस्तामा आफूलाई जन्म दिने बुबा आमालाई लिइन्छ । बाबु आमासँगको नातालाई प्राथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ । बलामी समुदायमा पनि बुबा आमाका लागि नाताका विशेष शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

उदा १० :

बलामी	अर्थ
ब्वा	'आफूलाई जन्म दिने पुरुष', बाबु
म्वउँ	'आफूलाई जन्म दिने महिला', आमा

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफूलाई जन्म दिने बाबु आमालाई नाताका विशेष शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। आफूलाई जन्म दिने बाबुलाई 'ब्बा' र आमालाई 'म्बउँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपालीमा बाबु आमा भनेर नाता सम्बन्ध जनाउने गरिन्छ। नातेदारीको तह अनुसार बाबु आमालाई प्राथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ। बलामी समुदायमा पनि जन्म दिने बाबु आमालाई सबभन्दा नजिकको नाता मानेर नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ।

ख. अधिल्लो पहिलो समान पुस्ताका द्वितीयक नाताबोधक शब्द

बाबु आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई अधिल्लो पहिलो समान पुस्ताको नाता मानिन्छ। बाबु आमासँगको नातालाई प्राथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ। बलामी समुदायमा पनि बुबा आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई नाताका विशेष शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ।

उदा ११ : बुबाको समान पुस्ताका द्वितीयक नाताबोधक शब्दहरू

बलामी	अर्थ
आवा	'आफ्नो बुबाको दाइ', ठुलो बुबा
चावा	'आफ्नो बुबाको भाइ', काका
निनी	'आफ्नो बुबाको दिदी', फुपू
निनी	'आफ्नो बुबाको बहिनी', फूपू

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले अधिल्लो पहिलो पुस्ताका समान उमेरका दाजु, भाइ, दिदी र बहिनीका लागि फरक फरक नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। बुबाको दाजुलाई नेपाली भाषामा प्रयोग गरिने ठुलबुबा शब्द प्रयोग हुने ठाउँमा बलामीहरूले 'आवा' शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। त्यस्तै बुबाको भाइ काकालाई 'कुका' शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको देखिन्छ। बुबाको दिदी र बहिनी दुवैलाई 'निनी' शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा पनि एउटै शब्द फुपूको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरिन्छ। नातेदारीको श्रेणी अनुसार बाबुको समान पुस्ताको नातालाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा १२ : आमाको समान पुस्ताका द्वितीयक नाताबोधक शब्दहरू

बलामी	अर्थ
पाइ	‘आफ्नो आमाको दाइ’, मामा
पाइ	‘आफ्नो आमाको भाइ’, मामा
अम्जु	‘आफ्नो आमाको दिदी’, ठुली आमा
चम	‘आफ्नो आमाको बहिनी’, सानी आमा

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले अधिल्लो पहिलो पुस्ता आमाका समान उमेरका दाजु भाइ दिदी बहिनीका लागि फरक फरक नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । आमाको दाजुलाई नेपाली भाषामा मामा शब्दको प्रयोग हुने ठाउँमा बलामीहरूले ‘पाइ’ शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यस्तै आमाको भाइलाई पनि ‘पाइ’ शब्द नै प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको देखिन्छ । आमाको दिदीलाई ‘अम्जु’ र बहिनीलाई ‘चम’ शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा ठूली आमा र सानीआमा शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको श्रेणी अनुसार आमाको समान पुस्ताका नातालाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

ग. अधिल्लो समान पुस्ता बुबाको तृतीयक नाताबोधक शब्दहरू

बाबु आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई अधिल्लो पहिलो समान पुस्ताको नाता मानिन्छ । बाबु आमासँगको नातालाई प्राथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ । बुबा आमाका दाजु, भाइ, दिदी, बहिनीलाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ भने उनीहरूका पनि छोरा छोरीलाई नाताका समान शब्दको प्रयोग गरे पनि तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ । बलामी समुदायमा पनि बुबा आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीका छोरा छोरीलाई नाताका विशेष शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ । जस्तै ;

उदा १३ : बुबाको दाजुको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले आफूभन्दा अधिल्लो पहिलो पुस्ताका आफू समान उमेरका दाजुको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै;

बलामी**अर्थ**

अम्जु	बुवाको दाजुको श्रीमती, ठूली आमा
दाइ	बुवाको दाजुको छोरा आफूभन्दा जेठो, दाइ
किजा	बुवाको दाजुको छोरा आफूभन्दा कान्छा, भाइ
ऐटा	बुवाको दाजुको छोरी आफूभन्दा जेठी, दिदी
केँहें	बुवाको दाजुको छोरी आफूभन्दा कान्छी, बहिनी

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ताका आफू समान उमेरका दाजुको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै;

माथिको उदाहरणमा बुवाको दाजुको श्रीमतीलाई 'अम्जु' र बुवाको दाजुको छोरा जेठो 'दाइ' र आफूभन्दा कान्छो भए 'किजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपालीमा भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै बुवाको दाजुको छोरी जेठी भए 'ऐटा' र कान्छी भए 'केँहें' जसलाई नेपालीमा भाषामा दिदी बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

उदा १४ : बुवाको भाइको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ताका आफू समान उमेरका भाइको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै;

बलामी**अर्थ**

मुम	'बुवाको भाइको श्रीमती', काकी
दाइ	'बुवाको भाइको छोरा आफूभन्दा जेठो', दाइ
किजा	'बुवाको भाइको छोरा आफूभन्दा कान्छो', भाइ
ऐटा	'बुवाको भाइको छोरी आफूभन्दा जेठी', दिदी
केँहें	'बुवाको भाइको छोरी आफूभन्दा कान्छी', बहिनी

माथिको उदाहरणमा बुबाको भाइको श्रीमतीलाई 'मुम' र बुबाको भाइको छोरा जेठो भए 'दाइ' र आफूभन्दा कान्छो भए 'किजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ। त्यस्तै बुबाको भाइको छोरी जेठी भए 'ऐटा' र कान्छी भए 'केँहँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपालीमा भाषामा दिदी,बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा १५ : बुबाको दिदीको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ताका आफू समान उमेरकी दिदीको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। जस्तै;

बलामी	अर्थ
पाइ	'बुबाको दिदीको श्रीमान् ', फुपाजु
दाइ	'बुबाको दिदीको छोरा आफूभन्दा जेठो ', दाइ
किजा	'बुबाको दिदीको छोरा आफूभन्दा कान्छो ', भाइ
ऐटा	'बुबाको दिदीको छोरी आफूभन्दा जेठी ', दिदी
केँहँ	'बुबाको दिदीको छोरी आफूभन्दा कान्छी ', बहिनी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ताका आफू समान उमेरकी दिदीको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। बुबाको दिदीको श्रीमान्लाई 'पाइ' र बुबाको दिदीको छोरा जेठो भए 'दाइ' र आफूभन्दा कान्छो भए 'किजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ। त्यस्तै बुबाको दिदीको छोरी जेठी भए 'ऐटा' र कान्छी भए 'केँहँ' जसलाई नेपाली भाषामा दिदी,बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

उदा १६ : बुबाको बहिनीको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ताका आफू समान उमेरकी बहिनीको परिवारका सदस्यहरूलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै ;

बलामी	अर्थ
पाइ	'बुबाको बहिनीको श्रीमान्', फुपाजु
दाइ	'बुबाको बहिनीको छोरा आफूभन्दा जेठो', दाइ
किजा	'बुबाको बहिनीको छोरा आफूभन्दा कान्छो', भाइ
ऐटा	'बुबाको दिदीको छोरी आफूभन्दा जेठी', दिदी
केँहें	'बुबाका बहिनीको छोरी आफूभन्दा कान्छी', बहिनी

माथिको उदाहरणमा बुबाको बहिनीको श्रीमान्लाई 'पाइ' र बुबाको बहिनीको छोरा जेठो भए 'दाइ' र आफूभन्दा कान्छो भए 'किजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै बुबाको दिदीको छोरी जेठी भए 'ऐटा' र कान्छी भए 'केँहें' जसलाई नेपाली भाषामा दिदी बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

उदा १७ : आमाको दाजुको परिवारका तृतीयक नाताका शब्द

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ता आमाका आफू समान उमेरका दाजुको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै;

बलामी	अर्थ
मल	'आमाको दाजुको श्रीमती', माइजु
दाइ	'आमाका दाजुको छोरा आफूभन्दा जेठो', दाइ
किजा	'आमाका दाजुको छोरा आफूभन्दा कान्छो', भाइ

ऐटा 'आमाको दाजुको छोरी आफूभन्दा जेठी ', दिदी
केँहें 'आमाका दाजुको छोरी आफूभन्दा कान्छी ', बहिनी

माथिको उदाहरणमा आमाको दाजुको श्रीमतीलाई 'मल ' र आमाको दाजुको छोरा जेठो भए 'दाइ'र आफूभन्दा कान्छो भए 'किजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै आमाका दाजुको छोरी जेठी भए 'ऐटा' र कान्छी भए 'केँहें' जसलाई नेपाली भाषामा दिदी, बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

उदा १८ : आमाको भाइको परिवारका तृतीयक नाताका शब्द

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ता आमाका आफू समान उमेरका भाइको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै;

बलामी	अर्थ
मल	'आमाको भाइको श्रीमती ', माइजु
दाइ	'आमाका भाइको छोरा आफूभन्दा जेठो ', दाइ
किजा	'आमाका भाइको छोरा आफूभन्दा कान्छो ', भाइ
ऐटा	'आमाको भाइको छोरी आफूभन्दा जेठी ', दिदी
केँहें	'आमाका भाइको छोरी आफूभन्दा कान्छी ', बहिनी

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ता आमाका आफू समान उमेरका भाइको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । आमाको भाइको श्रीमतीलाई 'मल ' र आमाको भाइको छोरा जेठो भए 'दाइ'र आफूभन्दा कान्छो भए 'किजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै आमाका भाइको छोरी जेठी भए 'ऐटा' र कान्छी भए 'केँहें' जसलाई नेपाली भाषामा

दिदी, बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

उदा १९ : **आमाको दिदीको परिवारका तृतीयक नाताका शब्दहरू**

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ता आमाका आफू समान उमेरकी दिदीको परिवारका सदस्यहरूलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै;

बलामी	अर्थ
आवा	‘आमाको दिदीको श्रीमान्’, ठुलो बुवा
दाइ	‘आमाका दिदीको छोरा आफूभन्दा जेठो’, दाइ
किजा	‘आमाका दिदीको छोरा आफूभन्दा कान्छो’, भाइ
ऐटा	‘आमाको दिदीको छोरी आफूभन्दा जेठी’, दिदी
केँहँ	‘आमाका दिदीको छोरी आफूभन्दा कान्छी’, बहिनी

माथिको उदाहरणमा आमाको दिदीको श्रीमान्लाई ‘आवा’ र आमाको दिदीको छोरा जेठो भए ‘दाइ’ र आफूभन्दा कान्छो भए ‘किजा’ शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपालीमा भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै आमाका दिदीको छोरी जेठी भए ‘ऐटा’ र कान्छी भए ‘केँहँ’ भन्ने गरेको पाइन्छ । जसलाई नेपालीमा भाषामा दिदी बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

उदा २० : **आमाको बहिनीको परिवारका द्वितीयक नाताका शब्द**

बलामीहरूले आफूभन्दा अघिल्लो पहिलो पुस्ता आमाका आफू समान उमेरकी बहिनीको परिवारका सदस्यहरूलाई नाता फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै;

बलामी	अर्थ
चावा	‘आमाको बहिनीको श्रीमान्’, सानो बुवा

दाइ	‘आमाको बहिनीको छोरा आफू भन्दा जेठो’, दाइ
किजा	‘आमाको बहिनीको छोरा आफू भन्दा कान्छो’, भाइ
ऐटा	‘आमाको बहिनीको छोरी आफू भन्दा जेठी’, दिदी
केँहें	‘आमाको बहिनीको छोरी आफू भन्दा कान्छी’, बहिनी

माथिको उदाहरणमा आमाको बहिनीको श्रीमान्लाई ‘आवा’ र आमाको दिदीको छोरा जेठो भए ‘दाइ’ र आफूभन्दा कान्छो भए ‘किजा’ शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा पनि दाइ, भाइ शब्द नै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ। त्यस्तै आमाको बहिनीको छोरी जेठी भए ‘ऐटा’ र कान्छी भए ‘केँहें’ जसलाई नेपाली भाषामा दिदी, बहिनी शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ। नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ।

४.२.१.३ अधिल्लो दोस्रो पुस्ता

नाता व्यवस्था अन्तर्गत अधिल्लो पहिलो पुस्तामा बाबु आमा पर्दछन् भने नातेदारीका प्रकार अन्तर्गत बाबु आमाका बाबु आमा हजुरबुबा हजुरआमालाई आफू भन्दा अधिल्लो दोस्रो पुस्ता अन्तर्गत राखिन्छ। बलामी समुदायमा पनि बुबा आमाका बुबा आमालाई दोस्रो पुस्ता अन्तर्गत नै राखेर नाता व्यवस्था जनाउने गरेको पाइन्छ। नातालाई जन्म र पुस्ताका आधारमा छुट्याउने प्रचलन बलामी समुदायमा पनि कायम रहेको पाइन्छ। त्यसैले गर्दा बलामीहरू बुबा आमा पछिको पुस्ताका लागि नाताका छुट्टै शब्दको प्रयोग गर्दछन्। रक्त वा पिंडीगत सम्बन्धको अधिल्लो दोस्रो पुस्ताका नाताका शब्दहरूलाई नातेदारीको श्रेणीमा द्वितीयक श्रेणी अन्तर्गत राखिन्छ। अधिल्लो दोस्रो पुस्ताबाट बनेका अन्य नातालाई भने तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ। नेपाली र बलामी भाषाका अधिल्लो दोस्रो पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

क. अधिल्लो दोस्रो पुस्ताका द्वितीयक नाताबोधक शब्द

अधिल्लो दोस्रो पुस्तामा बुबा आमाका बुबा आमा हजुर बुबा, हजुर आमालाई लिइन्छ। नातेदारीको श्रेणीमा यिनीहरूलाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ। बलामी

समुदायमा पनि हजुरआमा हजुरबुबालाई अधिल्लो पुस्ता अर्न्तगत राखेर नाताका छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । जस्तै;

उदा २१ :

बलामी	अर्थ
बुवा	‘आफ्नो बुबा आमालाई जन्म दिने पुरुष ’, हजुरबुबा
म्बुउं	‘आफ्नो बुबा आमालाई जन्म दिने महिला ’, हजुरआमा

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफ्नो बुबा आमालाई जन्म दिने पुरुषलाई ‘आजा’ र महिलालाई ‘अजी’ शब्दको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । । बलामीहरूले बाबुको बाबु आमालाई जस्तै आमाको बाबु आमालाई पनि एउटै शब्दको प्रयोग गरी नाताका समान किसिमका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको देखिन्छ । यसरी बलामीहरूले आफ्नो पुस्ता अनुसार नाता जनाउने विभिन्न शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यस्ता नातालाई नातेदारीको श्रेणीमा द्वितीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ ।

ख. अधिल्लो दोस्रो पुस्ता हजुर बुबाका समान पुस्ताका तृतीयक नाताबोधक शब्द

बाबु आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई जस्तै हजुर बुबा हजुर आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई पनि अधिल्लो दोस्रो पुस्ता अर्न्तगतको नाता मानिन्छ । हजुर बुबा हजुर आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ । बलामी समुदायमा पनि हजुरबुबा हजुर आमाका दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई नाताका विशेष शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

उदा २२ :

बलामी	अर्थ
आवा आजा	‘हजुर बुबाको दाइ ’, ठुलो हजुरबुबा
कृका आजा	‘हजुर बुबाको भाइ ’, सानो हजुरबुबा
अम्जुअजी	‘हजुर बुबाकी दिदी ’, फुपूहजुरआमा
चमअजी	‘हजुर बुबाकी बहिनी ’,फुपूहजुरआमा

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफूभन्दा अधिल्लो दोस्रो पुस्ता हजुरबुबाका आफू समान उमेरका दाजभाइ, दिदी बहिनीलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको देखिन्छ । हजुर आमाको दाजुलाई 'आवा आजा' र हजुर आमाको भाइलाई 'कुका आजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा ठुलो हजुर बुबा र सानो हजुर बुबा शब्द प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै हजुर आमाको दिदीलाई 'अजी निनी' र बहिनीलाई पनि 'अजी निनी' शब्द नै प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ , जसलाई नेपाली भाषामा ठूली फुपू र सानी फुपू शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

ख. अधिल्लो दोस्रो पुस्ता हजुर आमाका समान पुस्ताका तृतीयक नाताबोधक शब्द

उदा २३ :

बलामी	अर्थ
आवा आजा	'हजुर आमाको दाइ ', ठुलो हजुर बुबा
कुका आजा	'हजुर आमाको भाइ ', सानो हजुर बुबा
अम्जुअजी	'हजुर आमाकी दिदी ', ठूली हजुर आमा
चमअजी	'हजुर आमाकी बहिनी ', सानी हजुर आमा

माथिको उदाहरणमा बलामीहरूले आफूभन्दा अधिल्लो दोस्रो पुस्ता हजुरबुआमाका आफू समान उमेरका दाजभाइ, दिदी बहिनीलाई नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको देखिन्छ । हजुर आमाको दाजुलाई 'आवा आजा' र हजुरबुबाको भाइलाई 'कुका आजा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपाली भाषामा ठुलो हजुरबुबा र सानो हजुर बुबा शब्द प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरिन्छ । त्यस्तै हजुरबुबाको दिदीलाई 'अजी निनी' र बहिनीलाई पनि 'अजी निनी' शब्द नै प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ , जसलाई नेपाली भाषामा ठूली फुपू र सानी फुपू शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । नातेदारीको तह अनुसार यी सबै नातालाई तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

४.२.१.४ अधिल्लो तेस्रो पुस्ता

नाता व्यवस्था अन्तर्गत बुढोहजुर बुबा र बुढीहजुर आमालाई आफूभन्दा माथिल्लो तेस्रो पुस्ता अन्तर्गत राखिन्छ। नातालाई जन्म र पुस्ताका आधारमा छुट्याउने प्रचलन बलामी समुदायमा पनि कायम रहेको पाइन्छ। त्यसैले गर्दा बलामीहरू बुबा आमा पछिको पुस्ताका लागि नाताका छुट्टै शब्दको प्रयोग गर्दछन्। रक्त वा पिँढीगत सम्बन्धको अधिल्लो तेस्रो पुस्ताका नाताका शब्दहरूलाई नातेदारीको श्रेणीमा तृतीयक श्रेणी अन्तर्गत राखिन्छ। अधिल्लो तेस्रो पुस्ताबाट बनेका अन्य नातालाई भने यसमा समावेश गरिएको छैन। नेपाली र बलामी भाषाका अधिल्लो तेस्रो पुस्ताका तृतीयक नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

क. अधिल्लो तेस्रो पुस्ताका तृतीयक नाताबोधक शब्दहरू

अधिल्लो तेस्रो पुस्तामा बुबा आमाका हजुरबुबा हजुर आमालाई लिइन्छ। नातेदारीको श्रेणीमा यिनीहरूलाई द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ। बलामी समुदायमा पनि हजुरआमा हजुरबुबालाई अधिल्लो पुस्ता अन्तर्गत राखेर नाताका छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ।

उदा २४ :

बलामी	अर्थ
टोपाआजा	‘आफ्नो हजुर बुबा आमालाई जन्म दिने पुरुष’, बुढो हजुरबुबा
टोपाअजी	‘आफ्नो हजुर बुबा आमालाई जन्म दिने महिला’, बुढी हजुरआमा

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले बुढो हजुरबुबा र बुढी हजुर आमाका लागि पनि पुस्ता अनुसार फरक नाताका शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। बुढो हजुर बुबालाई ‘टोपाआजा’ र बुढी हजुर आमालाई ‘टोपाअजी’ शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाउने गरेको पाइन्छ। नेपाली भाषामा जस्तै बलामी भाषामा पनि नाता जनाउने

प्रचलन एउटै रहेको पाइन्छ शब्द मात्र फरक देखिन्छ । यसरी बलामीहरूले आफ्नो पुस्ता अनुसार नाता जनाउने विभिन्न शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

४.२.१.५ पछिल्लो पहिलो पुस्ता

नाता व्यवस्था अन्तर्गत अधिल्लो पुस्ता जस्तै पछिल्लो पुस्ताका लागि पनि विभिन्न नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । रक्त वा पिँढीगत सम्बन्धको अधिल्लो पुस्ताका लागि जस्तै पछिल्लो पुस्ताका लागि पनि नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । पछिल्लो पहिलो पुस्ताबाट बनेको नातालाई प्राथमिक श्रेणीमा राखिन्छ । पछिल्लो दोस्रो पुस्ताबाट बनेका अन्य नातालाई भने द्वितीयक र तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । नेपाली र बलामी भाषाको पछिल्लो पहिलो पुस्ताका प्राथमिक, द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

क. पछिल्लो पहिलो पुस्ताका प्राथमिक नाताबोधक शब्दहरू

पछिल्लो पहिलो पुस्तामा आफ्ना छोरा छोरीलाई लिइन्छ । नातेदारीको श्रेणीमा छोरा छोरीको नातालाई प्राथमिक श्रेणी नाता मानिन्छ । बलामी समुदायमा पनि छोरा छोरीलाई साख्खे सम्बन्ध अन्तर्गत नै राखी नाताका नाताका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ ।

उदा २५ :

बलामी	अर्थ
काइ	‘आफूले जन्म दिएको पुरुष’, छोरा
म्याँ	‘आफूले जन्म दिएको महिला’, छोरी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले आफ्नो छोरा छोरीलाई नाताका आफ्नै खालका शब्दले सम्बोधन गरेको देखिन्छ । आफ्नो छोरालाई ‘काइ’ र छोरीलाई ‘म्याँ’ शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाउने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै बलामीहरूले पनि छोरा छोरीलाई साख्खे सम्बन्धको नाता मानेको पाइन्छ । उनीहरूले छोरा छोरीलाई रगतको नाता मानेर सोही अनुसार नाताका शब्दहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसरी बलामीहरूले आफ्नो पुस्ता अनुसार नाता जनाउने विभिन्न शब्दको प्रयोग

गरेको पाइन्छ । यी शब्दको प्रयोग बलामीहरूले अन्य व्यक्तिका लागि पनि गर्ने गरेको पाइन्छ । दाजु भाइका छोरा छोरीलाई पनि आफ्नै छोरा छोरीलाई जस्तै 'काइ म्याँ' शब्द नै प्रयोग गर्दछन् भने नाता चिनाउनु पर्दा पनि नेपाली भाषाको जसरी दाजु भाइका छोरा छोरीलाई भतिज र भतिजी जस्ता शब्द प्रयोग नगरी 'काइ', 'म्याँ' नै भन्ने गरेको पाइन्छ । आफ्ना छोरा छोरी समानका अन्य व्यक्तिलाई भेट्दा पनि बलामीहरूले 'काइ', 'म्याँ' भनेर सम्बोधन गरेको पाइन्छ । यसरी बलामी समुदायमा आफूभन्दा पहिलो पुस्ता छोरा छोरीका लागि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । छोरा छोरीको नाता सम्बन्ध नातेदारीको तहमा प्राथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

ख. पछिल्लो पहिलो पुस्ताका द्वितीयक नाताबोधक शब्दहरू

पछिल्लो दोस्रो पुस्तामा छोरा छोरीको छोरा छोरी नाति नातिनीलाई लिइन्छ । नातेदारीको श्रेणीमा छोरा छोरीको नातालाई द्वितीयक श्रेणी नाता मानिन्छ । बलामी समुदायमा पनि छोरा छोरीका छोरा छोरी नाति नातिनीलाई नाता सम्बन्ध जनाउने किसिमका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ ।

उदा २६ :

बलामी	अर्थ
बुरी	'आफ्नो छोराको श्रीमती', बुहारी
बरो	'आफ्नो छोरीको श्रीमान्', ज्वाँइ

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले आफ्नो छोराको श्रीमती बुहारीलाई 'बुरी' र छोरीको श्रीमान् ज्वाइलाई 'बरो' शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यो नाता नातेदारीमा द्वितीयक श्रेणीको मानिन्छ ।

४.२.१.६ पछिल्लो दोस्रो पुस्ता

नाता व्यवस्था अन्तर्गत पछिल्लो दोस्रो पुस्तामा नाति नातिनी पर्दछन् । बलामी समुदाय भित्र पछिल्लो दोस्रो पुस्ताका लागि छुट्टै शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । रक्त वा पिँठीगत सम्बन्धको पछिल्लो दोस्रो पुस्ताका नाताका शब्दहरूलाई नातेदारीको श्रेणीमा द्वितीय श्रेणीको नाता अन्तर्गत राखिन्छ । पछिल्लो दोस्रो पुस्ताबाट बनेका

अन्य नातालाई भने तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । नेपाली र बलामी भाषाका पछिल्लो दोस्रो पुस्ताका नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

क. पछिल्लो दोस्रो पुस्ता छोराका द्वितीयक नाताबोधक शब्दहरू

पछिल्लो दोस्रो पुस्तामा छोरा छोरीको छोरा छोरी नाति नातिनीलाई लिइन्छ । नातेदारीको श्रेणीमा छोरा छोरीको नातालाई द्वितीयक श्रेणी नाता मानिन्छ । बलामी समुदायमा पनि छोरा छोरीका छोरा छोरी नाति नातिनीलाई नाता सम्बन्ध जनाउने किसिमका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ ।

उदा २७ :

बलामी	अर्थ
काइ छैं	‘आफ्नो छोराको छोरा ’, नाति
म्याँ छैं	‘आफ्नो छोराको छोरी ’, नातिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले आफ्नो छोराको छोरा नातिलाई ‘काइ छैं’ र छोरी नातिनीलाई ‘म्याँ छैं’ शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाउने गरेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै बलामीहरूले पनि छोरा छोरीका छोरा छोरीलाई रक्त सम्बन्धको नाता मानेर पुस्ता अनुसार आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने नाताका विभिन्न शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यी शब्दको प्रयोग बलामीहरूले अन्य व्यक्तिका लागि पनि प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । यस्तो नातालाई नातेदारीमा द्वितीयक श्रेणीमा राखिन्छ ।

ख. पछिल्लो दोस्रो पुस्ता छोरीका द्वितीयक नाताबोधक शब्दहरू

पछिल्लो दोस्रो पुस्तामा छोरा छोरीको छोरा छोरी नाति नातिनीलाई लिइन्छ । नातेदारीको श्रेणीमा छोरा छोरीको नातालाई द्वितीयक श्रेणी नाता मानिन्छ । बलामी समुदायमा पनि छोरा छोरीका छोरा छोरी नाति नातिनीलाई नाता सम्बन्ध जनाउने किसिमका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ । नेपाली र बलामी भाषाका पछिल्लो दोस्रो पुस्ताका नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

उदा २८ :

बलामी

अर्थ

काइ छैं 'आफ्नो छोरीको छोरा ', नाति

म्याँ छैं 'आफ्नो छोरीको छोरी ', नातिनी

मथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले आफ्नो छोरीको छोरा नातिलाई 'काइ छैं' र छोरीलाई 'म्याँ छैं' शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाउने गर्दछन् । नेपाली भाषामा जस्तै बलामीहरूले पनि छोरा छोरीका छोरा छोरीलाई रक्त सम्बन्धको नाता मानेको पाइन्छ । यी शब्दको प्रयोग बलामीहरूले अन्य व्यक्तिका लागि पनि प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । यस्तो नातालाई नातेदारीमा द्वितीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ ।

४.२.१.७. पछिल्लो तेस्रो पुस्ता

नाता व्यवस्था अन्तर्गत पछिल्लो तेस्रो पुस्तामा पनाति पनातिनी पर्दछन् । बलामी समुदाय भित्र पछिल्लो तेस्रो पुस्ताका लागि छुट्टै शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । रक्त वा पिँढीगत सम्बन्धको पछिल्लो तेस्रो पुस्ताका नाताका शब्दहरूलाई नातेदारीको श्रेणीमा तृतीय श्रेणीको नाता अन्तर्गत राखिन्छ । नेपाली र बलामी भाषाका पछिल्लो तेस्रो पुस्ताका नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

क. पछिल्लो तेस्रो पुस्ता छोराका तृतीयक नाताबोधक शब्दहरू

पछिल्लो तेस्रो पुस्तामा छोरा नाति नातिनीलाई लिइन्छ । नातेदारीको श्रेणीमा पनाति पनातिनीलाई पनि तृतीयक श्रेणी लिन गरिन्छ । बलामी समुदायमा पनि पनाति पनातिनीलाई नाता सम्बन्ध जनाउने किसिमका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ । जस्तै;

उदा २९ :

बलामी

अर्थ

काइ टुँइ 'आफूले जन्म दिएको पुरुषको नाति ', पनाति

म्याँ टुँइ 'आफूले जन्म दिएको पुरुषको नातिनी ', पनातिनी

मथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले आफ्नो छोराको नाति पनातिलाई 'काइ टुँइ' र नातिनीलाई 'म्याँ टुँइ' शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाउने गरेको पाइन्छ। यसले नेपाली भाषामा जस्तै बलामीहरूले पनि पनाति पनातिनीलाई रक्त सम्बन्धको नाता मानेको पाइन्छ। यी शब्दको प्रयोग बलामीहरूले अन्य व्यक्तिका लागि पनि प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। यस्तो नातालाई नातेदारीमा तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ।

ख. पछिल्लो तेस्रो पुस्ता छोरीका तृतीयक नाताबोधक शब्द

पछिल्लो तेस्रो पुस्तामा छोरा जस्तै छोरीको नाति नातिनीलाई पनि लिइन्छ। बलामी समुदायमा पनि छोरीका नाति नातिनीलाई नाता सम्बन्ध जनाउने किसिमका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ। जस्तै;

उदा ३० :

बलामी

अर्थ

काइ टुँइ

'आफूले जन्म दिएको महिलाको नाति', पनाति

म्याँ टुँइ

'आफूले जन्म दिएको महिलाको नातिनी', पनातिनी

मथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले आफ्नो छोरीको नाति नातिनीलाई 'काइ टुँइ' र 'म्याँ टुँइ' शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाउने गरेको पाइन्छ। यसले नेपाली भाषामा जस्तै बलामीहरूले पनि पनाति पनातिनीलाई रक्त सम्बन्धको नाता मानेको पाइन्छ। यी शब्दको प्रयोग बलामीहरूले अन्य व्यक्तिका लागि पनि प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। यस्तो नातालाई नातेदारीमा तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ।

बलामी भाषामा रक्त सम्बन्ध वा पिंढीका आधारमा नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। नेपाली भाषाबाट जस्ताको तस्तै रूपमा प्रयोग भएको शब्द रक्त सम्बन्धी नातामा एउटा दाइ, शब्द पाइन्छ। अरू सबै बलामी समाज र संस्कृति अनुरूपका शब्दहरू नै प्रयोग भएको पाइन्छ।

४.२.२. विवाह सम्बन्धका आधारमा नाता व्यवस्था

विवाहका माध्यमबाट सिर्जना हुने सबै नातालाई विवाह सम्बन्धी नाता भनिन्छ। जस्तै पतिपत्नी बीचको नाता विवाह सम्बन्धी नाता हो। विवाह गरेपछि पतिपत्नी बीचको मात्र नाता सम्बन्ध हुँदैन बरु ती दुवै परिवारको अनेकौँ सदस्य सँग विभिन्न

प्रकारका नाता गाँसिएको हुन्छ । जस्तै: ज्वाँइ, भिनाजु, सासु, ससुरा, साला, साली, जेठान, भाउजू बुहारी, नन्द, आमाजू, श्रीमान्, श्रीमती आदि सबै विवाह सम्बन्धबाट सिर्जना हुने नाता हुन् । बलामी समुदाय भित्र पनि विवाह सम्बन्धका आधारमा विभिन्न किसिमका नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । विवाह सम्बन्धका आधारमा बलामी समुदायमा के कस्ता शब्द प्रचलनमा रहेका छन् भन्ने कुरा यस उपशीर्षक अन्तर्गत रहेर हेरिएको छ । नेपाली र बलामी भाषाका विवाह सम्बन्धका नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

४.२.२.१ विवाहित पुरुष श्रीमान्

विवाहित दम्पती मध्येको पुरुष व्यक्तिलाई श्रीमान् भनिन्छ । बलामी भाषामा पनि यस्तै गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । यसमा श्रीमान्का दाजु, भाइ, दिदी, बहिनी समान पुस्ताका नाता जनाउने शब्द र उनीहरूका छोरा, छोरी, बुवा, आमा, सबैलाई यसै उपशीर्षक अन्तर्गत नेपाली र बलामी भाषाका शब्दहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

उदा ३१ :

बलामी

अर्थ

पिमी

‘विवाहित पुरुष’, श्रीमान्

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्का लागि पनि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने किसिमका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ । श्रीमान्लाई ‘पिमी’ भनेको पाइन्छ । यो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने प्राथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

क. श्रीमान्को समान पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरू

नाता व्यवस्था अन्तर्गत समान पुस्तामा आफू समान उमेरका दाजुभाइ दिदी बहिनीलाई लिइन्छ । बलामी समुदाय भित्र आफू समान उमेरका एउटै आमा बाबुका सन्तान दाजुभाइ दिदी बहिनीलाई साख्खे सम्बन्ध अन्तर्गत नै राख्ने गरेको पाइन्छ । यसरी बनेको सम्बन्धलाई विवाह पछि बन्ने श्रीमान् श्रीमतीका लागि पनि नाताका

विभिन्न प्रकारका शब्दहरू प्रचलनमा रहे जस्तै यस्तो प्रचलन बलामी भाषामा पनि रहेको पाइन्छ । जसरी नेपाली भाषामा विवाह पछि श्रीमान् वा श्रीमतीको एउटै आमा बाबुको सन्तान पुरुष जेठो वा कान्छो के छ सोही अनुसार नाताका शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाइन्छ र महिला भए जेठीलाई वा कान्छीलाई उमेर अनुसार फरक शब्दले नाता जनाइन्छ । त्यसै गरी बलामी समुदायमा विवाह सम्बन्धबाट बनेको श्रीमान् वा श्रीमतीको समान उमेरका व्यक्तिका लागि फरक फरक नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । नेपाली र बलामी भाषाका विवाह सम्बन्धका आधारमा बनेका श्रीमान्को समान पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

अ) श्रीमान्को दाजुको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नाता जनाउनका लागि छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनीहरूले श्रीमान्को दाजु र उसको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

उदा ३२ :

बलामी	अर्थ
दाराबटो	‘ श्रीमान्को दाजु ’ , जेठाजु
ऐटा	‘श्रीमान्को दाजुको श्रीमती ’ ,जेठानी दिदी
काइ	‘श्रीमान्को दाजुको छोरा ’ , भतिज
म्याँ	‘श्रीमान्को दाजुको छोराको श्रीमती ’ ,भतिजी बुहारी
काइ छैँ	‘श्रीमान्को दाजुको छोराको छोरा ’ ,नाति
म्याँ छैँ	“श्रीमान्को दाजुको छोराको छोरी ’ , नातिनी
म्याँ	‘श्रीमान्को दाजुको छोरी, भतिजी
बरो	‘श्रीमान्को दाजुको छोरीको श्रीमान् ’, भतिजी ज्वाइ
काइ छैँ	‘श्रीमान्को दाजुको छोरीको छोरा ’, नाति
म्याँ छैँ	‘श्रीमान्को दाजुको छोरीको छोरी ’, नातिनी

प्रस्तुत श्रीमान्को दाजुको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरूका उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्को दाजुलाई 'डाराबटो' र श्रीमान्को भाउजुलाई 'ऐटा' भनेको पाइन्छ । यी नातालाई नातेदारीको तह अनुसार द्वितीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । श्रीमान्को दाजुको छोरा छोरी जसलाई नेपालीमा बोलाउँदा वा सम्बोधन गर्दा छोरा छोरी नै भन्ने गरेता पनि नाता व्यवस्था अन्तर्गत रहेर चिनाउनु पर्दा भतिजा र भतिजी भन्ने गरिन्छ भने बलामीहरूले पनि छोरा छोरी समान 'काइ, म्याँ' शब्द नै प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यस्तै श्रीमान्को दाजुको नाति नातिनीलाई पनि 'काइ छैँ, म्याँ छैँ' भनेको पाइन्छ । यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

आ) श्रीमान् भाइको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नाता जनाउनका लागि छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । श्रीमान्को दाजुका लागि जस्तै भाइका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ र उसको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गर्दछन् ।

उदा ३३ :

बलामी	अर्थ
किजाबटो	'श्रीमान्को भाइ', देवर
पिरी	'श्रीमान्को भाइको श्रीमती', देउरानी
काइ	'श्रीमान्को भाइको छोरा', भतिज
बुरी	'श्रीमान्को भाइको छोराको श्रीमती', भतिजी बुहारी
काइ छैँ	'श्रीमान्को भाइको छोराको छोरा', नाति
म्याँ छैँ	'श्रीमान्को भाइको छोराको छोरी', नातिनी
म्याँ	'श्रीमान्को भाइको छोरी', भतिजी
बारो	'श्रीमान्को भाइको छोरीको श्रीमान्', भतिजी ज्वाइ

काइ छैं श्रीमान्को भाइको छोरीको छोरा , नाति

म्याँ छैं श्रीमान्को भाइको छोरीको छोरी , नातिनी

प्रस्तुत श्रीमान् भाइको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरूको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्को भाइलाई 'किजाबटो' र श्रीमान्को भाइ बुहारी देउरानीलाई 'पिरी' भनेको पाइन्छ । यी नातालाई नातेदारीको तह अनुसार द्वितीयक र तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । श्रीमान्को भाइको छोरा छोरी जसलाई नेपालीमा बोलाउँदा वा सम्बोधन गर्दा छोरा छोरी नै भन्ने गरेता पनि नाता व्यवस्था अन्तर्गत रहेर चिनाउनु पर्दा भतिजा र भतिजी भन्ने गरिन्छ भने बलामीहरूले पनि छोरा छोरी समान 'काइ, म्याँ' शब्द नै प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यस्तै श्रीमान्को भाइको छोरीको श्रीमान्लाई 'बारो' शब्द प्रयोग गरी ज्वाइको नाता जनाएको पाइन्छ । नाति नातिनीलाई पनि 'काइ छैं, म्याँ छैं' भनेको पाइन्छ । यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

इ) श्रीमान् दिदीको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्द

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नातामा श्रीमान्को दाजु भाइका लागि जस्तै दिदीका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ र उसको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

उदा ३४ :

बलामी	अर्थ
टावटो	'श्रीमान्को दिदी', आमाजू
जिफुबटो	'श्रीमान्को दिदीको श्रीमान्', भिनाजु
काइ वैं	'श्रीमान्को दिदीको छोरा', भान्जा
काइ वैं बुरी	'श्रीमान्को दिदीको छोराको श्रीमती', भान्जी बुहारी
काइ वैं छैं	'श्रीमान्को दिदीको छोराको छोरा', नाति

म्याँ बें छैं	‘श्रीमान्को दिदीको छोराको छोरी’, नातिनी
म्याँ बें	‘श्रीमान्को दिदीको छोरी’, भान्जी
म्याँ बें बारो	‘श्रीमान्को दिदीको छोरीको श्रीमान्’, भान्जी ज्वाइ
काइ बें छैं	‘श्रीमान्को दिदीको छोरीको छोरा’, नातिनी
म्याँ बें छैं	‘श्रीमान्को दिदीको छोरीको छोरी’, नातिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्को दिदीलाई ‘टाबटो’र श्रीमान्को दिदीको श्रीमान् भिनाजुलाई ‘जिफुबटो’भनेको पाइन्छ । यी नातालाई नातेदारीको तह अनुसार द्वितीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । श्रीमान्को दिदीको छोरा छोरी जसलाई नेपालीमा बोलाउँदा वा सम्बोधन गर्दा भान्जा भान्जी भन्ने गरिन्छ, भने बलामीहरूले ‘काइबें, र म्याँ बें’ शब्द नै प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यस्तै श्रीमान्को दिदीको छोराको श्रीमती भान्जी बुहारीलाई ‘बेंबुरी’र छोरीको श्रीमान्लाई ‘म्याँ बें बारो’ शब्द प्रयोग गरी ज्वाइको नाता जनाएको पाइन्छ । नाति नातिनीलाई पनि ‘काइ बें छैं, म्याँ बें छैं’ भनेको पाइन्छ । यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

ई. श्रीमान्को बहिनीको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नातामा श्रीमान्को दाजु, भाइ र दिदीका लागि जस्तै बहिनीका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ, र उसको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

उदा ३५ :

बलामी	अर्थ
केँहँवटो	‘ श्रीमान्को बहिनी ’, नन्द
बरोबटो	‘श्रीमान्को बहिनीको श्रीमान् ’, नन्दज्वाइ
काइ बें	‘श्रीमान्को बहिनीको छोरा ’, भान्जा

काइ बें बुरी	‘श्रीमान्को बहिनीको छोराको श्रीमती ’, भान्जी बुहारी
काइ बें छैं	‘श्रीमान्को बहिनीको छोराको छोरा ’, नाति
म्याँ बें छैं	‘श्रीमान्को बहिनीको छोराको छोरी ’, नातिनी
म्याँ बें	‘श्रीमान्को बहिनीको छोरी ’, भान्जी
बरो	‘श्रीमान्को बहिनीको छोरीको श्रीमान् ’, भान्जी ज्वाइ
काइ बें छैं	‘श्रीमान्को दिदीको छोरीको छोरा ’, नाति
म्याँ बें छैं	‘श्रीमान्को बहिनीको छोरीको छोरी ’, नातिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्को बहिनीलाई ‘केँहँबटो’र श्रीमान्को बहिनीको श्रीमान् बहिनी ज्वाइलाई ‘बारोबटो’भनेको पाइन्छ। यी नातालाई नातेदारीको तह अनुसार द्वितीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ। श्रीमान्को बहिनीको छोरा छोरी जसलाई नेपालीमा बोलाउँदा वा सम्बोधन गर्दा भान्जा भान्जी भन्ने गरिन्छ भने बलामीहरूले ‘काइ बें, र म्याँ बें’ शब्द नै प्रयोग गरेको देखिन्छ। त्यस्तै श्रीमान्को बहिनीको छोराको श्रीमती भान्जी बुहारीलाई ‘बेंबुरी’र छोरीको श्रीमान्लाई ‘म्याँ बें बारो’ शब्द प्रयोग गरी ज्वाइको नाता जनाएको पाइन्छ। नाति नातिनीलाई पनि ‘काइ बें छैं, म्याँ बें छैं’ भनेको देखिन्छ। यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ।

ख. श्रीमान्को अधिल्लो पहिलो पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्द

विवाह पछि श्रीमान्का आफ्ना परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई विवाहित महिलाले विभिन्न शब्दले सम्बोधन गरेको पाइन्छ। त्यस्तै गरी श्रीमान्को बुबा आमाका लागि पनि नाताका फरक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। यस्तो प्रचलन बलामी समुदायमा पनि कायम रहेको पाइन्छ। उदा ३६ :

बलामी	अर्थ
ससःबटो	‘श्रीमान्लाई जन्म दिने पुरुष ’, ससुरा
म्वउँबटो	‘श्रीमान्लाई जन्म दिने महिला ’, सासू

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्को बुबा आमाका लागि नाताका छुट्टै खालका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। उनीहरूले श्रीमान्को बुबालाई 'ससःवटो' र श्रीमान्को आमालाई 'म्वउँवटो' भन्ने गरेको देखिन्छ। जसलाई नेपालीमा ससुरा सासु भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ। यस्तो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ। यसरी बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नातालाई पनि पुस्ता र उमेर अनुसार फरक फरक नाताका शब्दहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ।

ग. श्रीमान्को अघिल्लो दोस्रो पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्द

बलामी समुदायमा उमेर र पुस्ता अनुसार नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ। श्रीमान्को हजुरबुबा र हजुआमा जसलाई नेपालीमा बुढो ससुरा र बुढी सासू भनेर नाता जनाएको पाइन्छ त्यस्ता नाताका लागि पनि बलामी भाषामा नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ।

उदा ३७ :

बलामी	अर्थ
आजावटो	'ससुराको बाबु', बुढो ससुर
आजीवटो	'सासूको आमा', बुढी सासू
आजावटो	'सासूको बाबु', बुढो ससुर
आजीवटो	'सासूको आमा', बुढी सासू

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्को बुबा आमाका लागि नाताका छुट्टै खालका शब्द प्रयोग गरे जस्तै हजुरबुबा आमाका लागि पनि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। उनीहरूले श्रीमान्को हजुरबुबालाई 'आजावटो' र श्रीमान्को हजुरआमालाई 'अजीवटो' भन्ने गरेको देखिन्छ। त्यही शब्द श्रीमान्को मामा घरको हजुर बुबा र हजुर आमाका लागि पनि प्रयोग गरेको पाइन्छ। जसलाई नेपालीमा बुढाससुरा र बुढीसासू भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ। यो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने तृतीयक श्रेणीको

नाता मानिन्छ । यसरी बलामीहरूले पुस्ता र उमेर अनुसार भाषिक विशेषता जनाउने खालका फरक फरक नाताका शब्दहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

घ. श्रीमान्को अधिल्लो तेस्रो पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्द

बलामी समुदायमा उमेर र पुस्ता अनुसार नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । बुढो ससुरा र बुढीसासूका लागि जस्तै उनीहरूका बुबा आमाका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ ।

उदा ३८

बलामी

अर्थ

टोपा आजाबटो	‘ ससुराको हजुरबुबा ’, जिजु ससुर
टोपा आजीबटो	‘ससुराको हजुरआमा ’, जिजु सासू
टोपा आजाबटो	‘सासूको हजुरबाबु ’, जिजु ससुर
टोपा आजीबटो	‘सासूको हजुरआमा ’, जिजु सासू

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमान्को बुबा आमाका लागि नाताका छुट्टै खालका शब्द प्रयोग गरे जस्तै बुढो ससुराका बुबा आमाका लागि पनि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । उनीहरूले ससुराको हजुरबुबालाई ‘टोपाआजाबटो’ र ससुराको हजुरआमालाई ‘टोपाअजीबटो’ भन्ने गरेको देखिन्छ । जसलाई नेपालीमा जिजुससुरा र जिजुसासू भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ । यो नाता श्रीमान्को बुबा आमा दुवैको हजुर बुबा हजुर आमाका लागि प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । यसरी बन्ने नातालाई नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ । यसरी बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नातालाई पनि पुस्ता र उमेर अनुसार फरक फरक नाताका शब्दहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

४.२.२.२. विवाहित महिला श्रीमती

विवाहित दम्पती मध्ये महिलालाई श्रीमती भनिन्छ । बलामी भाषामा पनि यस्तै गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । बलामीहरूले श्रीमान्का दाजु भाइ, दिदी बहिनी र उनीहरूका छोरा छोरी, बुबा आमालाई जस्तै श्रीमतीको दाजुभाई दिदी

बहिनी, उनीहरूका छोरा छोरी, बुबा आमालाई पनि नाताका विशेष किसिमका शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। यस उपशीर्षक अन्तर्गत नेपाली र बलामी भाषाका शब्दहरूलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ।

उदा ३९ :

बलामी

अर्थ

मिसा

‘विवाहित महिला’, श्रीमान्

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीका लागि पनि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने किसिमका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। उनीहरूले श्रीमतीलाई ‘मिसा’ भनेको पाइन्छ। यो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने प्राथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ। विवाह सम्बन्ध पछि श्रीमतीका नातेदारका लागि पनि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ।

क. श्रीमतीको समान पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्द

नाता व्यवस्था अन्तर्गत समान पुस्तामा आफू समान उमेरका दाजुभाइ दिदी बहिनीलाई लिइन्छ। विवाह पछि श्रीमान् श्रीमतीका बीचमा नाताका विभिन्न प्रकारका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको हुन्छ। यस्तो प्रचलन बलामी भाषामा पनि रहेको पाइन्छ। जसरी नेपाली भाषामा विवाह पछि श्रीमान् वा श्रीमतीको एउटै आमा बाबुको सन्तान पुरुष जेठो वा कान्छो के छ सोही अनुसार नाताका शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाइन्छ र महिला भए जेठीलाई वा कान्छीलाई उमेर अनुसार फरक शब्दले नाता जनाइन्छ। त्यसै गरी बलामी समुदायमा विवाह सम्बन्धबाट बनेको श्रीमान् वा श्रीमतीको समान उमेरका व्यक्तिका लागि फरक फरक नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। नेपाली र बलामी भाषाका विवाह सम्बन्धका आधारमा बनेका श्रीमतीको द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरूको उदाहरण र तिनको अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

अ) श्रीमतीको समान पुस्ता दाजुका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरू

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नाता जनाउनका लागि छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। श्रीमतीको दाजु र उसको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। जस्तै;

उदा ४० :

बलामी	अर्थ
दाराबटो	'श्रीमतीको दाजु', जेठान
टाबटो	'श्रीमतीको दाजुको श्रीमती', जेठानी दिदी
काइ बें	'श्रीमतीको दाजुको छोरा', भतिज
म्याँ बें बुरी	'श्रीमतीको दाजुको छोराको श्रीमती', भतिजी बुहारी
काइ छैं	'श्रीमतीको दाजुको छोराको छोरा', नाति
म्याँ छैं	'श्रीमतीको दाजुको छोराको छोरी', नातिनी
म्याँ	'श्रीमान्को दाजुको छोरी', भतिजी
म्याँ बें बरो	'श्रीमतीको दाजुको छोरीको श्रीमान्', भतिजी ज्वाइ
काइ छैं	'श्रीमतीको दाजुको छोरीको छोरा', नाति
म्याँ छैं	'श्रीमतीको दाजुको छोरीको छोरी', नातिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीको दाजुलाई 'दाराबटो' र श्रीमतीको भाउजुलाई 'टाबटो' भनेको पाइन्छ। यी नातालाई नातेदारीको तह अनुसार द्वितीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ। श्रीमतीको दाजुको छोरा छोरीलाई नाता व्यवस्था अन्तर्गत रहेर चिनाउनु पर्दा भतिजा र भतिजी भन्ने गरिन्छ तर बलामीहरूले भान्जा भान्जीका लागि प्रयोग गरिने नाताका शब्द छोरालाई 'काइ बें' र छोरीलाई 'म्याँ बें' प्रयोग गरेको देखिन्छ। जुन शब्द उनीहरूले दिदी बहिनीका छोरा छोरीका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ। त्यस्तै श्रीमतीको दाजुको नाति नातिनीलाई भने आफ्नै नाति

नातिनीलाई समान शब्द 'काइ छैं, म्याँ छैं' शब्द नै प्रयोग गरेको पाइन्छ । यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

आ) श्रीमतीको भाइको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नाता जनाउनका लागि छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनीहरू श्रीमान्को दाजुका लागि जस्तै भाइका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ । श्रीमतीको भाइ नातेदारीको श्रेणीमा द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ । भाइको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ । जस्तै;

उदा ४१ :

बलामी	अर्थ
किजाबटो	'श्रीमतीको भाइ', देवर
पिरी	'श्रीमतीको भाइको श्रीमती', देउरानी
काइ	'श्रीमतीको भाइको छोरा', भतिज
म्याँ	'श्रीमतीको भाइको छोराको श्रीमती', भतिजी बुहारी
काइ छैं	'श्रीमतीको भाइको छोराको छोरा', नाति
म्याँ छैं	'श्रीमतीको भाइको छोराको छोरी', नातिनी
म्याँ	'श्रीमतीको भाइको छोरी', भतिजी
बरो	'श्रीमतीको भाइको छोरीको श्रीमान्', भतिजी ज्वाइ
काइ छैं	'श्रीमतीको भाइको छोरीको छोरा', नाति
म्याँ छैं	'श्रीमतीको भाइको छोरीको छोरी', नातिनी

मथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीको भाइलाई 'किजाबटो' र श्रीमतीको भाइ बुहारीलाई 'बुरीबटो' भनेको पाइन्छ । यी नातालाई नातेदारीको तह अनुसार द्वितीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । श्रीमान्को भाइको छोरा छोरीलाई नाता व्यवस्था

अन्तर्गत रहेर चिनाउनु पर्दा भतिजा र भतिजी भन्ने गरिन्छ, भने बलामीहरूले भने छोरा छोरी समान 'काइ वैं, म्याँवैं' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। जुन शब्द दिदी बहिनीका छोरा छोरीका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ। त्यस्तै श्रीमतीको भाइको नाति नातिनीलाई भने आफ्नै नाति नातिनीलाई समान शब्द 'काइ छैं, म्याँ छैं' शब्द नै प्रयोग गरेको पाइन्छ। यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ।

इ) श्रीमतीको दिदीको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नातामा श्रीमान्को दाजु भाइका लागि जस्तै दिदीका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ। दिदीको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जस्तै;

उदा ४२ :

बलामी	अर्थ
टावटो	'श्रीमतीको दिदी', जेठानी दिदी
जिफूबटो	'श्रीमतीको दिदीको श्रीमान्', साडु दाजु
काइ	'श्रीमतीको दिदीको छोरा', छोरा
काइ बुरी	'श्रीमतीको दिदीको छोराको श्रीमती', बुहारी
काइ छैं	'श्रीमतीको दिदीको छोराको छोरा', नाति
म्याँ छैं	'श्रीमतीको दिदीको छोराको छोरी', नातिनी
म्याँ	'श्रीमतीको दिदीको छोरी', छोरी
बरो	'श्रीमतीको दिदीको छोरीको श्रीमान्', छोरी ज्वाइ
काइ छैं	'श्रीमतीको दिदीको छोरीको छोरा', नाति
म्याँ छैं	'श्रीमतीको दिदीको छोरीको छोरी', नातिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीको दिदीका लागि पनि नाताका आफ्नै खालका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। उनीहरू श्रीमतीको दिदीलाई 'टाबटो' भनेको देखिन्छ, जसलाई नेपालीमा जेठानी दिदी भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ। यो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ। श्रीमतीको दिदीको श्रीमान्लाई 'जिफूबटो' भनेको पाइन्छ। श्रीमतीको दिदीको छोरा छोरी जसलाई नेपालीमा बोलाउँदा वा सम्बोधन गर्दा छोरा, छोरी नै भन्ने गरिन्छ भने बलामीहरू 'काइ,म्याँ' भन्ने गरेको पाइन्छ। त्यस्तै श्रीमतीको दिदीको नाति नातिनीका लागि बलामीहरूले पनि आफ्नै नाति नातिनी समान नातिलाई काइ छैं र नातिनीलाई म्याँ छैं भन्ने गरेको देखिन्छ। यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ। यसरी बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नाताका लागि फरक फरक नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ।

ई) श्रीमतीको बहिनीको परिवारका द्वितीयक र तृतीयक नाताका शब्दहरू

बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नातामा श्रीमतीको दाजु भाइ र दिदीका लागि जस्तै बहिनीका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाउने गरेको पाइन्छ। बहिनीको परिवारका अन्य सदस्यका लागि पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जस्तै;

उदा ४३ :

बलामी	अर्थ
केँहँबटो	'श्रीमतीको बहिनी', साली
बरोबटो	'श्रीमतीको बहिनीको श्रीमान्', साडु भाइ
काइ	'श्रीमतीको बहिनीको छोराछोरा',
काइ बुरी	'श्रीमतीको बहिनीको छोराको श्रीमती', बुहारी
काइ छैं	'श्रीमतीको बहिनीको छोराको छोरा', नाति
म्याँ छैं	'श्रीमतीको बहिनीको छोराको छोरी', नातिनी

म्याँ	‘श्रीमतीको बहिनीको छोरी ’, छोरी
बरो	‘श्रीमतीको बहिनीको छोरीको श्रीमान् ’, छोरी ज्वाइ
काइ छैँ	‘श्रीमतीको दिदीको छोरीको छोरा ’, नाति
म्याँ छैँ	‘श्रीमतीको बहिनीको छोरीको छोरी ’, नातिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीको बहिनीका लागि पनि नाताका आफ्नै खालका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। श्रीमतीको बहिनीलाई ‘केँहेँबटो’ भनेको पाइन्छ। जसलाई नेपालीमा साली भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ। यो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ। श्रीमतीको बहिनीको श्रीमान्लाई ‘बारोबटो’ भनेको पाइन्छ। श्रीमतीको दिदीको छोरा छोरी जसलाई नेपालीमा बोलाउँदा वा सम्बोधन गर्दा छोरा, छोरी नै भन्ने गरिन्छ त्यस्तै बलामीहरूले पनि ‘काइ ,म्याँ ’ भन्ने गरेको पाइन्छ। त्यस्तै श्रीमतीको बहिनीको नाति नातिनीका लागि बलामीहरूले पनि आफ्नै नाति नातिनी समान नातिलाई ‘काइ छैँ’ र नातिनीलाई ‘म्याँ छैँ’ भन्ने गरेको देखिन्छ। यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ। यसरी बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बनेको नाताका लागि फरक फरक नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ।

ख. श्रीमतीको अधिल्लो पहिलो पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्दहरू

विवाह पछि श्रीमतीका आफ्ना परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई विवाहित श्रीमान्ले विभिन्न शब्दले सम्बोधन गरेको पाइन्छ। त्यस्तै गरी श्रीमतीको बुबा आमाका लागि पनि नाताका फरक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। यस्तो प्रचलन बलामी समुदायमा पनि कायम रहेको पाइन्छ। जस्तै;

उदा ४४

बलामी	अर्थ
ससःबटो	‘श्रीमतीलाई जन्म दिने पुरुष ’ , ससुरा
म्बउँबटो	‘श्रीमतीलाई जन्म दिने महिला ’, सासू

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीको बुबा आमाका लागि नाताका छुट्टै खालका शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। उनीहरूले श्रीमतीको बुबालाई 'ससःवटो' र श्रीमतीको आमालाई 'म्वउँवटो' भन्ने गरेको देखिन्छ। जसलाई नेपालीमा ससुरा सासु भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ। यस्तो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने द्वितीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ। यसरी बलामीहरूले विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नातालाई पनि पुस्ता र उमेर अनुसार फरक फरक नाताका शब्दहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ।

ग. श्रीमतीको अघिल्लो दोस्रो पुस्ताका तृतीयक नाताबोधक शब्द,

बलामी समुदायमा उमेर र पुस्ता अनुसार नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ। श्रीमतीको हजुरबुबा र हजुआमा जसलाई नेपालीमा बुढोससुरा र बुढीसासू भनेर नाता जनाएको पाइन्छ त्यस्ता नाताका लागि पनि बलामी भाषामा नाता शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ। जस्तै;

उदा ४५ :

बलामी	अर्थ
आजावटो	'ससुराको बाबु', बुढोससुरा
आजीवटो	'ससुराको आमा', बुढीसासू
आजावटो	'सासूको बाबु', बुढोससुरा
आजीवटो	'सासूको आमा', बुढीसासू

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीको बुबा आमाका लागि नाताका छुट्टै खालका शब्द प्रयोग गरे जस्तै हजुर बुबा आमाका लागि पनि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ। उनीहरूले श्रीमतीको हजुरबुबालाई 'आजावटो' र हजुरआमालाई 'अजीवटो' भन्ने गरेको देखिन्छ। त्यही शब्द श्रीमतीको मामा घरको हजुर बुबा र हजुर आमाका लागि पनि प्रयोग गरेको पाइन्छ। जसलाई नेपालीमा बुढाससुरा र बुढीसासू भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ। यो नाता नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने तृतीयक श्रेणीको नाता

मानिन्छ । यसरी बलामीहरूले पुस्ता र उमेर अनुसार भाषिक विशेषता जनाउने खालका फरक फरक नाताका शब्दहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

घ. श्रीमतीको अधिल्लो तेस्रो पुस्ताका द्वितीयक र तृतीयक नाताबोधक शब्द

बलामी समुदायमा उमेर र पुस्ता अनुसार नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । बुढो ससुरा र बुढी सासुका लागि जस्तै उनीहरूका बुबा आमाका लागि पनि आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने खालका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ ।

उदा ४६ :

बलामी

अर्थ

टोपा आजाबटो	‘ससुराको हजुरबाबु’, जिजु ससुर
टोपा आजीबटो	‘ससुराको हजुरआमा’, जिजु सासू
टोपा आजाबटो	‘सासूको हजुरबाबु’, जिजु ससुर
टोपा आजीबटो	‘सासूको हजुरआमा’, जिजु सासू

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले श्रीमतीको बुबा आमाका लागि नाताका छुट्टै खालका शब्द प्रयोग गरे जस्तै बुढो ससुराको बुबा आमाका लागि पनि नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । उनीहरूले ससुराको हजुरबुबालाई ‘टोपाआजाबटो’ र हजुरआमालाई ‘टोपाअजीबटो’ भन्ने गरेको देखिन्छ । जसलाई नेपालीमा जिजुससुरा र जिजुसासू भनेर नाता व्यवस्था जनाउने गरिन्छ । यो नाता श्रीमान्को बुबा आमा दुवैको हजुरबुबा हजुर आमाका लागि प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । यसरी बन्ने नातालाई नातेदारीको तह अनुसार विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

यसरी बलामी समुदायमा विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका आफ्नै भाषिक विशेषता बुझाउने किसिमका शब्दको प्रचलन रहेको देखिन्छ । श्रीमान्का नाताका व्यक्तिलाई विभिन्न नाताको प्रयोग गरे जस्तै श्रीमतीको नाताका व्यक्तिका लागि श्रीमान्ले विवाह पछि त्यस्तै किसिमका शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ । विवाह सम्बन्धबाट बन्ने सम्पूर्ण नातालाई हेर्दा श्रीमान् श्रीमतीको एक अर्का नाताका व्यक्तिलाई देखाउने सम्बन्धमा नेपाली भाषासँग प्राय सबै नाता व्यवस्था मिलेको पाइन्छ । केही नाता

जनाउने प्रचलन भने पृथक रहेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा साला जेठानका छोरा छोरीलाई भतिजा वा भतिजी भनेर नाता जनाइन्छ भने बलामीहरू भान्जा भान्जी भनेर नाता जनाउने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा दिदी बहिनीका छोरा छोरीलाई मात्र भान्जा भान्जी भनेर नाता सम्बन्ध चिनाउने चलन रहेको पाइन्छ भने आमाको दाजु भाइलाई मात्र मामा भनेर सम्बन्ध चिनाउने गरिन्छ तर बलामीहरूमा सला जेठानका छोरा छोरीलाई भान्जा भान्जीको रूपमा नाता चिनाउने र फुपूको श्रीमानलाई पनि 'पाजु' शब्दको नै प्रयोग गरी नाता जनाउने गरेको पाइन्छ । जसलाई नेपालीमा फुपाजु भनेर नाता सम्बन्ध चिनाउने गरिन्छ ।

४.२.२.३ रक्त सम्बन्धको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने समान पुस्ताका नाताबोधक शब्दहरू

समान पुस्ताका दाजु, भाइ, दिदी, बहिनीलाई बुझाउने नातालाई रक्त सम्बन्धको नाता मानिन्छ भने उनीहरूको विवाह सम्बन्धबाट बनेको नातालाई पनि विभिन्न किसिमका नाताका शब्दको प्रयोग गरी नाता जनाउने गरेको पाइन्छ । यसरी नाता सम्बन्ध जनाउँदा कतिपय नाता आफ्नै विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दसँग मिलेका पाइन्छ भने कतिपय नाता फरक पनि पाइन्छन् । आफ्नो र समान पुस्ताको विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्द समान भए पनि तिनीहरूको श्रेणी भने फरक हुन्छ । बलामी समुदायमा पनि विवाह सम्बन्धबाट बनेका नजाताका लागि फरक फरक शब्दको

क. समान पुस्ता दाजुको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका शब्दहरू

उदा ४७ :

बलामी	अर्थ
ससःवटो	'दाजुको श्रीमतीको बुबा ', ससुरा
म्वउँवटो	'दाजुको श्रीमतीको आमा ', सासू
दारावटो	'दाजुको श्रीमतीको दाइ ', जेठान
किजावटो	'दाजुको श्रीमतीको भाइ ', सालो

टावटो 'दाजुको श्रीमतीको दिदी', जेठानी दिदी

केँहें 'दाजुको श्रीमतीको बहिनी', साली

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले दाजुको श्रीमतीको बुबा आमाका लागि आफ्नै श्रीमतीको बुबा आमालाई जस्तै बुबालाई 'ससःबटो' र आमालाई 'म्वउँवटो' नै भन्ने गरेको पाइन्छ। दाजुको श्रीमतीको दाजुलाई 'डाराबटो' र दाजुको श्रीमतीको भाउजुलाई 'टावटो'भनेको पाइन्छ। दाजुको श्रीमतीको भाइलाई 'किजाबटो' र दाजुको श्रीमतीको भाइको श्रीमतीलाई 'केँहेंबटो'भनेको पाइन्छ। दाजुको श्रीमतीको दाजुको छोरा छोरीलाई नाता व्यवस्था अन्तर्गत रहेर चिनाउनु पर्दा भतिजा र भतिजी भन्ने गरिन्छ तर बलामीहरूले भान्जा भान्जीका लागि प्रयोग गरिने नाताका शब्द दाजुको श्रीमतीको दाजुको छोरालाई 'काइ बैँ' र छोरीलाई 'म्याँ बैँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। जुन शब्द उनीहरूले दिदी बहिनीका छोरा छोरीका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ। यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ।

ख. समान पुस्ता भाइको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका शब्दहरू

उदा ४८ :

बलामी	अर्थ
ससःबटो	'भाइको श्रीमतीको बुबा', ससुरा
म्वउँवटो	'भाइको श्रीमतीको आमा', सासू
दाराबटो	'भाइको श्रीमतीको दाइ', जेठान
किजाबटो	'भाइको श्रीमतीको भाइ', साल्टी
टावटो	'भाइको श्रीमतीको दिदी', जेठानी दिदी
केँहें	'भाइको श्रीमतीको बहिनी', सोल्टिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले भाइको श्रीमतीको बुबा आमाका लागि आफ्नै श्रीमतीको बुबा आमालाई जस्तै बुबालाई 'ससःबटो' र आमालाई 'म्वउँवटो' नै भन्ने गरेको पाइन्छ। भाइको श्रीमतीको दाजुलाई 'डाराबटो' र भाइलाई 'किजाबटो' र

दाजुको श्रीमतीको भाइको श्रीमतीलाई 'कैँहँबटो' भनेको पाइन्छ । भाइको श्रीमतीको दाजुको छोरा छोरीलाई नाता व्यवस्था अन्तर्गत रहेर चिनाउनु पर्दा भतिजा र भतिजी भन्ने गरिन्छ तर बलामीहरूले भान्जा भान्जीका लागि प्रयोग गरिने नाताका शब्द श्रीमतीको दाजुको छोरालाई 'काइ बैँ' र छोरीलाई 'म्याँ बैँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ । जुन शब्द उनीहरूले दिदी बहिनीका छोरा छोरीका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ । यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

ग. समान पुस्ता दिदीको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका शब्दहरू

उदा ४९ :

बलामी	अर्थ
ससःबटो	दिदीको श्रीमान्को बुबा ', ससुरा
म्वउँबटो	'दिदीको श्रीमान्को आमा ', सासू
जिफुबटो	'दिदीको श्रीमान्को दाइ ', भिनाजु
किजाबटो	'दिदीको श्रीमान्को भाइ ', सोल्टा
टावटो	'दिदीको श्रीमान्को दिदी ', दिदी
कैँहँ	'दिदीको श्रीमान्को बहिनी ', सोल्टिनी
ऐटाबटो	'दिदीको श्रीमान्को भाउजु ', दिदी
कैँहँबटो	'दिदीको श्रीमान्को भाइ बुहारी ', बहिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले दिदीको श्रीमान्को बुबा आमाका लागि ससुरालाई 'ससःबटो' र सासूलालाई 'म्वउँबटो' नै भन्ने गरेको पाइन्छ । दिदीको श्रीमान्को दाजुलाई 'जिफुबटो' र दिदीको श्रीमान्को भाउजुलाई 'ऐटाबटो' भनेको पाइन्छ । दिदीको श्रीमान्को भाइलाई 'जिफुबटो' र दिदीको श्रीमान्को भाइको श्रीमतीलाई 'ऐटाबटो' भनेको पाइन्छ । दिदीको श्रीमान्को दाजु र भाइको छोरा छोरीलाई नाता व्यवस्था अन्तर्गत रहेर चिनाउदा भान्जा भान्जीका लागि प्रयोग गरिने 'काइ बैँ' र छोरीलाई 'म्याँ बैँ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ । जुन शब्द उनीहरूले दिदी

बहिनीका छोरा छोरीका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ । यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

घ. समान पुस्ता बहिनीको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका शब्दहरू

उदा ५० :

बलामी	अर्थ
ससःवटो	बहिनीको श्रीमान्को बुबा ’, ससुरा
म्वउँवटो	बहिनीको श्रीमान्को आमा ’, सासू
दारावटो	बहिनीको श्रीमान्को दाइ ’, जेठान
किजावटो	बहिनीको श्रीमान्को भाइ ’, सोल्टा
टावटो	बहिनीको श्रीमान्को दिदी ’, जेठानी दिदी
केँहें	बहिनीको श्रीमान्को बहिनी ’, सोल्टी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले बहिनीको श्रीमान्को ससुरालाई ‘ससःवटो’ र सासूलालाई ‘म्वउँवटो’ नै भन्ने गरेको पाइन्छ । बहिनीको श्रीमान्को दाजुलाई ‘जिफुवटो’ र बहिनीको श्रीमान्को भाउजुलाई ‘टावटो’भनेको पाइन्छ । बहिनीको श्रीमान्को भाइलाई ‘बारोवटो’ र बहिनीको श्रीमान्को भाइको श्रीमतीलाई ‘केँहेंवटो’भनेको पाइन्छ । बहिनीको श्रीमान्को दाजुको छोरा छोरीलाई नाता व्यवस्था अन्तर्गत रहेर चिनाउदा भान्जा भान्जीका लागि प्रयोग गरिने नाताका शब्द ‘काइ बें’ र छोरीलाई ‘म्याँ बें’ शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ । जुन शब्द उनीहरूले दिदी बहिनीका छोरा छोरीका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ । यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ ।

४.२.२.४ पछिल्लो पहिलो पुस्ताको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका शब्द

छोरा छोरी रक्त सम्बन्धबाट बन्ने पछिल्लो पुस्तामा पर्दछन् भने उनीहरूको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नातालाई द्वितीयक र तृतीयक श्रेणीमा राखेको पाइन्छ । छोरा छोरीको श्रीमान्, ससुरा सासू , देवर, जेठान, नन्द आमाजू, र छोराको श्रीमती, ससुरा सासू, साला, जेठान, साली र जेठी सासूका लागि पनि नाताका शब्दको प्रयोग गरेको

पाइन्छ । बलामी समुदायमा पनि यस्तो किसिमको नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । रक्त सम्बन्धको पछिल्ला पहिलो पुस्ताको विवाह सम्बन्धबाट बन्ने नाताका शब्द,अर्थ र तिनको विश्लेषण यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

क. छोराको विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताहरू

उदा ५१ :

बलामी	अर्थ
सवरी	छोराको श्रीमतीको बुबा ', सम्धी
सवरिनी	छोराको श्रीमतीको आमा ', सम्धिनी
सवरी	छोराको श्रीमतीको हजुरबुबा ', बुढो सम्धी
सवरिनी	छोराको श्रीमतीको भाइ हजुर आमा ', बुढी सम्धिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले छोराको श्रीमतीको बुबालाई सवरी र आमालाई सवरिनी भनेको देखिन्छ । नेपालीमा सम्धी सम्धिनी भनेर नाता जनाइन्छ । सम्धी र सम्धिनीको नाताका शब्दहरूको प्रयोग विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने यस्तै नाताका लागि अन्यत्र पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । यी नाताका शब्दहरूलाई नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

ख. छोरीको विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताहरू

उदा ५२ :

बलामी	अर्थ
सवरी	छोरीको श्रीमान्को बुबा ', सम्धी
सवरिनी	छोरीको श्रीमान्को आमा ', सम्धिनी
सवरी	छोरीको श्रीमान्को हजुरबुबा ', बुढो सम्धी
सवरिनी	छोरीको श्रीमान्को हजुर आमा ', बुढी सम्धिनी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले छोरीको श्रीमान्को बुबालाई सवरी र आमालाई सवरिनी भनेको देखिन्छ । नेपालीमा सम्धी सम्धिनी भनेर नाता जनाउने

गरिन्छ । सम्धी र सम्धिनीको नाताका शब्दहरूको प्रयोग विवाह सम्बन्धका आधारमा बन्ने यस्तै नाताका लागि अन्यत्र पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । यी नाताका शब्दहरूलाई नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीको नाता मानिन्छ ।

४.२.२.५ रक्त सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दको श्रेणी विभाजन

बुबा आमाबाट बनेका नाताका शब्दहरूलाई रक्त सम्बन्धबाट बनेको प्रथमिक श्रेणीको नाता मानिन्छ । बुबा र आमासँगको नाता नातेदारीमा समान श्रेणीमा पर्ने हुनाले दुवै तिरको नाताका शब्द फरक भएता पनि श्रेणी भने समान रहेको पाइन्छ । जस्तै ;

तालिका नं. ३

रक्त सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दहरू					
रक्त सम्बन्धको नाता	श्रेणी	बलामी शब्द	रक्त सम्बन्धको नाता	श्रेणी	बलामी शब्द
बुबाको दाजु	द्वितीयक	आवा	आमाको दाजु	द्वितीयक	पाइ
बुबाको भाइ	द्वितीयक	कुका	आमाको भाइ	द्वितीयक	पाइ
बुबाको दिदी	द्वितीयक	निनी	आमाको दिदी	द्वितीयक	अम्जु
बुबाको बहिनी	द्वितीयक	निनी	आमाको बहिनी	द्वितीयक	चम
बुबाको बुबा	द्वितीयक	आजा	आमाको बुबा	द्वितीयक	आजा
बुबाको आमा	द्वितीयक	अजी	आमाको आमा	द्वितीयक	अजी

माथिको उदाहरण अनुसार बलामी समुदायमा रक्त सम्बन्धबाट बनेका नाताका लागि फरक फरक नाताका शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ । आमा र बुबाको परिवारका विभिन्न सदस्यका लागि फरक फरक नाताका शब्द प्रयोग गरी नाता व्यवस्था जनाएको पाइन्छ । बुबाको दाजुको लागि 'आवा' शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ भने आमाको दाजुको लागि 'पाइ' शब्द प्रयोग गरी नाता व्यवस्था जनाएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी बुबाको भाइलाई 'कुका' र आमाको भाइलाई 'पाइ' शब्द प्रयोग गरी नाता व्यवस्था जनाएको देखिन्छ । बुबाको दिदी बहिनीका लागि एउटै शब्द 'निनी'को प्रयोग

गरेको पाइन्छ भने आमाको दिदीलाई 'अम्जु' र आमाको बहिनीलाई 'चम' शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ । बुबा आमाको समान पुस्ता व्यक्तिका लागि नेपाली भाषामा जस्तै बलामी भाषामा पनि नाताका फरक फरक शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ भने बुबा आमाका अधिल्लो पहिलो पुस्ता हजुरआमा हजुरबुबाका लागि भने नाताका समान शब्द आज्ञा अजी शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

४.२.२.६ रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्द

तालिका नं. ४ अनुसार बलामी समुदायमा रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका आधारमा बनेका नाताका विभिन्न शब्दहरूको अध्ययन गर्दा प्रशस्त भिन्नताहरू प्राप्त

तालिका नं. ४

रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दहरू					
आफ्नो रक्त सम्बन्धको नाता	श्रेणी	बलामी शब्द	श्रीमतीको विवाह सम्बन्धको नाता	श्रेणी	बलामी शब्द
दाजु	प्राथमिक	दाजु	जेठान	द्वितीयक	दाराबटो
दाजुको श्रीमती	द्वितीयक	पेटो	जेठानी दिदी	तृतीयक	टाबटो
भाजु	प्राथमिक	किजा	सालो	द्वितीयक	किजाबटो
भाजुको श्रीमती	द्वितीयक	बुरी	... ?	तृतीयक	बुरीबटो
दिदी	प्राथमिक	पेटा	जेठी सासू	द्वितीयक	टाबटो
दिदीको श्रीमान्	द्वितीयक	जिफु	... ?	तृतीयक	दाराबटो
बहिनी	प्राथमिक	कैहें	साली	द्वितीयक	कैहेंबटो
बहिनीको श्रीमान्	द्वितीयक	बारो	साहुभाजु	तृतीयक	बारोबटो
बुबा	प्राथमिक	ब्बा	ससुरा	द्वितीयक	सस.बटो
आमा	प्राथमिक	म्बउँ	सासू	द्वितीयक	म्बउँबटो
हजुर बुबा	प्राथमिक	आजा	बुढा ससुरा	द्वितीयक	आजाबटो
हजुर आमा	प्राथमिक	अजी	बुढी सासू	द्वितीयक	अजीबटो

गर्न सकिन्छ । आफ्नो समान पुस्ताका व्यक्तिलाई जनाउने नाताका शब्द र श्रीमतीको समान पुस्तालाई जानाउने नाताका शब्दमा पृथकता रहेको पाइन्छ । आफ्नो दाजुलाई 'दाइ' शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको देखिन्छ भने श्रीमतीको दाजुलाई 'दाराबटो' शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाइएको पाइन्छ । यस्तै आफ्नो भाइलाई किजा र श्रीमतीको भाइलाई किजाबटो शब्द प्रयोग गरी नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । आफ्नो दिदीलाई 'ऐटा' र श्रीमतीको दिदीलाई 'टाबटो' शब्द प्रयोग गरी नाताका शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ भने आफ्नो बहिनीलाई 'केँहँ' र श्रीमतीको बहिनीलाई 'केँहँबटो' शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ । यस्तै आफ्नो दाजु भाइका श्रीमती र दिदी बहिनीको श्रीमान्का लागि जुन शब्दको प्रयोग गरिन्छ तिनै शब्दको पछाडी 'बटो' शब्द थपेर श्रीमतीको दाजु भाइका श्रीमती र दिदी बहिनीको श्रीमान्लाई नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । आफ्नो बुवालाई 'ब्वा' र श्रीमतीको बुवालाई 'ससःबटो' शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ ।

४.२.३ अन्य नाता व्यवस्था

धर्म पुत्रबाट बनेको सम्बन्ध, मित लगाएर बनेको सम्बन्धलाई अन्य नाता अन्तर्गत राख्ने गरेको पाइन्छ । धर्मपुत्र सम्बन्धी नातालाई कतिपयले रक्त सम्बन्धी नाता नै मानेको पनि पाइन्छ । बलामी समुदायमा पनि अन्य नाताका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको देखिन्छ । ती शब्दहरूलाई उनीहरूले आफ्नै भाषाबाट छुट्टै शब्दले सम्बोधन गर्छन् कि आफ्नै सन्तानलाई जनाउने शब्दले जनाउँछन् भन्ने चर्चा यस उप शीर्षक अन्तर्गत गरिएको छ ।

४.२.३.१ मितेरी नाता

बलामीहरूले मित लगाएर बनेको नातालाई पनि छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । त्यसमा रक्त सम्बन्धदेखि विवाह सम्बन्धसम्मका नाता जोडिएर आउने गरेको पाइन्छ । उदाहरणका लागि रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका नातामा मितेरी सम्बन्ध जनाउने बलामी र नेपाली शब्द र तिनको अर्थ प्रस्तुत गरिएको छ । जस्तै;

उदा ५३ :

बलामी	अर्थ
ट्वाइ	'मित्र, मितिनीको सम्बन्ध गाँसिएको पुरुष', मित

ट्वाइ मिसा	'मित्र, मितिनीको सम्बन्ध गाँसिएकी महिला', मितिनी
ट्वाइ ब्वा	'मित, मितिनीलाई जन्म दिने पुरुष', मित बुबा
ट्वाइ दाइ	'मित, मितिनीलाई जन्म दिने महिला', मितिनी आमा
ट्वाइ दाइ	'मित, मितिनीको समान पुस्ताको आफूभन्दा जेठो पुरुष', मित दाजु
ट्वाइ किजा	'मित, मितिनीको समान पुस्ताको आफूभन्दा कान्छो पुरुष', मित भाइ
ट्वाइ ऐटा	'मित, मितिनीको समान पुस्ताको आफूभन्दा जेठी महिला', मितिनी दिदी
ट्वाइ केँहें	'मित, मितिनीको समान पुस्ताको आफूभन्दा कान्छी महिला, मितिनी बहिनी
ट्वाइ मिसा	'मितिनी, महिला मित्र', मितिनी

प्रस्तुत मितेरी नाताको उदाहरण अनुसार बलामीहरूले मित लगाएर बनेको नातालाई पनि नाताका छुट्टै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। मितेरी साइनोबाट बन्ने नाता मितका लागि 'ट्वाइ' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। मितका बुबालाई 'ट्वाइ ब्वा' र मितको आमालाई 'ट्वाइ म्वउँ' भनेको पाइन्छ, नेपालीमा भने मित बुबा र मितिनी आमा भनेर नाता जनाउने गरेको पाइन्छ। मितको दाजुलाई 'ट्वाइ दाइ' र भाइलाई 'ट्वाइ किजा' भनेको पाइन्छ। जसलाई नेपालीमा बोलाउँदा वा सम्बोधन गर्दा मित दाइ र मित भाइ भन्ने गरिन्छ। बलामीहरूले मितको दिदीलाई 'ट्वाइ ऐटा' र बहिनी 'ट्वाइ केँहें' भन्ने शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ। त्यस्तै गरी मितको श्रीमतीलाई 'ट्वाइ कला' भनेर नाता चिनाएको पाइन्छ, भने मितको छोरालाई 'ट्वाइ किजा' र छोरीलाई 'ट्वाइ म्याँ' भनेको पाइन्छ। यी सम्पूर्ण नाताका शब्दहरू नातेदारीको तह अनुसार तृतीयक श्रेणीमा पर्ने देखिन्छ।

४.२.३.२ धर्म नाता

बलामी समुदायमा धर्म सन्तानलाई आफ्नै सन्तानलाई जस्तै नाताका शब्द प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। धर्म नातामा पनि प्राथमिक, द्वितीयक र तृतीयक श्रेणीको नाता व्यवस्था रहेको पाइन्छ। धर्म पुत्रको नातामा पनि रक्त सम्बन्धी र विवाह सम्बन्धी नाताहरूलाई छुट्ट्याएर हेर्न सकिन्छ।

क. धर्म नाताको पछिल्लो पहिलो पुस्ताका प्राथमिक नाताबोधक शब्द

बलामीहरूले धर्म पुत्रको रूपमा पालेका सन्तानलाई आफ्नै साख्खे सन्तानलाई जस्तै शब्दको प्रयोग गरी नाताका शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । जस्तै;

उदा ५४

बलामी	अर्थ
काइ	‘आफूले सन्तान सरह अधिकार दिएको पुरुष ’, धर्म पुत्र
म्याँ	‘आफूले सन्तान सरह अधिकार दिएकी महिला ’, धर्म पुत्री

मथिको उदाहरणमा बलामीहरूले धर्म पुत्रको रूपमा पालेका सन्तानलाई आफ्नै साख्खे सन्तानलाई जस्तै धर्म पुत्रलाई ‘किजा’ र धर्म पुत्रीलाई ‘म्याँ’ भन्ने गरेको पाइन्छ । बलामीले धर्मपुत्रको रूपमा पालेका सन्तानलाई रक्त सम्बन्धी नाताका शब्दबाट नै सम्बोधन गरेको पाइन्छ । बलामी समुदायमा धर्म पुत्र र धर्म पुत्रीलाई जनाउने शब्दको विशेष व्यवस्था रहेको पाइँदैन ।

४.२.३.३ गुरु नाता

बलामीहरूले आफूलाई शिक्षा दिने, सही बाटो देखाउने व्यक्तिलाई गुरु भनेको पाइन्छ । यसमा पुरुष र स्त्री दुवै पर्दछन् । यस्तो नाताका लागि बलामी भाषामा प्रयोग गरिने शब्दको खोजी गर्दा नेपाली र बलामी भाषाका शब्दहरूको मिश्रणबाट बनेको पदावलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । गुरु शब्द नेपाली भाषाबाट आएको देखिन्छ भने बुवा र आमा शब्दका लागि बलामी भाषाका आफ्नै शब्द प्रयोग गरिएको पाइन्छ । गुरुसँग सम्बन्धित रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका नाता पनि सोही अनुसार स्वतः प्रयोग हुन सक्ने देखिन्छ । उदाहरणका लागि बलामी र नेपाली नेपाली भाषाका शब्द र तिनको अर्थ यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

उदा ५५ :

बलामी	अर्थ
गुरु ब्वा	‘आफूलाई शिक्षा दिने पुरुष ’, गुरु बुबा
गुरु म्वउ	‘आफूलाई शिक्षा दिने महिला/गुरुको श्रीमती ’, गुरु आमा

बलामीहरूले नेपाली भाषामा जस्तै गुरु नै भनेर नाता जनाएको देखिन्छ । गुरु आमाका लागि पनि बलामी भाषामा आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने किसिमका शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइँदैन । नेपाली भाषामा जुन शब्द प्रचलनमा रहेको छ, बलामी भाषामा पनि त्यस्तै शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको देखिन्छ ।

४.३ आदरार्थी र सम्बोधन व्यवस्थाको अध्ययन

कुनै पनि भाषिक वक्ताले अभिव्यक्तितका क्रममा दोस्रो वक्तासँग बोल्दाखेरी सामाजिक स्तर अनुसारका शब्दहरू प्रयोग गरेर बोल्नुलाई आदरार्थी भनिन्छ । रहनसहन र वातावरण अनुसार आदरार्थी र सम्बोधनात्मक शब्द प्रयोग हुने गर्दछन् । शिष्टता एवं आदरभाव जनाउन सम्बोधनात्मक शब्दको प्रयोग भएको हुन्छ । नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनामको प्रयोगले बढी आदरभाव जनाउने गर्दछ । बलामी भाषिक समुदाय भित्र साना, ठुला, आदर गर्नुपर्ने, नपर्ने सबैका लागि एउटै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । बोलीको लवज र शारीरिक हाउभाउबाट नै उनीहरूको आदरभाव र सम्बोधन झल्कको पाइन्छ । नेपाली भाषी समुदायमा जस्तो नमस्ते, नमस्कार, दर्शन, ढोग, आदि जस्ता शब्दहरू बलामीहरूले प्रचलनमा ल्याएको देखिँदैन । नेपाली र बलामी भाषाका आदरार्थी र सम्बोधन व्यवस्थाका एकल र दुई व्यक्तिका संवाद सन्दर्भ, बलामी उदाहरण र नेपाली अर्थलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ;

४.३.१ एकल संवाद सन्दर्भ नमुना

बलामी समुदायमा प्रचलित आदरार्थी व्यवस्थाको अध्ययन गर्नका लागि बलामी मातृभाषी वक्तासँग उनीहरूले आफ्नो परिवारका विभिन्न व्यक्तिसँग गर्ने कुराकानीको नमुना वाक्य तयार गरी एक एक जना व्यक्तिसँग छुट्टै छुट्टै प्रश्न गरी तयार पारिएको नमुना वाक्यहरू यसप्रकार छन् ।

सन्दर्भ	बलामी उदाहरण	नेपाली अर्थ
आमा बाबुले छोरा छोरीलाई	काइ जा नवा । म्याँ जा नवा ।	‘छोरा खाना खान आउ ।’ ‘छोरी खाना खान आउ/आ ।’
दाइले भाइबहिनीलाई	किजा जा नवा ।	‘भाइ खाना खान आइज/ आऊ/आउनु होस् ।’

	केँहे जा नवा ।	‘बहिनी खाना खान आउ ।’
छोराले बुबा आमालाई	व्वा जा नवा ।	‘बुबा खाना खान आउनुस् ।’
	म्वउँ जा नवा ।	‘आमा खाना खान आउनुस् ।’
भाइले दाइदिदीलाई		
गर्ने आदर	दाइ/ऐटा जा नवा ।	‘दाइ/दिदी खाना खान आउनुस् ।’
बुहारीले सासु/ससुरालाई		
गर्ने आदर	व्वा/म्वउँ जा नवा ।	‘ससुरा/सासु खान आउनुस् ।’
सासु ससुराले बुहारिलाई		
गर्ने आदर	बुरी जा नवा ।	बुहारी खाना खान आ, आउ ।
श्रीमान्ले श्रीमतीलाई		
गर्ने आदर	मिसा जा नवा ।	श्रीमती खाना खान आ, आउ ।
श्रीमतीले श्रीमान्लाई		
गर्ने आदर	पिमी जा नवा ।	श्रीमान् खाना खान आ, आउ ।
सम्धीले सम्धी सम्धीनीलाई		
गर्ने आदर	सवरी/सवरिनी जा नवा ।	सम्धी/सम्धीनी ज्यू खाना खान जाउँ, आउनुस् ।
सासु ससुराले ज्वाइँलाई		
गर्ने आदर	बारो जा नवा ।	ज्वाइ खाना खान आउनुहोस् ।
ज्वाइँले सासुससुरालाई		
गर्ने आदर	ससबटो/म्वउँबटो जा नवा ।	‘ससुरा/सासु खान आउनुस् ।’

माथिको एकल संवादका आधारमा हेर्दा बलामी भाषामा आदरार्थी व्यवस्था पाइँदैन । नेपालीमा आ, आउ, आउनुहोस् जस्ता आदरार्थीको प्रयोग हुने ठाउँमा बलामीहरूले एउटै शब्द ‘वा’ को प्रयोग गरेका देखिन्छ । त्यसैले बलामी भाषामा आदरार्थीको भेद देखिँदैन । उनीहरू सानो ठूलो, आदर गनुपर्ने नपर्ने सबैको लागि एउटै शब्दको प्रयोग गर्दछन् । आदरको भाव उनीहरूको हाउ भाउबाट भल्किएको पाइन्छ । बोलिमा देखिँदैन ।

फकाउने तथा चेपारे पारेको बेला आफूभन्दा सानालाई तँ तिमीको सम्बोधनले बोलाउने चलन पनि बलामी समुदायमा पाइँदैन । बाभ्नेको, रिसाएको, वा भगडा गरेको समयमा पनि उनीहरूको पहिला जुन आदरको प्रयोग हुन्थ्यो त्यहि प्रयोग भएको पाइन्छ । समान उमेरका साथीभाइसँग कुराकानी गर्दा पनि फरक शब्दको प्रयोग नगर्ने कुरा उनीहरू बताउँछन् । निम्न आदरको नै प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । आदर गरेर सानालाई बोलाउन पनि निम्न आदरको नै प्रयोग गरेको पाइन्छ । बलामी समुदायमा आदरभाव शारीरिक हाउभाउबाटै नै झल्कने गरेको पाइन्छ । सानालाई बोलाउँदा अलि चर्को स्वरले बोलाउँछन् भने आफूभन्दा ठूला मान्यजनलाई बोलाउँदा अलि शिर झुकाएर नम्र स्वरमा बोलाउने कुरा भाषिक वक्ताको पाइन्छ । यसरी नै उनीहरूको आदरभाव झल्कने गर्दछ ।

धन, पद, प्रतिष्ठा आदि भएका गाँउका ठुलाबडा साहुलाई र मुखियालाई आर्थिक स्तरका कारण साना भएकाहरूले उसको उपस्थितीमा गर्ने उच्च किसिमको आदरार्थी व्यवस्था बलामी भाषामा पाइँदैन । उनीहरूले सबैका लागि एउटै आदरको प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

गाउँ शहर जतासुकै पनि बलामी भाषी वक्ताले आदरार्थीको विशेष शब्द प्रयोग गरेको भेटिँदैन । त्यस्तै सम्बोधनका लागि पनि कुनै विशेष किसिमको शब्द प्रयोग गर्ने गरेको पाइँदैन । बलामीहरूमा अभिवादन, नमस्कार, सलाम, दर्शन, अभिवादन गर्ने प्रचलन बलामी भाषी समुदायमा पाइँदैन । यसरी अध्ययन क्षेत्रमा उनीहरूको बस्तीमा उनीहरूसँग तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा पहिला पहिला भन्दा आजभोलि आदर गर्ने प्रचलन बढ्दै गएको जानकारी पाइन्छ । म आउनु भएको तँ कहाँ गइस जस्ता शब्द पनि प्रयोग गरेको पाइयो । बलामी भाषामा आदरार्थी व्यवस्था नभएको कारणले गर्दा भाषा प्रयोग गर्दा नेपाली भाषिको प्रभावले आदरार्थीको प्रयोग गर्न खोजे पनि आदरार्थीको प्रयोग कहाँ र कसरी गर्ने भन्ने कुरामा अझै अलमल देखिन्छ ।

बलामी भाषामा आदरार्थीको प्रयोग हेर्नका लागि संवादको नमुना तयार गरी एक जोडी महिला र पुरुषका बीचमा संवाद गराइएको छ जसमा एक जोडी श्रीमान् श्रीमती रहेका छन् । उनीहरूका बीचमा गरिएको संवादलाई नमुना रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा पहिला बलामी भाषाका शब्द राखिएको र नेपाली

भाषाका शब्दहरूलाई दोस्रो लाइन राखिएको छ । यसमा बलामी भाषामा आदरार्थी व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको हुनाले नेपाली भाषाबाट संवादको नमुना तयार पारिएको छ । बलामी भाषी समुदायमा श्रीमान् श्रीमती बीच भाषामा खासै फरक पाइँदैन । उनीहरूमा नेपाली भाषामा जस्तो श्रीमतीले श्रीमान्का लागि गर्ने आदर र श्रीमान्ले श्रीमतीका लागि गर्ने आदरमा भिन्नता पाइँदै समानता नै देखिन्छ । जस्तै ;

४.३.२ दुईजनाको संवाद सन्दर्भ नमुना

बलामी समुदायमा प्रचलित आदरार्थी व्यवस्थाको अध्ययन गर्नका लागि बलामी मातृभाषी महिला र पुरुष वक्तासँग उनीहरूले गर्ने कुराकानीको नमुना संवाद तयार गरी प्रश्न गरी तयार पारिएको नमुना वाक्यहरू यसप्रकार छन् ।

श्रीमती : थिई छु ज्वमित्व बहि । सा व्याँ माल । ‘आज तपाईँ खेताला बोलाउन जानु है । खेत जोत्नु पन्यो ।’

श्रीमान् : ज बुँ यउ छु ग्वार हुनी । ‘श्रीमान्: म खेतमा जान्छु तँ गोठमा जा ।’

श्रीमती : ज ग्वार यव छुइत सुनै ढिको हिइउ । ‘म गोठमा गए तपाईँहरूलाई खाजा कसले ल्याइदिन्छ ।’

श्रीमान् : (छु हुनी म्यानै हिइउ । काइनै हिउ ।) तँ जान छोरीले ल्याउछे ।

श्रीमती : कु गिने दु लिका औँ । खेत खन्न कोदालो कता छ भिकेर जा ।

श्रीमान् : छै त कु बुँ दु । ‘तपाईँलाई कोदालो खेतमै छ ।’

श्रीमती : जेमिमत लौ व चुरो पालक औँ । ‘खेतालालाई पानी र चुरोट लिएर जानु ।’

नेपाली भाषामा प्रायः गरी श्रीमतीले श्रीमान्लाई तपाईँ र अपवादको रूपमा तिमी प्रयोग गर्दछन् । तर बलामी भाषामा ‘छु, छै’ प्रयोग भएको देखिन्छ । श्रीमान्ले जुन आदर जनाउने शब्दको प्रयोग गरेको छ, श्रीमतीले पनि त्यही आदरको प्रयोग गरेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा श्रीमतीलाई धेरैजसो तँ अथवा तिमीको प्रयोग भएको पाइन्छ, भने बलामी भाषामा छु नै प्रयोग भएको पाइन्छ । अंग्रेजी भाषामा सबै आदरार्थीका तहमा यु को प्रयोग भए जस्तै बलामी भाषामा पनि त्यस्तै प्रयोग भएको भएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी क्रियापद जनाउने शब्दमा पनि फरक देखिँदैन । उनीहरू

जा भन्दा पनि 'जौ' र जानु भन्दा पनि 'जौ' शब्द नै प्रयोग गर्दछन् । यसले बलामी भाषामा आदरार्थीमा फरक देखिदैन ।

४.४ रङ्ग व्यवस्थाको अध्ययन

रङ्गहरूको शूक्ष्म वर्गीकरण गर्दा संस्कृति भल्किने हुनाले बलामी समुदायमा भाषा र संस्कृतिको अध्ययनका लागि रङ्ग व्यवस्थाको पनि अध्ययन गरिएको छ । रङ्ग जनाउने विविध प्रकृतिका शब्दहरू हुन्छन् । बलामी समुदायमा रङ्ग जनाउनका लागि सीमित शब्दहरू प्रयोगमा आउने गरेको पाइन्छ । १२ वटा रङ्गबोधक शब्दको प्रयोग गरी नेपाली भाषामा नमुना वाक्यहरू बनाएर तिनलाई बलामी भाषाबाट अनुवाद गर्न लगाउँदा केही रङ्गबोधक शब्दहरू प्रयोगमा आउने गरेको देखिन्छ । यस्ता रङ्गबोधक शब्दहरूको अध्ययनको लागि नेपाली भाषाबाट तयार पारिएका नमुना वाक्यहरू र तिनको नेपाली अनुवाद सहितको विश्लेषणलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

उदा: ५६

बलामी उदाहरण	नेपाली अर्थ
(क) जैट हेनुम रड मनपरैजु ।)	'मलाई रातो रड मन पर्छ ।'
(ख) होनु गाँ मासा मे न्हेउ ।	'हरियो घाँस गाइ भैसीले खान्छ ।'
(ग) आकाश वँचु ।	'आकाश नीलो छ ।'
(घ) दुरु टोयु ज ।	'दुध सेतो हुन्छ ।'
(ङ) हाकुम कोमा हाल ।	'कालो कौवा करायो ।'
(च) म्हाँसु निवार म्हेसे ।	'पहेलो घाममा नहेर्नु ।'
छ) सुन्तला रडे साडी वैलव ।	'सुन्तला रडको साडी।'
ज) सिउम यल सिट ।	'खैरो बाख्रो मच्यो ।'
झ) नुनुए रड पाइट स्कुलेट मा ।	'खरानी रडको पाइन्ट स्कूल ड्रेसको हो ।'
ञ) सुगा रङ्गो लौं फिएउ ।	'सुगा रङ्गको सर्ट लगाउ ।'
ट) म्हाँसु रङ्ग पार्सी वैल ।	'घ्यु रङ्गको साडी राम्रो हुन्छ ।'

ठ) भोयुम घाँघर फिउ ।

‘फुस्रो कुर्ता लगाउ ।’

ड) ह्यउ ह्यउ से च्वउँ ।

‘प्याजी रङ्ग मलाई मन पर्छ ।’

माथि दिइएको उदाहरणबाट बलामी भाषामा विभिन्न किसिमका रङ्गहरू प्रचलनमा रहेको देखिन्छ, जसमा हेनुम वा होनु, टोयु, हाक्, म्हाँसु, हौँचु, सियु, नुँनुए, सिउम, भोयुम, ह्यउँ ह्यउँ, पर्दछन् । अरु रङ्ग यिनै रङ्गमा मिसिएपछि बनेको हुदा तिनका लागि छुट्टै शब्द प्रचलनमा नभएको र ती रङ्गको प्रयोग नेपाली भाषामा जे प्रचलनमा छ सोही अनुरूप प्रयोग गरिने गरेको देखिन्छ । बलामीहरूले विशेष गरी रातो फुस्रो र सुन्तला रङ्गको लागि रातो रङ्गको लागि प्रयोग हुने ‘हेनुम’ शब्द प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा जस्तो छुट्टा छुट्टै शब्द बलामी भाषामा भेटिँदैन ।

४.५ लिङ्ग व्यवस्थाको अध्ययन

लिङ्गका आधारमा पनि भाषा प्रयोगमा भिन्नता पाइन्छ । एउटै भाषामा पनि महिला र पुरुषले प्रयोग गर्ने भाषा फरक हुन सक्छ । महिला र पुरुषका आ-आफ्नै खालका फरक फरक अभिव्यक्ति शैली हुन्छन् । उनीहरूले बोल्ने क्रममा देखाउने हाउ भाउ चेष्टा वा भाव भने फरक देख्न सकिन्छ । यस्तै प्रसङ्गमा बलामी भाषी समुदायमा भाषा र लैङ्गिक स्थितिको अध्ययनका लागि नौ जना सूचकको छनोट गरिएको छ । जसमा चार जोडिको संवाद गराइएको छ भने एक जना अर्को सूचक पनि लिइएको छ । सूचकबाट प्राप्त सामग्रीलाई लैङ्गिक स्थितिको सैद्धान्तिक स्वरूपको प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छ । ओखरपौवाको कागती गाउँमा स्थायी रूपले बसोबास गर्ने तीन जोडी श्रीमान् श्रीमती, एक जोडी आमा छोरा र एक जना बलामी मातृभाषी वक्तालाई सूचकको रूपमा छनोट गरिएको छ । संवादका क्रममा बलामी मातृभाषी महिला र पुरुष वक्ताको शैलीमा खासै भिन्नाता पाउन सकिँदैन । उनीहरूसँग गरिएको संवादलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

एक जोडी बलामी वक्ता आमा छोराको घरायसी कामका सम्बन्धमा गरिएको कुराकानी :

नमुना संवाद नं. १

छोरा : म्वउं बु डाम ज्यामी डु डिकोअौं ।

आमा खेतमा पाँच जना खेताला छन् खाजा लैजानु है ।

आमा : ज छे जे डु छै है ज्वइहुनी ।

मेरो घरमा काम छ तँ आफैँ लिएर जा ।

छोरा : ज स्कूल एमा छै है ज्वइहुनी ।

म स्कूल जानुपर्छ तपाइँ आफैँ लगिदिनुहोस ।

आमा : जै मफ छ थी स्कूल मवनी ।

म सक्रिदन तँ आज स्कूल नजा ।

छोरा : छ अरिउ छि च्वनेउरा ज्वँ स्कूल क्षा स्यडकेगु ।

तपाईं त्यसै दिनभरी घर बस्नुहुन्छ म स्कूल किन बिगार्नु ।

आमा : अरेसा किजा एनु । अरेसा ऐटा एनु ।

त्यसो भए भाइले लगिदिन्छ । दिदीले लगिदिन्छे ।

प्रस्तुत संवादको नमुना नं. १ लाई हेर्दा बलामी भाषामा महिला र पुरुषले प्रयोग गर्ने भाषामा खासै अन्तर भेटिँदैन । बलामी भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो लिङ्ग भेद देखिँदैन । उनीहरूले स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गका लागि एउटै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा जस्तो छोरो आयो, छोरी आई जस्ता स्त्रीलिङ्ग, र पुलिङ्गमा क्रियाको भेद देखिँदैन । उनीहरू छोराले लगिदिन्छ, भन्दा 'काइ एनु' र छोरीले लगिदिन्छे, भन्दा पनि 'म्याँ एनु' भन्दछन् । त्यस्तै नेपाली भाषामा जस्तो तँ तिमी र तपाइँ जस्ता छुट्टा छुट्टै आदरार्थीको प्रयोग भेटिँदैन । उनीहरू तँ, तिमी र तपाइँ जुनसुकै प्रयोग भएपनि प्रसङ्ग अनुसार 'छ, छै' मात्र प्रयोग गर्दछन् । अंग्रेजी भाषामा एउटै शब्द 'यु' को प्रयोग भए जस्तै बलामी भाषामा पनि एउटै शब्द 'छ,छै' को प्रयोग भएको देखिन्छ । माथिको संवादमा आमाले छोरालाई सम्बोधन गर्दा पनि जा भन्दा 'ज्वइहुनी' शब्द प्रयोग भएको देखियो भने छोराले आमालाई लगिदिनुहोस भन्दा पनि 'ज्वइहुनी' शब्द

नै प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसले गर्दा पनि बलामी भाषामा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गमा फरक देखिँदैन ।

नमुना संवाद नं. २

श्रीमती : थिई छु ज्वमित्व बहि । सा व्याँ माल ।

आज तपाईँ खेताला बोलाउन जानु है । खेत जोत्नु पन्यो ।

श्रीमान् : ज बुँ यउ छु ग्वार हुनी ।

म खेतमा जान्छु तँ गोठमा जा ।

श्रीमती : ज ग्वार यव छुइत सुनै ढिको हिइउ ।

म गोठमा गए तपाईँहरूलाई खाजा कसले ल्याइदिन्छ ।

श्रीमान् : छु हुनी म्याँनै हिइउ । कु गिने दु लिका जौँ ।

तँ जा न छोरीले ल्याउँछे । खेत खन्न कोदालो कता छ भिँकेर जा ।

श्रीमती : छै त कु बुँ दु । जेमिमत लौ व चुरो पालक जौँ ।

तपाइलाई कोदालो खेतमै छ । खेतालालाई पानी र चुरोट लिएर जानु ।

माथिको संवादका आधारमा हेर्दा बलामी भाषी समुदायमा श्रीमान् श्रीमती बीच भाषामा खासै फरक पाइँदैन । उनीहरूमा श्रीमतीले श्रीमान्का लागि गर्ने आदर र श्रीमान्ले श्रीमतीका लागि गर्ने आदरमा समानता पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रायः गरी श्रीमतीले श्रीमान्लाई तपाईँ र अपवादको रूपमा तिमी प्रयोग गर्दछन् । तर बलामी भाषामा छ, छै प्रयोग भएको देखिन्छ । त्यस्तै नेपाली भाषामा श्रीमतीलाई धेरैजसो तँ अथवा तिमीको प्रयोग भएको पाइन्छ भने बलामी भाषामा छ नै प्रयोग भएको पाइन्छ । यसले बलामी भाषामा स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्गीको भेद देखिँदैन । अंग्रेजी भाषामा सबै आदरार्थीका तहमा यु को प्रयोग भए जस्तै बलामी भाषामा पनि त्यस्तै प्रयोग भएको भएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी क्रियापद जनाउने शब्दमा पनि फरक देखिँदैन । उनीहरू जा भन्दा पनि 'जौँ' र जानु भन्दा पनि 'जौँ' शब्द नै प्रयोग गर्दछन् । यसले बलामी भाषामा आदरार्थीका तहमा पनि लिङ्गभेद नभएको कुरा बुझिन्छ ।

एक जोडी बलामी मातृभाषी वक्ता जो छ, सात वर्ष देखि राजधानी काठमाडौंमा होटल व्यावसाय गर्दै आएका छन् । उनीहरूका बीचको संवादमा पनि लिङ्ग भेदको स्थितिलाई हेर्दा आदरार्थीका तहमा लिङ्ग भेद देखिँदैन । जसको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

नमुना संवाद नं. ३

श्रीमती : काइ स्कूल य बेला जुर , लौ छैँ फिक बिउ ।

: छोरा स्कूल जाने बेला भयो लुगा लगाइदिनुन ।

श्रीमान् : छैँ फिक बिउ

: तँ आफैँ लगाइदे ।

श्रीमती : जै दुको छोउ, पसल चोन ।

: म मात्र के गरूँ , पसलमा बस्नुन त ।

श्रीमान् : जि ज पसल चोने लौ, छैँ फिक बिउ ।

हुन्छ वरु म पसलमा बस्छु, तिमी लुगा आफैँ लगाइदेउ ।

श्रीमती : स्कूल तरेउजी नी ।

: स्कूल त पुन्याउनु हुन्छ होला नी ।

श्रीमान् :स्कूलरा ज याउ, छु यम्वा ।

: स्कूल त म जान्छु , तँ जानु पर्दैन ।

श्रीमती : स्कूलयत काइ मानैमजु । स्कूलयत म्याँ मानैमजु ।

स्कूल जान छोरा मान्दैन । स्कूल जान छोरी मान्दिन ।

माथिको संवादका आधारमा हेर्दा पनि बलामी भाषामा महिला र पुरुषले बोल्ने भाषामा फरक देखिँदैन । बलामी भाषामा वक्ता महिला हो कि पुरुष हो छुट्याउन सकिने देखिँदैन । तँ, तिमी र तपाइँको भेद पाइँदैन । आदरार्थी व्यवस्थामा लिङ्गको भेद पाइँदैन ।

संवादकै क्रममा एक जना पुरुष बलामी मातृभाषी वक्तासँग 'खाना खान आउ' भन्ने वाक्यलाई विभिन्न व्यक्तिसँग प्रश्न गर्दा गरिएको वाक्यको उदाहरण र त्यसको विश्लेषण यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सन्दर्भ	बलामी उदाहरण	नेपाली अर्थ
आमा बाबुले छोरा छोरीलाई	काइ जा नवा । म्याँ जा नवा ।	'छोरा खाना खान आउ ।' 'छोरी खाना खान आउ/आ ।'
दाइले भाइबहिनीलाई	किजा जा नवा । केँहे जा नवा ।	'भाइ खाना खान आइज/ आऊ/आउनु होस् ।' 'बहिनी खाना खान आउ ।'
छोराले बुवा आमालाई	व्वा जा नवा । म्वउँ जा नवा ।	'बुवा खाना खान आउनुस् ।' 'आमा खाना खान आउनुस् ।'
भाइले दाइदिदीलाई गर्ने आदर	दाइ/ऐटा जा नवा ।	'दाइ/दिदी खाना खान आउनुस् ।'
बुहारीले सासु/ससुरालाई गर्ने आदर	व्वा/म्वउँ जा नवा ।	'ससुरा/सासु खान आउनुस् ।'
सासु ससुराले बुहारिलाई गर्ने आदर	बुरी जा नवा ।	बुहारी खाना खान आ, आउ ।
श्रीमान्ले श्रीमतीलाई गर्ने आदर	मिसा जा नवा ।	श्रीमती खाना खान आ, आउ ।
श्रीमतीले श्रीमान्लाई गर्ने आदर	पिमी जा नवा ।	श्रीमान् खाना खान आ, आउ ।
सम्धीले सम्धी सम्धीनीलाई गर्ने आदर	सवरी/सवरिनी जा नवा ।	सम्धी/सम्धीनी ज्यू खाना खान जाउँ, आउनुस् ।
सासु ससुराले ज्वाइँलाई गर्ने आदर	बारो जा नवा ।	ज्वाइ खाना खान आउनुहोस् ।
ज्वाइँले सासुससुरालाई गर्ने आदर	ससवटो/म्वउँबटो जा नवा ।	'ससुरा/सासु खान आउनुस् ।'

माथिको संवादका आधारमा नेपालीमा आ, आउ, आउनुहोस् जस्ता आदरार्थीको प्रयोग हुने ठाउँमा बलामीहरूले एउटै शब्द 'वा' को प्रयोग गरेका देखिन्छ। त्यसैले बलामी भाषामा आदरार्थीका तहमा लिङ्गभेद देखिँदैन। उनीहरू सानो ठूलो, आदर गर्नुपर्ने नपर्ने सबैको लागि एउटै शब्दको प्रयोग गर्दछन्। आदरको भाव उनीहरूको हाउ भाउबाट भल्किएको पाइन्छ। बोलिमा देखिँदैन।

बलामीहरूले रिसाएको वा भगडा गरेको बेलामा पनि प्रयोग गर्ने भाषामा फरक पाइँदैन। जुन शब्द उनीहरूले आदर गर्नुपर्ने बेलामा प्रयोग गर्दथे त्यही शब्द भगडा परेका बेलामा पनि प्रयोग भएको पाइन्छ।

कुनै एउटा नामिक पदको पदसङ्गतिको फरक हुँदा अर्थ भेद देखिएमा त्यसलाई नै लिङ्ग भेद भन्दछन्। यहाँ नामपदावलीका आधारमा बलामी भाषामा पाइने लिङ्ग व्यवस्थालाई हेर्दा उनीहरूको भाषामा लिङ्ग भेद पाइँदैन। बलामी भाषी वक्तासँग संवादका क्रममा लिएका केही नाम पदावलीका नमुना वाक्यहरू यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

नेपाली वाक्य

मेरो कान्छो छोरो आयो।

मेरी कान्छी छोरी आई।

मेरा कान्छा छोरा आए।

मेरी कान्छी छोरी आइन।

मेरा कान्छा काका आउनुभयो।

मेरी कान्छी काकी आउनुभयो।

बलामी वाक्य

जँ कइछा किजा वर

जँ कइछिम म्याँ वर।

जँ कइछम काइ वर।

जँ कइछिम म्याँ वर।

जँ कइछा कुका वर।

जँ कइछी मुम वर।

माथिका वाक्यमा नामसँग क्रियाको छ प्रकारका (आयो, आई, आए, आइन, आउनुभयो, सवारी भयो) क्रियाको प्रयोग भएको छ तर बलामी भाषामा भने यी छ प्रकारका क्रियाको ठाउँमा एउटै क्रिया वर को प्रयोग भएको पाइन्छ। यहाँ नामसँग विशेषण र सम्बन्धपदको तीन प्रकारको (मेरो, मेरा, मेरी) पद सङ्गती देखिन्छ। नेपाली भाषाको पदसङ्गतीको यस्तो भेदले एकातिर भालेपोथी अर्कातिर आदरार्थी व्यक्त गरिरहेको देखिन्छ। पदसङ्गतिको यस भेदले के बुझिन्छ भने नेपाली भाषाका

वक्ताहरू एकातिर मानवीय नामलाई कुन आदरार्थी प्रयोग गर्ने भनेर छुट्याउँदा रहेछन् अनि अर्कातिर कुनै सामाजिक तहको मान्छे भाले हो कि पोथी हो भनेर कोटि छुट्याएउँदा रहेछन् । दरवारी कोटिमा चाहिँ नाममा भेद देखिएता पनि अरू पद जस्ताको तस्तै हुने भएकाले पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गको भेद देखिँदैन । यसरी नेपाली भाषामा देखिएको लिङ्ग भेदका आधारमा बलामी भाषामा पनि लिङ्ग भेदको अवस्था कस्तो छ भनेर अध्ययन गर्नका लागि बलामी मातृभाषी वक्तासँग माथिका वाक्य लिँदा बलामी भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो लिङ्ग भेदको अवस्था देखिँदैन । माथिको पहिलो वाक्य मेरो कान्छो छोरो आयो र दोस्रो वाक्य मेरी कान्छी छोरी आई भन्दा प्रत्येक शब्दमा सङ्गति मिलेर लिङ्ग भेद देखिन्छ । त्यस्तै बलामी वाक्य पहिलोमा जँ कइछाम किजा वर र दोस्रो वाक्यमा जँ कइछिम म्याँ वर छ । यहाँ मेरो र मेरी दुवैका लागि एउटै शब्द जँ को प्रयोग भएको देखिन्छ । छोरो आयो भन्दा पनि वर र छोरी आई भन्दा पनि वर नै प्रयोग भएको देखिन्छ । माथिका वाक्यमा नाममा फरक देखिएता पनि अन्य पद जस्ताको तस्तै रहेकाले स्त्री लिङ्ग र पुलिङ्गको भेद देखिँदैन । पदसङ्गतिको यस्ता अवस्थालाई हेर्दा बलामी भाषाका वक्ताहरूले एकातिर मानवीय नामलाई कुन आदरार्थी प्रयोग गर्ने भनेर छुट्याएको देखिँदैन भने अर्कातिर मान्छे भाले हो कि पोथी हो भनेर कोटि छुट्याएको देखिँदैन । यसैले गर्दा बलामी भाषामा लिङ्ग भेद देखिँदैन । लिङ्ग भेद हुनको लागि कुनै एउटा नामपदको पदसङ्गतिमा फरक हुनु पर्नेमा नामिक पदको पदसङ्गति फरक देखिँदैन सबै नाम पदका लागि एउटै क्रियापदको प्रयोग गरेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा दरवारीया कोटिमा नाममा भेद भए पनि अरू सबै पद जस्ताको तस्तै प्रयोग भएकोले लिङ्ग भेद देखिँदैन । त्यस्तै गरी बलामी भाषामा पनि नाममा भेद देखिएता पनि अन्य पद भने यथावत नै रहेको पाइन्छ । त्यसैले बलामी भाषामा क्रियापद , पदावली र वाक्यका तहमा लिङ्ग भेद देखिँदैन ।

रूपात्मक वा शाब्दिक संरचना र शब्दका तहमा लिङ्ग भेद नदेखिएता पनि नाम तहमा भने लिङ्ग भेद पाउन सकिन्छ । उनीहरूले आदरार्थीका लागि एउटै 'छ, छै' को प्रयोग गरेको देखिन्छ । स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गको भेद देखिँदैन । महिला होस वा पुरुष उनीहरू एउटै क्रियाको प्रयोग गर्दछन् । श्रीमान्ले श्रीमतीसँग गर्ने कुराकानीमा र श्रीमतीले श्रीमान्सँग गर्ने कुराकानीमा कुनै अन्तर र लैङ्गिकता जनाउने शब्दमा फरक

पाइँदैन । बलामी महिलाहरूको सामाजिक स्थितिमा उनीहरू सम्पत्ति र पारिवारिक निर्णय प्रक्रियामा पछि परेता पनि भाषाका तहमा हेर्दा बलामी महिला र पुरुषका भाषामा फरक पाइँदैन । त्यसैले बलामी भाषामा लैङ्गिक स्थितिको अध्ययन गर्दा समतावादी अवधारणा रहेको भेटिन्छ । नेपाली भाषामा परम्परागत आदरार्थीको संरचना हेर्दा महिला र पुरुषमा प्रशस्त भिन्नाता पाइन्छ, भने बलामी भाषामा यस्तो विभेद पाइँदैन । नेपालीमा श्रीमतीलाई सधैं तँ भन्नेले तिमी, र श्रीमान्लाई सधैं तपाईँ भन्ने श्रीमतीले तिमी जस्ता मध्यम आदरार्थीको प्रयोग शिक्षाको कारणले गर्ने गरेको पाइन्छ । तर बलामी भाषी वक्ताहरू औपचारिक अनौपचारिक जुनसुकै बेला फरक खालको कोड प्रयोग नगरी एउटै कोड प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनीहरूको आदर भाव भाषाका माध्यमबाट व्यक्त नभई शारीरिक हाउ भाउबाट मात्र देख्न सकिन्छ ।

विशेष अवसरमा जस्तो औपचारिक प्रसङ्गमा पनि उनीहरूको भाषा प्रयोगमा फरक कोडको प्रयोग पाइँदैन । नेपाली भाषी वक्ताले जस्तो औपचारिक प्रसङ्ग र अनौपचारिक प्रसङ्गमा फरक फरक भाषिक कोडको प्रयोग गर्ने चलन उनीहरूमा पाइँदैन । नेपाली भाषी महिलाले आफ्नो मूल्य मान्यता विपरित हुन्छ, भनेर पनि आदरार्थीको प्रयोग गर्छन् तर बलामी महिलामा यस्तो स्थिति देखिँदैन । भाषा प्रयोगमा उनीहरूले मूल्य मान्यताको ख्याल गरेको देखिँदैन । त्यस्तै पदसङ्गतिका आधारमा पनि बलामी भाषामा लिङ्ग भेदको अवस्था देखिँदैन ।

४.६ निष्कर्ष

बलामी समुदायमा प्रचलित नाता व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा उनीहरूको संस्कृतिको महत्त्व दर्शाएको देखिन्छ । बलामीहरूले पनि नेपाली भाषामा जस्तै अधिल्लो पुस्ता र पछिल्लो पुस्ताका लागि फरक फरक नाताका शब्दहरू प्रयोग गरेको देखिन्छ । बलामीहरूले आफ्नो छोरालाई नाता जनाउनका लागि जुन शब्दको प्रयोग गर्दछन् त्यहि शब्द उनीहरूले दाजुभाइका छोराछोरीका लागि र छोरा छोरी समानका अन्य व्यक्तिका लागि पनि प्रयोग गरेको पाइन्छ । छोराछोरीका सन्तानलाई नाता जनाउन प्रयोग गर्ने शब्द दाजुभाइ दिदीबहिनीका नाति नातिनीलाई पनि आफ्नै साख्ये नाति नातिनीका लागि प्रयोग गर्ने शब्द नै प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

दाजुभाइ दिदी बहिनीका लागि प्रयोग गर्ने शब्द बलामीहरूले अन्य सम्बन्धबाट बनेका व्यक्तिका लागि पनि गरेको देखिन्छ। उनीहरूका सन्तानका लागि पनि आफ्नै सन्तानको लागि प्रयोग गर्ने शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ।

बलामीहरूले बुवाको दाजु नातामा ठूलोबुवाका लागि 'आवा' र ठुली आमाका लागि 'अम्जु' र बुवाको भाइ काकाको लागि 'कुका' र काकीको लागि 'मुम' शब्द प्रयोग गर्दछन्। त्यस्तै आमाको दिदीलाई 'अम्जु' र उहाँको श्रीमान्लाई 'आवा' र आमाको बहिनीलाई 'चम' र उहाँको श्रीमान्लाई 'चावा' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। यसको प्रयोग बलामीहरूले उनीहरूका समान उमेरका व्यक्तिका लागि पनि गर्ने गरेको देखिन्छ। उनीहरूका छोराछोरीका लागि आफ्नै साख्ये दाजुभाइ दिदी बहिनीका लागि प्रयोग गर्ने शब्द 'दाइ, किजा' र 'ऐटा केहें' नै प्रयोग गरेको पाइन्छ।

आफू भन्दा अघिल्लो दोस्रो पुस्ता हजुरबुवा हजुरआमालाई बलामीहरू 'आजा, अजी' शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ। हजुरबुवा हजुरआमाका बुवा आमा जिजुबाजे जिजुबज्यैका लागि 'टोपा आजा र टोपा अजी' शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ। हजुर बुवा हजुर आमाका लागि जस्तै उनीहरू समान उमेरका अन्य व्यक्तिका लागि पनि एउटै शब्दको प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ।

विवाह सम्बन्धका आधारमा पनि बलामी समुदाय भित्र नाताका प्रशस्तै शब्दहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ। बलामीहरूले श्रीमान्का लागि 'पिमि' र श्रीमतीका लागि 'मिसा' शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ। विवाह सम्बन्धको नातामा बलामीहरूले एउटा फरक शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ। विवाह सम्बन्धबाट बनेको नातामा श्रीमान्को दाजुको श्रीमती जेठानी ऐटा र भाइको श्रीमती देउरानी 'पिरी' का लागि बाहेक अरु सबै नाताको पछाडि 'बटो' शब्द प्रयोग गर्दछन्। जस्तै श्रीमान्/श्रीमती दुवैका बुवा र आमाका लागि 'सस:बटो र म्वँउबटो' प्रयोग शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ। यस्तै जेठाजुलाई 'दाराबटो' र देवरलाई 'किजाबटो' भनेको पाइन्छ। श्रीमान्को दिदी बहिनीलाई 'अम्जुबटो र केहेंबटो' शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ। त्यहि शब्द श्रीमतीको दाजुभाइ र दिदीबहिनीका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ। बलामीहरूको नाता व्यवस्थामा अर्को फरक कुरा दिदीबहिनीका छोराछोरी र साला जेठानका छोराछोरी दुवैलाई भाञ्जा भाञ्जी 'बैं' शब्द प्रयोग गरी नाताका शब्द प्रयोग

गरेको पाइन्छ । यस्ता शब्दको प्रयोग अन्यत्र ठूलो बुबा, काका,मामा फूपुका छोरीका छोरा छोरीलाई पनि प्रयोग गरेको पाइन्छ । नाताका शब्द भने सहोदर भान्जा भान्जी कै प्रयोग गरेर नाता जनाउने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै नाति नातिनीका छोराछोरी पनाति पनातिनीका लागि पनातिलाई 'काइ छुँइ' र पनातिनीलाई 'म्याँ छुँइ' शब्द प्रयोग गरी नाता सम्बन्ध जनाएको पाइन्छ ।

बलामी समुदायमा आमाको दाजुभाइलाई 'पाइ' भने जस्तै बुवाको दिदी बहिनी निनीको श्रीमान्लाई पनि 'पाइ' नै भन्ने चलन भेटिन्छ । यसरी बलामी समुदायभित्र पनि साख्ये ,सहोदर ,भिन्नोदर नाताको प्रयोग भएको पाइन्छ । सहोदर र भिन्नोदरमा नाताका शब्दमा फरक देखिँदैन । श्रेणी छुट्याएर हेर्दा उनीहरूको कुन नाता सहोदर हो र कुन नाता भिन्नोदर हो भन्ने कुरा प्रष्ट हुने देखिन्छ । रक्त सम्बन्ध र विवाह सम्बन्धका नातामा फरक फरक शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसले गर्दा पनि बलामी भाषामा नाताका प्रशस्त शब्दहरू भेट्न सकिन्छ ।

नाता व्यवस्था जस्तै सम्बोधन र आदरार्थी व्यवस्थाको पनि बलामी समुदायमा आफ्नो प्रकृतिको छुट्टै पहिचान रहेको पाइन्छ । आफ्नो समुदायभित्र आफ्नै भाषी वक्तासँग कुराकानी गर्दा उनीहरू आदरार्थी र सम्बोधनका लागि कुनै त्यस्तो विशेष शब्द रहेको पाइँदैन । त्यस्तै बलामी समुदायमा आफ्नै संस्कृति अनुसार रङ्ग जनाउने शब्दहरू प्रचलनमा रहेका छन् । रङ्ग जनाउने शब्द कतिपय बलामी भाषाकै प्रयोग आएको देखिन्छ भने कतिपय नेपाली भाषामा जुन रूपमा प्रयोग भएको छ, त्यही रूपमा प्रयोगमा आएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रचलनमा रहेका कतिपय रङ्ग बलामी भाषामा प्रयोग भएको पाइँदैन । यसरी रङ्ग जनाउनका लागि विशेष शब्दहरूको प्रयोग भाषाका माध्यमबाट नै गरेको देखिन्छ ।

यसैगरी बलामी समुदायमा भाषा र लैङ्गीक विभेदको स्थितिको अध्ययन गर्दा महिला र पुरुषका भाषामा खासै विभेद देखिँदैन । उनीहरूमा आदर गर्नुपर्ने नपर्ने सबैका लागि एउटै शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । बलामी भाषामा आदरार्थीका तहमा, क्रियाका तहमा, पदावलीका तहमा र शब्दका तहमा लिङ्ग भेद देखिँदैन भने नामका तहमा चाहिँ लिङ्ग भेदको स्थिति देख्न सकिन्छ । महिला र पुरुषले प्रयोग गर्ने त्यस्तो छुट्टै कुनै लैङ्गीक विभेद जनाउने किसिमका शब्द पाइँदैन ।

परिच्छेद : पाँच

बलामी समुदायमा बहुभाषिकता र कोड छनोटको अवस्था

५.१ विषय प्रवेश

एउटा भाषा स्तरीय, मानक वा प्रभावकारी भएको बहुभाषी समुदायमा अन्य भाषाहरू सङ्कटमा पर्न सक्छन्। यसै अवस्थामा अप्रभावशाली भाषाका वक्ताहरू आफ्नो भाषालाई छोडेर प्रभावशाली भाषाको शरणमा पुग्दा आफ्नो मातृभाषा विस्थापन हुन पुग्दछ। यसरी आफ्नो भाषा छोडेर अरूको भाषा ग्रहण गर्ने प्रक्रियालाई भाषा विस्थापन भनिन्छ। भाषिक सचेतता भएको समुदायले यस्तो अवस्थामा सचेत भइ आफ्नो भाषाको पहिचान र अस्तित्व जोगाउने प्रयास गर्दछ, यही सचेतताको स्थितिलाई भाषा अनुरक्षण भनिन्छ। बलामी समुदाय नेपाली भाषी वक्ताको सम्पर्कमा बढी रहने हुनाले बलामी समुदायमा पनि भाषा अनुरक्षण र भाषा विस्थापनको स्थिति भेट्न सकिन्छ।

कुनै पनि अवसरमा भाषिक अन्तरक्रिया गर्नका लागि वक्ताले चयन गर्ने भाषा वा भाषिक भेद नै कोड हो। यो दुई वा दुई भन्दा बढी वक्ताका बीचमा आपसमा कुराकानी गर्दा प्रयोग हुने गर्दछ। द्विभाषि र बहुभाषी समुदायमा विशेष गरी यस किसिमको स्थिति उत्पन्न हुन्छ। वक्ता जब द्विभाषिक वा बहुभाषिक हुन्छ, त्यस अवस्थामा उसले दुई वा दुई भन्दा बढी कोडको छनोट गर्न सक्दछ। प्रसङ्ग बदल्नु परेमा पनि कोडको छनोट गर्न सकिन्छ। औपचारिक सन्दर्भमा कस्ता कोड प्रयोग गर्ने र अनौपचारिक सन्दर्भमा कस्तो किसिमको कोड छनोट गर्ने भन्ने कुरा वक्ताको मानसिकताले निर्धारण गर्दछ। त्यसमा वक्ताको मस्तिष्कमा पहिला नै एउटा धारणा बनिसकेको हुन्छ। यसैले यस परिच्छेदमा बलामी भाषिक समुदायमा भाषा अनुरक्षण र विस्थापनको चर्चा गरी उनीहरूको कोड चयन र द्विभाषिक, बहुभाषिक अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ।

५.२ बलामी भाषिक समूह

भिन्न भिन्न अवसरमा बलामी वक्ताले भाषिक अभिव्यक्तिका लागि खास भाषा वा भाषिक भेदको चयन गर्ने गर्दछन्। बलामी भाषी समुदाय द्विभाषी र बहुभाषी बन्दै

गएको समुदाय हो । यहाँ १० वर्ष भन्दा माथिका प्रायः सबै वक्ता द्विभाषी देखिन्छन् । आजभोलि शिक्षाको प्रभाव र सञ्चार माध्यमको प्रभावले बहुभाषिक पनि बन्दै गएको पाइन्छ ।

बलामी भाषी समुदायकमा कोड छनोटका विविध अवस्थाको अध्ययनको लागि सूचकको छनोट गरी स्थलगत अध्ययनका लागि प्रश्नावलीको निर्माण गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । अर्को भाषी वक्ताले कोडको प्रयोग कहाँ र कसरी गर्दछन् भनेर संस्कृतिका विभिन्न पक्षका बारेमा बलामी भाषिक वक्ताले बोलेको बोलिलाई रेकर्डद्वारा सामग्री सङ्कलन गरी नेपालीमा रूपान्तर गरिएको छ । यसका लागि ६५ जना सूचकको छनोट गरिएको छ । जसमा ६० जनासँग द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थितिका बारेमा प्रश्न गरिएको छ भने ५ जनासँग रेकर्ड गरिएको छ । रेकर्डमा बलामी समाजमा प्रचलित विवाहका सम्बन्धमा, व्रन्तबन्धका सम्बन्धमा, मृत्यु संस्कारका सम्बन्धमा र महाँलक्ष्मी पूजाका सम्बन्धमा बलामी भाषिक वक्ताबाट नै सामग्री लिइएको छ । प्राप्त सामग्रीलाई नेपालीमा अनुवाद गरी कोड छनोट र कोड मिश्रणका सैद्धान्तिक मान्यता अनुरूप विश्लेषण गरिएको छ ।

बलामीहरूले मातृभाषाका रूपमा बलामी भाषा प्रयोग गरे पनि दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा पनि प्रसङ्ग र वक्ता हेरी कोडको प्रयोग गरेको पाइन्छ । आफ्नै मातृभाषी वक्तासँग बलामी भाषामा कुराकानी गरिरहेको बलामी वक्ता नेपाली भाषी वक्ता भेट्ने बित्तिकै नेपाली भाषामा कुरा गरेको देख्न सकिन्छ । दुई वा दुईभन्दा बढी भाषासँग परिचित भएका कारणले गर्दा बलामी वक्ताहरू परिस्थिति अनुसार आफूले जानेको भाषाबाट खास कोडको छनोट गर्न सक्ने देखिन्छ । सामान्य लेखपढ गर्न सक्नेले पनि जानि नजानी नेपाली भाषामा अंग्रेजी भाषाका कोडको मिश्रण गरेको पाइन्छ भने शिक्षितहरूले पनि नेपाली र अंग्रेजी कोड मिसाएर बोल्ने गरेको पाइन्छ ।

५.२.१ बलामी समुदायमा द्विभाषिकता र बहुभाषिकताको अवस्था

द्विभाषिकता भनेको आपसी सम्प्रेषणको लागि भाषा प्रयोगको यस्तो स्थिति हो, जसमा वक्ताहरू दुईवटा भाषा उपयोग गर्दछन् । कुनै मातृभाषी वक्ताले आवश्यकता अनुसार दोस्रो भाषा वा अन्य कुनै भाषा प्रयोग गर्ने स्थिति नै द्विभाषिकता हो । मातृभाषाको कुनै वक्ता पूर्ण या अपूर्ण रूपले दोस्रो भाषा प्रयोग गर्दछ भने यसलाई

द्विभाषिक र यस्तो प्रकृत्यालाई द्विभाषिकता भनिन्छ । कुनै खास भाषिक समुदायका सदस्यहरूले आपसी सम्प्रेषणका निम्ति दुईवटा भाषा प्रयोग गर्नु द्विभाषिकता हो भने दुई वा दुई भन्दा बढी भाषा प्रयोग गर्नु बहुभाषिकता हो । यसैगरी सामाजिक, साँस्कृतिक, शैक्षिक, आर्थिक, भौगोलिक अवस्थाका कारण नुवाकोट जिल्लास्थित ओखरपौवा गा.वि.सको कागती गाउँका बलामी भाषिक समुदायमा पनि द्विभाषिकता र बहुभाषिकताको अवस्था रहेको देखिन्छ । यसका लागि उमेरका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति, लिङ्गका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति, शिक्षाका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति, पेशाका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति, बसाइँ सराईँका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थितिको खोजी गरिएको छ । जसलाई क्रमानुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२.१.१ उमेरका र द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति

उमेरका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति हेर्नका लागि जम्मा चारवटा उमेर समूहमा विभाजन गरी पाँच वर्षदेखि दश वर्षसम्मका १० जना, १०-४० वर्षसम्मका २९ जना, ४०-५५ वर्षसम्मका १३ जना र ५५ भन्दा माथिका ८ जना सूचकसँग प्रश्नावली विधिका आधारमा गरिएको अध्ययन निष्कर्ष यस प्रकार रहेको छ । जसलाई परिशिष्ट चारमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५

उमेरका र द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति							
उमेर	एकभाषी		द्विभाषी		बहुभाषी		जम्मा
	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	
५-१० वर्ष	७	११ %	३	५%			१०
१०-४० वर्ष			१७	२८%	१२	२०%	२९
४०-५५ वर्ष			१३	२१%			१३
५५ माथी			८	१३ %			८
जम्मा	७	११%	४१	६७%	१२	२० %	६०

तालिका नं. ५ अनुसार बलामी समुदायलाई उमेरका आधारमा समूह विभाजन गरी अध्ययन गर्दा एकभाषिक वक्ता ११ प्रतिशत, द्विभाषिक वक्ता ६७ प्रतिशत र

बहुभाषिक वक्ता २० प्रतिशत रहेका छन् । दश वर्ष मुनिका ११ प्रतिशत बलामी एकभाषिक र पाँच प्रतिशत बलामी द्विभाषिक भेटिन्छन् । उनीहरूमा बहुभाषिकताको प्रभाव देखिँदैन । १० देखि ४० वर्षसम्मका कोही पनि बलामी एकभाषिक देखिँदैनन् । उमेर समूहका आधारमा २८ प्रतिशत बलामी द्विभाषिक र २० प्रतिशत बलामी बहुभाषिक रहेको पाइन्छ । ४० देखि ५५ वर्ष उमेर समूहमा पनि एकभाषिक बलामी देखिँदैनन् भने २१ प्रतिशत बलामी द्विभाषिक पाइन्छन् । उनीहरूमा बहुभाषिकताको प्रभाव भेटिँदैन । ५५ वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहका बलामीमा एकभाषिक र बहुभाषिक नभएर द्विभाषिक प्रवृत्ति मात्र देखिन्छ । यो सङ्ख्या १३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

५.२.१.२ लिङ्ग र द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति

लिङ्गका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति हेर्नका लागि जम्मा दुईवटा समूहमा विभाजन गरी महिला र पुरुषको संख्यालाई छुट्याइएको छ । यसका लागि जम्मा २७ जना महिला र ३३ जना पुरुष बलामी सूचकसँग प्रश्नावली विधिका आधारमा सामग्रीको विश्लेषण गरी अध्ययन गरिएको छ । सङ्कलित सामग्री परिशिष्ट चारमा दिइएको छ । अध्ययनको निष्कर्ष यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

तालिका नं. ६

लिङ्ग र द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति							
लिङ्ग	एक भाषी		द्विभाषी		बहुभाषी		जम्मा
	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	
महिला	४	६ %	२१	३५%	२	३%	२७
पुरुष	३	५ %	२०	३३%	१०	१६%	३३
जम्मा	७	११ %	४१	६८%	१२	१९ %	६०

तालिका नं. ६ मा देखाइए अनुसार बलामी समुदायको लिङ्गका आधारमा भाषिक स्थिति हेर्दा बहुभाषिक स्थितिभन्दा द्विभाषिक स्थिति धेरै देखिन्छ । बहुभाषिक वक्ता १९ प्रतिशत देखिन्छ भने द्विभाषिक वक्ता ६८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ र एक भाषिक वक्ता ११ प्रतिशत नै रहेको देखिन्छ । यो सङ्ख्या ५- १० वर्ष उमेर समूहका वक्ताको

सङ्ख्यामा समान छ । वयस्क महिला पुरुषको हकमा हेर्दा दिनदिनकै सम्पर्क माध्यम भाषा नेपाली भएकाले १० वर्ष भन्दा माथिका प्रायः नेपाली भाषा नजान्ने महिला पुरुष भेटिएनन् । एकभाषिक महिलाको संख्या ६ प्रतिशत, द्विभाषिक महिलाको संख्या ३५ प्रतिशत र बहुभाषिक महिलाको संख्या ३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने पुरुष भाषिक स्थिति हेर्दा एकभाषिक ५ प्रतिशत, द्विभाषिक ३३ प्रतिशत र बहुभाषिक १६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी हेर्दा बलामी भाषिक समुदायमा बहुभाषिक पुरुषको संख्या बढी देखिन्छ । बहुभाषिक पुरुष संख्या १६ प्रतिशत हुँदा महिलाको संख्या ३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यस्तैगरी द्विभाषिक महिलाको संख्या ३५ प्रतिशत हुँदा पुरुषको संख्या ३३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसले गर्दा बलामी भाषिक समुदायमा द्विभाषिक महिलाको संख्या पुरुषको तुलनामा बढी देखिन्छ । यसबाट बलामी भाषिक समुदाय द्विभाषिक र बहुभाषिकतातिर उन्मुख समुदाय मान्न सकिन्छ ।

५.२.१.३ शिक्षा र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति

शिक्षाका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति हेर्नका लागि सूचकहरूलाई तीव्रता समूहमा विभाजन गरिएको छ । ती समूहहरू शिक्षित, अशिक्षित र साक्षर रहेका छन् । यसमा एस. एल सी वा सो भन्दा माथि उत्तीर्ण गरेका वक्तालाई शिक्षित समूहमा राखिएको छ भने सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने वक्तालाई साक्षर समूहमा राखिएको छ र लेखपढ गर्न नजान्ने वक्तालाई अशिक्षितको समूहमा राखी समूह विभाजन गरिएको छ । यसका लागि जम्मा १६ जना शिक्षित, १६ जना साक्षर र २८ जना अशिक्षित गरी जम्मा ६० जना सूचकसँग प्रश्नावली विधिका आधारमा सामग्री लिएर अध्ययन गरिएको छ । उक्त सामग्रीलाई परिशिष्ट चारमा प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनको निष्कर्षलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

तालिका नं. ७

शिक्षा र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति							
पेशा	एक भाषी		द्विभाषी		बहुभाषी		जम्मा
	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	
शिक्षित			६	१०%	१०	१६%	१६
साक्षर	७		१४	२६%	२	३%	१६
अशिक्षित		११ %	२१	३५%		० %	२८
जम्मा		११ %	४१	७१%	१२	१९%	६०

तालिका नं. ७ अनुसार बलामी समुदायको शिक्षाका आधारमा भाषिक स्थिति हेर्दा द्विभाषिक वक्ता ७१ प्रतिशत, बहुभाषिक वक्ता १९ प्रतिशत र एक भाषिक वक्ता ११ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। त्यस्तै शिक्षित वक्तामा एक भाषिक ० प्रतिशत, द्विभाषिक १० प्रतिशत र बहुभाषिक १६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। भने साक्षर प्रतिशत हेर्दा एकभाषिक ११ प्रतिशत, द्विभाषिक २६ प्रतिशत र बहुभाषिक ३ प्रतिशत र अशिक्षित समूहमा एकभाषिक ० प्रतिशत, द्विभाषिक ३५ प्रतिशत र बहुभाषिक १९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने बलामी समुदायमा शिक्षित वक्ताको भाषिक स्थिति हेर्दा बहुभाषिक बढी रहेको देखिन्छ भने, साक्षर र अशिक्षित वक्ताको भाषिक स्थिति हेर्दा द्विभाषी वक्ताको संख्या नै बढी रहेको देखिन्छ।

५.२.१.४ पेशा र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति

पेशाका आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति हेर्नका लागि जम्मा पाँचवटा समूहका छुट्टा छुट्टै पेशा भएका बलामी मातृभाषी वक्तासँग प्रश्नावली विधिका आधारमा सामग्री लिएर अध्ययन गरिएको छ। सङ्कलित सामग्रीलाई परिशिष्ट चारमा दिइएको छ। पेशाका आधारमा सूचकको वर्गीकरण गर्दा १० वर्ष भन्दा कम उमेर समूहका सूचकलाई कृषि पेशाकै समूहमा राखेर विश्लेषण गरिएको छ। अध्ययनको निष्कर्षलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

तालिका नं. ८

पेशा र द्विभाषिक, बहुभाषिक स्थिति							
पेशा	एकभाषी		द्विभाषी		बहुभाषी		जम्मा
	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	
कृषि	७	११	२७	४५%			२७
शिक्षक				०%	१०	१६%	१०
ड्राइभिङ्ग			६	१०%	२	३%	८
व्यापार			४	६%		०%	४
राजनीतिज्ञ			४	६%		०%	४
जम्मा			४१	६६%	१२	१९%	५३

तालिका नं. ८ आधारमा बलामी समुदायको पेशाका आधारमा भाषिक स्थिति हेर्दा उनीहरूको एकभाषिक वक्ता ० प्रतिशत भेटिन्छ। वयस्कदेखि माथिका व्यक्तिहरू मात्र पेशा व्यावसायमा लागेका हुनाले यहाँ तिनीहरूको पेशा अनुसार भाषिक स्थिति हेरिएको छ। सम्पूर्ण पेशाका व्यक्तिहरूको भाषिक स्थिति द्विभाषिक वक्ता ६६ प्रतिशत र बहुभाषिक १९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। बहुभाषिक स्थितिको तुलनामा द्विभाषिक स्थिति बढी देखिन्छ। शिक्षक पेशा गर्ने वक्ता बढी बहुभाषिक देखिन्छन्। पशुपालन खेतीपाती गर्ने वक्ताहरू प्रायः जसो द्विभाषिक रहेका छन् भने डाइभिङ्ग गर्नेहरू विभिन्न भाषाभाषी सँगको सम्पर्कको कारणले गर्दा दुई भन्दा बढी भाषा प्रयोग गर्न सक्ने देखिन्छ।

५.२.१.५ बसोबास अवधि र द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति

बसोबास आधारमा द्विभाषिक/बहुभाषिक स्थिति हेर्नका लागि समयको सीमालाई आधार बनाइएको छ। १ वर्षकम, २ वर्षसम्म, ५ वर्षसम्म, ५ वर्षसम्म, १० वर्षसम्म ओखरपौवा गाविसबाट अन्यत्र बसोबास गरेका बलामी मातृभाषी वक्तासँग प्रश्नावलीका माध्यामबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी भाषिक स्थितिको अध्ययन गरिएको छ। सङ्कलित तथ्याङ्कलाई परिशिष्ट चारमा दिइएको छ। जसलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ;

तालिका नं. ९

बसोबास अवधि र द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति							
बसोबास अवधि	एक भाषी		द्विभाषी		बहुभाषी		जम्मा
	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	जना	प्रतिशत	
१ वर्ष कम	७	११ %	३०	५०%	४	६%	४१
२ वर्ष सम्म			६	१० %	२	३%	८
५ वर्ष सम्म			२	३%	३	५%	५
१० वर्ष सम्म			३	५%	३	५%	६
जम्मा			४५	६८%	१२	१९%	६०

तालिका नं.८ आधारमा बलामी गाउँ छोडेर अन्यत्र बसाई सने बलामीहरूको समय अवधिको आधारमा भाषिक स्थिति हेर्दा उनीहरूको एकभाषिक र बहुभाषिक स्थितिको तुलनामा द्विभाषिक स्थिति बढी देखिन्छ। एक भाषिकमा ११ प्रतिशत वक्ता एकभाषिक रहेका छन्। यो दश वर्ष सम्मका वक्ताको उमेर समूह हो। त्यस्तै दश वर्ष भन्दा माथिका द्विभाषिक मा ६८ प्रतिशत र बहुभाषिक मा १९ प्रतिशत वक्ता रहेको देखिन्छ। त्यस्तै समयलाई किटान गरेर हेर्दा पनि एक वर्ष भन्दा कम अन्यत्र सनेमा ११ प्रतिशत एकभाषिक, ५० प्रतिशत द्विभाषिक, ६ प्रतिशत बहुभाषिक रहेको पाइन्छ। २ वर्षसम्म ० प्रतिशत एकभाषिक, १० प्रतिशत द्विभाषिक र ३ प्रतिशत बहुभाषिक रहेको देखिन्छ। ५ वर्षसम्म अन्यत्र बसाइ सनेमा ० प्रतिशत एकभाषिक, ३ प्रतिशत द्विभाषिक र ५ प्रतिशत बहुभाषिक रहेको देखिन्छ। त्यसै गरी १० वर्षसम्म अन्यत्र बसाइ सनेमा ० प्रतिशत एकभाषिक, ५ प्रतिशत द्विभाषिक र ५ प्रतिशत बहुभाषिक वक्ता रहेको पाइन्छ। यसबाट बलामी समुदाय द्विभाषिकताबाट बहुभाषिकता तिर उन्मुख समुदायको रूपमा रहेको देखिन्छ।

५.२.२ भाषिक क्षमता र द्विभाषिक , बहुभाषिक स्थिति

कुनै पनि भाषिक वक्ताले भाषा प्रयोग गर्न सक्ने अवस्थाका आधारमा उसको भाषिक क्षमताको पहिचान गर्न सकिन्छ। भाषिक क्षमताका आधारमा वक्ताको एकभाषिक, द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थितिको पहिचान गर्न सकिन्छ। बलामी समुदायमा पनि विभिन्न किसिमका भाषिक क्षमता भएका वक्ता भेट्न सकिन्छ। उनीहरूको भाषिक क्षमतालाई द्विभाषिकताका विभिन्न प्रकार अनुसार यसै उप शीर्षक अन्तर्गत राखेर अध्ययन गरिएको छ।

क.प्रारम्भिक द्विभाषिकता

एउटा भाषा राम्ररी जानेको र अर्को भाषा सिक्दै गरेको र आंशिक रूपमा बुझ्न सक्ने स्थितिमा पुगेको अवस्था प्रारम्भिक द्विभाषिकता हो। यो सिक्दै गरेको भाषा बुझ्न सक्ने तर बोल्न नसक्ने अवस्था हो। बलामी समुदायमा स्कूल जाने केटाकेटी ८,१० वर्ष मुनिका बच्चाहरूमा प्रारम्भिक किसिमको द्विभाषिक स्थिति रहेको पाइन्छ। आफ्नो घर परिवार छर छिमेका साथीहरूसँग बलामी भाषाको प्रयोग सजिलैसँग गरेको देखिन्छ। विद्यालयमा नेपाली भाषाका माध्यमबाट पठन पाठन गरिने हुनाले अनिवार्य

रूपमा नेपाली भाषा बोल्न र बुझ्नु पर्ने हुन्छ। तर भर्खर भर्खर विद्यालय जान थालेका केटाकेटीले नेपाली भाषा सामान्य रूपमा बुझ्ने तर भाषाका माध्यमबाट त्यसलाई व्यक्त गर्न भने सकेको पाइँदैन। नेपाली भाषा सिक्दै गरेको अवस्था देखिन्छ। यसले गर्दा बलामी समुदायमा प्रारम्भिक किसिमको द्विभाषिक अवस्था रहेको देखिन्छ।

ख. सापेक्ष द्विभाषिकता

एउटा भाषा राम्ररी जानेको र अर्को भाषा काम चलाउ रूपमा जानेको अवस्थालाई सापेक्ष द्विभाषिकता मानिन्छ। बलामी समुदायमा पनि यस किसिमको द्विभाषिकता भेट्न सकिन्छ। बलामी समुदायका पुरुष वक्ताले बलामी भाषा र नेपाली भाषाको प्रयोग समान स्तरमा गरे पनि महिलाहरूले भने बलामी भाषाको प्रयोग राम्रोसँग गर्ने र नेपाली भाषाको प्रयोग काम चलाउ रूपमा गरेको पाइन्छ। बलामी महिलाहरूले घर परिवार र आफ्नो समुदाय भित्र बढी समय बिताउने हुनाले उनीहरू बढी समय मातृभाषा बलामीकै प्रयोग गर्दछन्। आफ्नो समुदायबाट कामको लागि बाहिर जाँदा मात्र उनीहरूलाई मातृभाषा बलामीको जरूरत पर्ने हुनाले उनीहरूले नेपाली भाषालाई सापेक्ष रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै चार पाँच कक्षामा पढ्ने विद्यार्थीहरूमा पनि यस किसिमको द्विभाषिक स्थिति रहेको देखिन्छ। किनकि उनीहरूले घर परिवार र समाजमा मातृभाषा बलामीको प्रयोग गर्ने र विद्यालयमा एउटा निश्चित समयमा मात्र नेपालीको प्रयोग गर्ने हुनाले नेपाली भाषा पठन पाठनका लागि काम चलाउ रूपमा मात्र प्रयोग गरेको देखिन्छ। त्यसैले गर्दा उनीहरूले बलामी भाषा अनिवार्य रूपमा सिक्नु पर्ने र पठन पाठनका लागि नेपाली भाषा पनि सिक्नु पर्ने हुनाले नेपाली भाषालाई बलामी भाषाको सापेक्षतामा नेपाली भाषालाई सिकेर प्रयोग गरेको देखिन्छ। यसले गर्दा बलामी समुदायमा सापेक्ष किसिमको द्विभाषिक स्थिति रहेको देखिन्छ।

ग. निरपेक्ष वा सन्तुलित किसिमको द्विभाषिकता

बलामी समुदायमा निरपेक्ष वा सन्तुलित किसिमको द्विभाषिकता रहेको पनि पाइन्छ। व्यक्तिले सिकेका दुईवटा भाषा मध्ये दुवै भाषा स्वतन्त्र एवं सहज किसिमले प्रयोग गर्न सक्ने स्थितिलाई निरपेक्ष वा सन्तुलित किसिमको द्विभाषिकता मानिन्छ। बलामी

समुदायका धेरैजसो वक्ताहरूले बलामी भाषा र नेपाली भाषाको प्रयोग बराबरी गरेको देखिन्छ। शिक्षित बलामी वक्ता र युवा पुस्तादेखि माथिका सबै पुरुष बलामी वक्तामा सन्तुलित किसिमको द्विभाषिक अवस्था रहेको देखिन्छ। यी वक्ताहरू प्रायः जुनसुकै सन्दर्भमा आवश्यकता अनुसार एक वा अर्को भाषाको प्रयोग गर्न सक्ने देखिन्छन्। उनीहरू आफ्नो समुदाय भित्र सहज रूपमा मातृभाषा बलामीको प्रयोग गर्दछन् भने आफ्नो समुदायबाट बाहिर जाने बित्तिकै नेपाली भाषा प्रयोग सजिलैसँग गरेको पाइन्छ। यसले गर्दा बलामी समुदायमा निरपेक्ष वा सन्तुलित किसिमको द्विभाषिक स्थिति रहेको छ भन्न सकिन्छ।

घ. स्थिर द्विभाषिक क्षमता र अस्थिर द्विभाषिक क्षमता

वक्ताले सिकेका दुवै भाषाहरू स्थिर रूपमा विभिन्न गतिविधिमा प्रयोगमा रहिरहने अवस्थालाई स्थिर द्विभाषिक अवस्था मानिन्छ र केही समयको प्रयोगको लागि सिकेका भाषाहरू विर्सिदै जाने अवस्थालाई अस्थिर द्विभाषिक अवस्था मानिन्छ। बलामी समुदायमा पनि स्थिर र अस्थिर किसिमको द्विभाषिक स्थिति रहेको देखिन्छ। बलामी समुदायका युवा पुस्तामा नेपाली भाषाको प्रभावले गर्दा आफ्नो मातृभाषा प्रयोग कम नेपाली भाषाको प्रयोग बढी गर्दा बलामी भाषा प्रयोग गर्न बिर्सिसकेको अवस्था देखिन्छ। यसले बलामी समुदायमा अस्थिर किसिमको द्विभाषिक अवस्था सिर्जना गरेको देखिन्छ। आफ्नो समुदाय भित्र मातृभाषा प्रयोगको निरन्तरताका साथ साथै नेपाली भाषाको प्रयोग पनि गर्ने बलामी वक्ताहरू पनि भेटिन्छन्। स्थान र सन्दर्भ अनुसार नेपाली र बलामी भाषाको प्रयोग बराबरी गर्ने बलामी वक्ता पनि पाइन्छ। यसले गर्दा स्थिर किसिमको द्विभाषिक अवस्था पनि बलामी समुदायमा भेटिन्छ।

ङ. सामाजिक र वैयक्तिक द्विभाषिक क्षमता

समुदायका अधिकांश सदस्यहरू द्विभाषिक हुने स्थितिलाई सामाजिक द्विभाषिकता भनिन्छ। यस्तो द्विभाषिकता समाजमा प्रचलित प्रभावशाली भाषाको पक्षमा देखा पर्दछ। बलामी समुदायमा पनि यस किसिमको द्विभाषिक अवस्था रहेको पाइन्छ। बलामी समुदायका अधिकांश सदस्य द्विभाषिक देखिन्छन्। उनीहरूको बस्तिको नजिकमा नेपाली भाषी वक्ताको बसोबास रहेको कारणले गर्दा र जुनसुकै भाषा भाषी वक्तालाई भेट्दा पनि सम्पर्क माध्यमको काम नेपाली भाषाले गर्ने र नेपाली भाषा

बलामी भाषाको तुलनामा प्रभावशाली भाषाको रूपमा रहेको कारणले गर्दा बलामी समुदायमा सामाजिक द्विभाषिकताको स्थिति कायम रहेको देखिन्छ। बलामी भाषी प्रायः सबै वक्ताले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने हुनाले उनीहरूमा सामाजिक द्विभाषिक क्षमता रहेको देखिन्छ। बलामी समुदायमा विभिन्न किसिमका द्विभाषिक क्षमता रहेको देखिन्छ।

५.३ कोड परिवर्तनको अवस्था

एउटा भाषा प्रयोग गरिरहेको अवस्थामा अकस्मात अर्को भाषा वा भाषिक कोड प्रयोग गर्नु नै कोड परिवर्तन गर्नु हो। भाषिक अन्तर्क्रियाका क्षणमा दुई वा दुई भन्दा बढी भाषिक कोडको प्रयोग गर्ने अवस्थालाई कोड परिवर्तन भनिन्छ। कोड कुनै भाषा वा भाषिक प्रयोग गर्दा उत्पन्न हुने ध्वनि, शब्द, रूप वा वाक्य हो। बलामी समुदायमा भाषामा पनि कोड परिवर्तन र कोड मिश्रणको स्थिति देख्न सकिन्छ। बलामी भाषाको शब्द भण्डारको अभाव र भाषाको लोपोन्मुख अवस्थाले गर्दा यहाँ बोलिने भाषामा नेपाली, नेवारी, अंग्रेजी र हिन्दी भाषाको पनि कोड मिश्रण हुन थालेको पाइन्छ।

बलामीहरू नेपाली भाषा अनिवार्य रूपमा सिक्दछन् भने उनीहरूमा अङ्ग्रेजी भाषाको पनि प्रभाव बढ्दै गएको छ। यसले गर्दा बलामी वक्ताहरूले प्रसङ्ग अनुसार कोड परिवर्तन गरेको देखिन्छ। बलामीहरूमा अशिक्षित भन्दा शिक्षित वक्ताले बढी कोड परिवर्तन गरेको देखिन्छ। यहाँ विशेष गरी नेपाली र बलामी भाषाको कोड प्रयोग भएको पाइन्छ। आज भोलिका शिक्षित युवावर्ग भने आफूलाई शिक्षित र सभ्य देखाउन बोलिका क्रममा नेपाली भाषामा अंग्रेजी भाषाको कोड पनि प्रयोग गर्न थालेको देखिन्छ। जस्तै क्या टेन्सन जुर। (कस्तो चिन्ता प्यो), खत्तम जुरका (खत्तम भयो)। मेरो छोरा एस.एल.सी मा फेल भयो।

बलामी समुदायमा पनि अंग्रेजी भाषाको प्रभाव पर्न थालेको देखिन्छ भने अर्को तिर शिक्षा, सञ्चार, कार्यालय र औपचारिक समारोहमा नेपाली भाषाले नै मान्यता र प्राथमिकता पाएको हुनाले बलामी भाषाका वक्ताहरूले बलामी र नेपाली भाषाको प्रयोग बराबरी जस्तै गरेको पाइन्छ। बलामी भाषी वक्तासँग बलामी भाषामै कुरा गरिरहेको अवस्थामा कोही नेपाली भाषी वक्ता आयो भने कोड फड्को गरी नेपाली भाषामा कुरा गरेको पाइन्छ। बलामीहरूले औपचारिक प्रसङ्गमा नेपाली भाषाको

प्रयोग गरेको भेटिन्छ, भने अनौपचारिक प्रसङ्गमा बलामी भाषा र नेपाली भाषा दुवै मिसाएर प्रयोग गरेको पनि पाइन्छ। जस्तै विद्यालयमा पठन पाठनका क्रममा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने शिक्षक घर जाँदा आफ्नै मातृभाषा बलामीको प्रयोग गर्दछ। त्यस्तै कुनै सभा समारोहमा जाँदा पनि नेपाली भाषाकै प्रयोग गरेको पाइन्छ।

५.३.१ कोड परिवर्तनका कारक तत्व

कुनै पनि समुदायमा कोड मिश्रण विभिन्न कारणले हुने गरेको पाइन्छ। त्यस्तै बलामी समुदायमा पनि कोड मिश्रण विभिन्न कारणले हुने गरेको देखिन्छ। बलामी समुदायमा देखिएका कारक तत्वहरूलाई निम्न बुँदामा चर्चा गरिएको छ।

क. शैक्षिक प्रभाव

बलामी भाषी समुदाय एकभाषी मात्र नभएर द्विभाषिकता र बहुभाषिकता तिर उन्मुख समुदाय हो। यहाँका अधिकांश वक्ता द्विभाषी र आजभोली शिक्षित व्यक्तिको बहुभाषिक पनि देखिन्छन्। ज्याला, मजदुरी, खेती, किसान गर्ने व्यक्तिले पनि नेपाली र बलामी भाषा बराबरी जस्तो प्रयोग गरेको पाइन्छ, भने शिक्षित व्यक्तिको नेपाली, बलामी अंग्रेजी र हिन्दी भाषाको प्रयोग पनि गर्न थालेको देखिन्छ। त्यसैले बलामीहरू नेपाली भाषाका साथ साथै अंग्रेजी भाषाका कोड पनि प्रयोग गर्न थालेका पाइन्छ। जस्तै एउटा बलामी मातृभाषी विद्यार्थी घरपरिवारमा बलामी भाषा बोल्दछ, विद्यालयमा उसले साथीसँग नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दछ, भने पठनपाठनका क्रममा अंग्रेजी विषय लिएको छ, भने विशिष्ट सन्दर्भमा उसले अंग्रेजी भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ। यसले गर्दा बलामी भाषी समुदाय द्विभाषिकताबाट बहुभाषिकतातिर उन्मुख भएको देखिन्छ। दुईवटा भाषा बराबरी रूपमा प्रयोग गर्दै जाँदा दुवै भाषाका कोडहरू वक्ताको मस्तिस्कमा स्थायी किसिमले रहिरहने हुनाले वक्ता र प्रसङ्ग हेरी बलामी वक्ताले कोड परिवर्तन गरेको पाइन्छ।

ख. सामाजिक प्रभाव

बलामी वक्ताले सामाजिक प्रभावले गर्दा पनि भाषामा कोड मिश्रण गरेको देखिन्छ। बलामी भाषी वक्ता र नेपाली भाषी वक्ताको बसोबास एउटै क्षेत्रमा पर्ने हुनाले उनीहरू घर परिवार र आफ्नो समुदाय भित्र दैनिक बोलीचालीमा बलामी भाषाकै प्रयोग गर्दछन्, भने आफ्नो समुदायबाट बाहिर जाने बित्तिकै सम्पर्क माध्यमको रूपमा

नेपाली भाषाको आवश्यकता पर्ने हुनाले नेपाली भाषा अनिवार्य रूपमा प्रयोग गर्दछन् र नेपाली भाषी वक्ता आफ्नो समुदायबाट सबभन्दा नजिक रहेको कारणले गर्दा पनि बलामी वक्ताले नेपाली भाषाको प्रयोग गरेको पइन्छ। यसरी एउटै बलामी वक्ताले वक्ता र समुदाय पिच्छे फरक फरक भाषा प्रयोग गर्दै जाने हुनाले उनीहरूको कोड मिश्रण सामाजिक प्रभाव पनि कारक तत्वका रूपमा रहेको पाइन्छ।

ग. आत्मीयता वा नजिकताको प्रदर्शन गर्न

आत्मीयता वा नजिकताको प्रदर्शन गर्न कोड परिवर्तन गरेको पाइन्छ। बलामीहरू नेपाली भाषी वक्तासँग नेपाली भाषामै कुरा गरिरहेको अवस्था कुनै एउटा बलामी मातृभाषी वक्ता भेट्यो भने बलामी भाषामानै कुरा गर्दछन्। यसले जातीय एकताको प्रदर्शन गरेको पाइन्छ र भाषिक वक्तामा बढी नजिक र आत्मीयताको भावना रहेको पाइन्छ।

घ. बढी इज्जतदार भाषाको कोड प्रयोग गर्न खोज्नु

आफ्नो भाषा कम इज्जतदार लागेर बलामीहरूले आफूलाई इज्जतिलो र प्रतिष्ठित बनाउन पनि नेपाली भाषाका कोड प्रयोग गरेको पाइन्छ। आजभोलिका युवा पुस्ताले बलामी भाषाको सट्टा बढी नेपाली भाषाकै प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। आफ्ना छोरा छोरीलाई बलामी भाषा भन्दा नेपाली भाषा नै सिकाउन जोड दिएको पाइन्छ। बलामी भाषा सिक्दा विद्यालयमा पठनपाठन नेपाली भाषाका माध्यमबाट हुने हुनाले आफ्ना बच्चाहरूलाई नेपाली भाषा बुझ्न अप्ठ्यारो पर्ने र पढाइमा पछि परेको गुनासो बलामी भाषी वक्ताको पाइन्छ। त्यसैले बलामी भाषी समुदायमा आफ्नो मातृभाषा आफ्नो समुदायको काम चलाउ कम इज्जतदार भाषा भएको र आफ्ना बच्चाहरूले नेपाली भाषा नसिकी नहुने हुनाले नेपाली भाषा प्रतिको आकर्षण बलामी भाषिक वक्तामा बढी देखिन्छ। नेपाली भाषी वक्ताहरू अंग्रेजी भाषा प्रति बढी आकर्षित भएर आफूलाई बढी इज्जतदार देखाउन नेपाली भाषा बोल्दा बोल्दै अंग्रेजी भाषाको कोड मिसाएर बोलेको पनि देखिन्छ। त्यस्तै गरी नेपाली भाषा प्रतिको आकर्षण पनि बढ्दै गएको देखिन्छ। यसले गर्दा पनि कोड परिवर्तनको स्थिति बलामी भाषामा प्रशस्तै पाइन्छ।

ड. सन्दर्भगत सामाजिक स्वीकृति

सन्दर्भगत सामाजिक स्वीकृतिले पनि बलामी भाषामा कोड परिवर्तन भएको देखिन्छ । जस्तै औपचारिक सन्दर्भ जस्तै कार्यालयमा बोल्ने, विद्यालयमा बोल्ने, सभासमारोहमा बोल्ने भाषा र घरमा बोल्ने भाषालाई समाजले नै छुट्ट्याएकोले बलामी वक्ताले सोही अनुरूप घरमा र कार्यालयमा फरक फरक भाषा वा कोडको प्रयोग गरेको पाइन्छ । एउटा बलामी मातृभाषी शिक्षक घर परिवार र समुदायमा बलामी भाषाको प्रयोग गर्दछ भने विद्यालयमा उसले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दछ । बलामी वक्ताले सहज र स्वाभाविक रूपमा आफ्नो समुदाय भित्र र समुदाय भन्दा बाहिर प्रयोग गर्ने भाषालाई छुट्ट्याएर प्रयोग गरेको देखिन्छ । कुन वक्ताका लागि कस्तो कोड प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा बलामी वक्तामा सन्दर्भगत सामाजिक स्वीकृतिले नै निर्धारण गरेको देखिन्छ ।

बलामी भाषी वक्ताहरूले सबै ठाउँमा बलामी भाषाको प्रयोग संभव नहुने हुनाले त्यसको विकल्प भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यसैले गर्दा बलामी भाषी वक्ताले कोड परिवर्तन गर्ने गरेको देखिन्छ । उनीहरूले भाषामा बलामी र नेपाली भाषाका कोडको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

५.४ कोड मिश्रणको अवस्था

एउटा कोडको प्रयोग गरिरहेको बेला उक्त कोडको बीच बीचमा अर्को कोडका शब्द मिसाएमा कोड मिश्रण हुन्छ । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा एउटा कोडको संरचनामा बीचमा अर्को कोडको शब्द मिश्रण गर्नुलाई कोड मिश्रण भनिन्छ । बलामी भाषामा पनि कोड मिश्रणका प्रशस्तै उदाहरणहरू पाइन्छन् । बलामीहरूले लेख्य र औपचारिक सन्दर्भमा मानक नेपालीको प्रयोग गर्दछन् भने घर व्यावहारका लागि मातृभाषा कथ्य र अनौपचारिक रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । बलामीहरूले नेपाली भाषा र बलामी भाषाको प्रयोग बराबरी गरेको देखिन्छ । कोड मिश्रण र परिवर्तन दुईभाषिक बहुभाषिक समुदायमा बढी पाइने हुनाले बलामी समुदायमा पनि यसको संभावना प्रशस्तै रहेको देखिन्छ र भाषिक व्यावहारमा विविध भाषा वा भाषिक भेदको मिश्रण भएको पाइन्छ । बलामी भाषी वक्तामा उमेर अनुसार कोड मिश्रणमा पृथकता देखिन्छ । आजभोलिका नयाँ पुस्ताले बलामी भाषामा नेपाली भाषाका प्रशस्तै कोडहरू मिश्रण गरेको देखिन्छ भने उनीहरूको तुलनामा बुढापाकाले कम गरेको पाइन्छ । उदाहरणको रूपमा कुनै एउटा बलामी विद्यार्थीलाई तिमी कति कक्षामा पढ्छौ भन्दा

उसले जवाफमा 'म नाइन क्लासमा पढ्छु' भन्यो यसले बलामी समुदायमा हुने कोड मिश्रणलाई बुझाएको देखिन्छ। बलामी समुदायमा कोड मिश्रण शिक्षितहरूले बढी गरेको पाइन्छ। बलामी समुदायमै प्रचलित विवाह संस्कार, व्रतबन्ध संस्कार, मृत्यु संस्कार र महालक्ष्मी पूजाका बारेमा एउटा निश्चित सन्दर्भमा योजना बद्ध रूपमा भाषिक वक्ताकै मुखबाट व्यक्त भएको बोलीलाई लिएर कोड मिश्रणको स्थितिलाई हेर्दा बलामी भाषामा प्रशस्तै नेपाली भाषाका कोडहरू मिसिएको पाइन्छ।

बलामी भाषामा नेपाली भाषाका कोडहरूको मिश्रण पद, पदवली, उपवाक्य, वाक्यसम्म पनि मिश्रण हुने गरेको पाइन्छ तर यस शोधकार्यमा शब्द र शब्दांशमा मात्र कोड मिश्रणको स्थिति हेरिएको छ। यसको सम्पूर्ण अध्ययन हुनु आवश्यक देखिन्छ। यहाँ बलामी भाषामा शब्दस्तर र शब्दांश स्तरमा हुने कोड मिश्रणका उदाहरण हेर्दा उनीहरूलाई नै प्रत्यक्ष रूपमा आफ्नो जातिभिन्न हुने विवाह संस्कारको बारेमा लेख्न लगाउँदा र कुनै एउटा ठाउँ विशेषमा भाषिक वक्ताका मुखबाट विवाह संस्कारको बारेमा भन्न लगाउँदा कोड मिश्रणमा प्रशस्त पृथक्ता देखिन्छ। २६ वर्षीय शिक्षित बलामी मातृभाषी वक्ता श्याम बलामीसँग उसकै हातबाट लेख्न लगाइएको बलामी जातिको विवाह संस्कारका बारेमा खासै कोड मिश्रणको स्थिति देखिँदैन जसको रूप उदाहरण १ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

उदाहरण नं. ५७.

बलामी पाठ	नेपाली रूपान्तर
नहनु नथे डेवनउ ।	एक हप्ता अगाडि लुगा किन्न जान्छन् ।
डिमेनौ मिसा व मिजै दोइउ । ईलमाचा यउम मिजैरैनै डेवेमा	जहाँ दुलाहा दुलही दुवै पक्षका मानिसहरू हुन्छन् 'दुलहीले रोजेको कपडा जति दुलाहा पक्षले किनिदिनु पर्दछ ।
लौ डेव्यात नहनु लिपा डिमेनौ छे मे सैउ	लुगा किनेको सात दिन पछि दुवैको घरमा भैसी काटिन्छ ।

मिजैय छे गमे ढोकेटो वुनुउ मिसारै थु मन्टो दाजु किजात बन्द	दुलाहा पक्षकोमा गाउँ घरका सबैलाई भैसी काट्न बोलाइन्छ र दुलही पक्षकोमा चाहिँ आफन्त र वरपरका दाजुभाइलाई मात्र बोलाइन्छ ।
डिमेनौ छे जा व ला नैकिउ	दुवै पक्षको भोजमा मासु भात खुवाइन्छ ।
मिजैय छेरै मिसा छे जा व ला तरेमा	दुलाहा पक्षले भात र मासु लिइ दुलहीको घरमा पुऱ्याउनु पर्छ ।
पाइ व्यव ढोकेटौ भोई नैकै टिका लयविउ अल मिसा कावनउ ।	मामा आइसकेपछि जन्ती सबैलाई टिका लगाई भोज खाईन्छ र दुलही लिन जान्छन् ।
मिसाया छे थेनेव मिजरै ह्याम लौ मिस्या त विईउ ।	दुलहीको घरमा पुगेपछि दुलाहा पक्षबाट ल्याएको लुगा कपडा दुलहीलाई दिइन्छ ।
ह्याम लौ दोकौ फिईयाम ।	जसमा सबै लुगा लगाउनु पर्छ ।
मिसा सुन्थ जोयव पाइ मल जन्त ढोकेटौ भोई नैकै मिसा पिछोईउ ।	विहान भएपछि मामा माइजु र जन्ती सबैलाई टिका लगाई भोज खाइ विदा गरिन्छ ।
मिजैय छे थेनेव लुखा द्वि तिइउ ।	दुलहाको घरमा पुगेपछि ढोका बन्द हुन्छ ।
मिजै तले चोचनउ ।	दुलाहा चोटामा हुन्छ ।
मिसा देफथेनेव तलेरै मिजैय ममै तिवा ह्वालहिउ ।	दुलहाको आमाले दुलही भित्र आउन लाग्दा माथिबाट लावा दुलहीको जीउमा छरिदिन्छ ।
दुडकेव मिसा थौतु खापा खैना दुनेयमो ।	दुलहीले आफैले ढोका खोली भित्र पस्नुपर्छ ।
डिमेनौ कुल्यान पूजायमा । अल डिमेतौ	दुवैलाई कुल्यानमा पुजा गराइन्छ र टिका

टिका लयकाइना भौई नैक्यमा ।	लगाई भोज खाईन्छ ।
ब्याये लिरकुनी बैनी कुका वा मुम खा सोविउ उतैकोरो सामनको तै ना हतिहिउ ।	विहेको एक दिन पछि रातीदुलहीको काका र काकी भेट्न आउँछ र भोज खाइन्छ । काका काकी पक्षले डोकामा सामान ल्याएको हुन्छ ।
अल भोई डिमैतौ (कुका मुम) नैकिउ । याम कोरे मिजैने बुईना छेय उरो तक तरेम ।	दुलाहाले त्यही डोको बोकेर घर भन्दा अलि परसम्म काका काकीलाई विदावारी गर्छ ।
पेनमाचा दाईउ ।	(यस दिनलाई) पेनमाचा भनिन्छ ।
पेनमाचा कुनकुन मिजै य मौ वा मिसा खा स्वेत मिसा छे वनउ ।	पेनमाचाचाको भोलिपल्ट बिहान दुलहाको आमा र दुलही रोटी लिएर माइत जान्छन् ।
मिजैय ममौ भोइ नै ना बुरी म त्वाततिइए । लिपा मिसा ब्वा व मिसा पालक ग्वालामरी जौना मिजैय छे विईउ ।	माइत पुगेपछि सासुमात्र घर फर्किन्छ, पछि दुलहा र दुलहीको बुबा ग्वालामरी लिई दुलाहाको घरमा आइन्छ ।
कुनकुन जै पा जुईउ ।	यसको भोलिपल्टलाई जैपा भनिन्छ ।
:नथे मिसारै दोकौ मिजैय छे भोई नविईउ लिपा मिजतो ढोकौ मिसा छे भोई नवनउ ।	यसलाई अन्तिम भोज मानिन्छ । यस भोजमा 'दुलहाको सब परिवार दुलहीको माइतमा भोज खान जान्छन् ।
था भोई सिदेव ब्या सिदर ।	यसरी विहे सकिन्छ ।

उदाहरण नं.५७ एउटा बलामी वक्ताले आफैले लेखेको सामग्री हो । यसमा मातृभाषी वक्ताले सचेत रूपमा लेखेको हुनाले यसमा टिका, पूजा, जन्त, सामान, सिदे, आदि जस्ता कोडहरूको मिश्रण भएको देखिन्छ । तर विना योजना उही वक्तालाई बलामी जातिमा प्रचलित विवाह संस्कारका बारे भन्न लगाई रेकर्ड गर्दा भने शब्द र

शब्दांशमा प्रशस्त कोड मिश्रण भएको पाइन्छ । बलामी वक्ताले आफ्नो समुदाय भित्र बलामी भाषाकै प्रयोग गर्ने र आफ्नो समुदाय भन्दा बाहिर नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने हुनाले उनीहरूको भाषामा कोड मिश्रणको संभावना प्रशस्त देखिन्छ, तर व्यवस्थित रूपमा लेख्दा कोड मिश्रण हुने स्थिति देखिएता पनि जति मात्रामा बिना योजना बोल्दा कोड मिश्रण हुन्छ, त्यति मात्रामा भएको देखिँदैन । उदाहरण नमुना कथन नं. २ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

उदाहरण नं. ५८

बलामी पाठ	नेपाली रूपान्तर
मिसा मिजै ब्वा वो म्वउँ वो <u>मिलेइजुइ</u> वसकाउनु ।	केटाकेटी बुबा आमा मिलेर लुगा किन्न जान्छन् ।
वस छानेइउ <u>सिदेउ</u> ।	कपडा छानेर सकिएपछि ।
मतिमति छे वनउ ।	आ आफ्नो घर जान्छन् ।
उटो छेए दुनेव ।	घर गइसकेपछि ।
निनुलिपा म्हे माउनुउ ।	दुइदिनपछि भैसी खोज्न जान्छन् ।
ठूँ मुन्टट <u>भोज</u> नैकेउ उए वैनी मिसाकाउनु ।	आफ्नो मान्छेहरूलाई भोज खाउँछन् त्यसको राती दुलही लिन जान्छन् ।
मिसा कारेत <u>जन्टट</u> पाइव निनीव वनउ ।	दुलही लिन जानलाई जन्ती मामा फुपू जान्छन् ।
पाइव निनीव वइना ।	मामा र फुपू गएर ।
उसैँ डोकौँ <u>मिलैजुइना</u> ए दुनेउ ।	त्यहाँ सबै मिलेर गइसकेपछि ।
मिसाटो छे <u>जन्टट</u> पाएट निनीट डोक्याँटट नैके दुनेउ ।	दुलहीको घरमा जन्ती मामा फुपू सबैलाई खाइसकेपछि ।
<u>टिका</u> सुरु जुइउ ।	टिका सुरु हुन्छ ।
ब्वा म्वउँटँही छुछु विएमा बिना ।	बुबा आमाले केके दिनुपर्छ दिएर ।

म्याँट विए डुनेउ ।	छोरीलाई दिइ सकेपछि ।
एसै फेरी मिसा छुएट ।	त्यही फेरी दुलही पठाउन ।
विदावारी एट डोकेटौं सामाडोसा सामानटट टिका लावयै छोविएउ ।	विदा दिन बलामी सबैलाई दाइजोको सामान टिका लगाएर पठाइदिन्छन् ।
छोइडुनेवअलउसै ठारो पिमीए छे ठेवेव ।	सकेपछि एता दुलाहाको घरमा खाइपुगेपछि ।
ठेवेडुनेव पिमी छे छुजुउइसा अल पिमी भवटलेट ।	आइपुगेपछि दुलाहाको घरमा के के हुन्छ भने दुलाहा नआइपुगेसम्म ।
टटैउ अल उसै मिसा डवाँएटाएव ।	राखिछोड्छन् त्यसपछि त्यहाँ दुलही भिन्नजानसुरु हुन्छ ।
म्वउँबुटोखापा टिविइउ ।	सासुले ढोका लगाइदिन्छन ।
खापा टिविएडुनेव ।	ढोका लगाइसकेपछि ।
अले च्वनै मिस्याट टिवा ह्वालहैउ ।	त्यसपछि माथिबाट दुलहीलाई लाजा खन्याइदिन्छन् ।
टिवा ह्वालेडुनेव खापा उ मिसा ठहैटु ।	लाजा खन्याइदिएपछि ढोका दुलही आफैले खोल्छे ।
खापा खैना ड्वाएमा ।	दुलही आफैले ढोका खोलेर भिन्न जानुपर्छ ।
मिज्यै ब्वा मै बुइना कोटहैमा ।	दुलहालाई बुबाले बोकेर तल ल्याउनुपर्छ ।
उक्नेइदिन सिदर ।	त्यो दिन सकिएपछि ।
एसै कनकुनु साएउसा ।	त्यसपछि भोलिको दिनमा के गर्ने भने ।
मिज्यै नै मिस्या ख्वा स्वाकानउ ।	दुलाहाले दुलहीको अनुहार देखाउन जान्छन् ।
म्वउँ उ(मिसा)व ज्वैना म्वउँए ख्वा	आमा दुलही लिएर आमाको माइतमा मुख

स्वाकानउ ।	देखाउन जान्छन् ।
निनुलिपा मिस्या पक्षे डोकौ ज्वैना मिज्यै छे निम ।	दुईदिन पछि दुलही पक्षको सबै आएर दुलाहाको घरमा खानुपर्छ ।
ठ्याँट जैपा हाँ डाइउ ।	यसलाई पारिवारिक भोज भनिन्छ ।
जैपाहाँ निसै <u>व्याह</u> विही डोकौँ सिदर ।	पारिवारिक पाउनसंग विवाहवारी सबै सकियो ।

उदाहरण नं. ५७ र ५८ का सामग्री एउटै बलामी वक्ताबाट लिइएको हो । जसमा पहिलो कथन आफैले लेखेको कुरा जस्ताको तस्तै सारिएको हो भने दोस्रो कथन वक्ताको भनाइलाई नेपालीमा लेखिएको हो । यी दुई वटामा पहिलोमा भन्दा दोस्रोमा बढी कोड मिश्रणको स्थिति देखिन्छ । पहिलो भनाइ बलामी वक्ता आफैले योजनाबद्ध तरिकाले लेखेको हो भने दास्रो कथन बलामी वक्ताले एउटा निश्चित सन्दर्भमा बिना योजना बोलेको हो । पहिलो कथनमा दुई तीनवटा भन्दा बढी कोड मिश्रण भएको देखिँदैन भने दोस्रोमा भने प्रशस्त कोड मिश्रण भएको पाइन्छ । नमुना कथन नं.२ मा जम्मा १८५ शब्द रहेकोमा १९ ठाउँमा नेपाली भाषाका शब्द र शब्दांशहरू मिसिएको देखिन्छ । यसबाट बलामी भाषामा शब्द र शब्दांशमा प्रशस्त मात्रामा कोड मिश्रण हुने गरेको देखिन्छ । शब्द र शब्दांशको मिश्रण पनि क्रियापदमा बढी भएको पाइन्छ । जस्तै: मिलेजुइना(मिलेरजान्छन्), सिदर(सकियो), विदाए (विदागरी), मनपरैजु (मनपर्छ), लावयै (लाएर), जन्टट (जन्ती), सामानटट (सामान), लावयै (लाएर), जस्ता शब्दांश मिश्रित देखिन्छन् भने टिका, सुरु, विदावारी, पक्ष, भोजभाज, यताउती, कुलायन सुलायन, पूजा, पाँचवजेरै, बाजा, जस्ता शब्दहरू नेपाली भाषामा जुन रूपमा प्रयोग भएको हुन्छ त्यही रूपमा भएको देखिन्छ । आज भोलिका युवा पुस्तामा कोड मिश्रणको स्थिति बढी देखिन्छ । यसले बलामी भाषामा विशेष गरी नेपाली भाषाका कोडको मिश्रण भएको देखिन्छ ।

उदाहरण नं. ५९

बलामी पाठ	नेपाली रूपान्तर
काइ बुरी हेउ डेव यनउ डेव एइना मे सेयु ।	छोरा बुहारी ल्याएर देवताको थानमा लगेर भैसी काट्छ ।
नर्कुनु मे सेइयु लिर्कुनु डेवयनउ ।	अघिल्लो दिन भैसी काट्ने पछिल्लो दिन देवताको थानमा लाने ।
डेवएइना सिलसिन्ध टैक्यीउ काइ बें है ।	देवताको मन्दिरमा सिउँदोमा सिन्दुर राख्न लगाउँछ छोरा बोलाएर ।
:बृट सिलसिन्ध टैकेडुकै, म्वँउ याहै वनउ ।	बुहारीलाई सिउँदोमा सिन्दुर लगाई सकेपछि माइतीमा जान्छ ।
कारेउ वैनी कावइना अल ।	राती लिन गएर ।
कन सुन्ठ चारबजे हैगु ।	भोलि विहान चारबजे ल्याउने ।
चारबजे हैनाअल म्वउँबुटेट साक्यीयु ।	चारबजे ल्याउछ अनि सासूलाई तान्न लगाई ।
फौटुक्यीउ फटुकैना अल सस मौबुटो अनियाक्यिउ ।	‘बसाएर सासुरालाई भेट्न लगाउँछ ।
अल कुल्यायन अनि याके डुँकै फाटुक्यीउ ।	त्यसपछि कुलदेवता ढोग्न लगाइ बस्न लगाउँछ ।
फटुकैना सिलसिन्ध टैक्यीउ ।	बसिसकेपछि सिउँदोमा सिन्दुर राख्न लगाउँछन् ।
सिलसिन्ध टैकैन गोइक्यीउ ।	सिउँदोमा सिन्दुर राख्न लगाइ सुपारी लिन्छ ।
लमी गोइक्या डुनेव ।	मामाले सुपारी लिइसकेपछि ।
फौटुक्यीउ फिरँ डुनियाँट गोइक्यीउ ।	बस्न लगाइ फेरी समाज सबैलाई सुपारी लिन लगाउँछ ।

डुनियाँ गोइक्या डुनेव डुनियाँट वोइ नैक्यीउ ।	समाजलाई सुपारी दिइसकेपछि भोज खुवाउछ ।
डुनियाँट वोइ नैके डुनेव डुनियाँट वोइ नैकेडुनेव ।	सबैलाई भोज खुवाएपछि विवाह सकिन्छ ।

नमुना कथन नं. ५९ मा ८३ वटा शब्द रहेका छन् । ५५ वर्षे बलामी महिला वक्तालाई उनीहरूको समुदायमा प्रचलित विवाह संस्कारका बारेमा भन्न लगाइ हेर्दा शब्द र शब्दांशमा कोड मिश्रण भएको देखिन्छ । तुलनात्मक रूपमा भन्ने हो भने पुरुषको भनाइमा भन्दा महिलाका भनाइमा कोड मिश्रण कम भेटिन्छ । किनकी पुरुष वक्ता आफ्नो समुदाय भन्दा बाहिर कामको शीलशीलामा नेपाली भाषी वक्तासँग धेरै समय रहने हुँदा उसको भनाइमा नेपाली भाषाका कोडहरू बढी मिसिने गरेको पाइन्छ । महिलाहरू भने बढी भन्दा बढी समय आफ्नै समुदायमा रहने हुनाले उनीहरूमा कोड मिश्रणको संभावना कम देखिन्छ । त्यसैले माथिको वाक्यहरूमा कोड मिश्रण कम देखिन्छ । ८५ वटा शब्द बोल्दा चारवटा कोड मिश्रण गरेको पाइन्छ । यहाँ ४ प्रतिशत कोड मिश्रण भएको देखिन्छ, जसमा चारवजे, कुल्यायन, लमी जस्ता शब्दहरू मिश्रण भएको देखिन्छ ।

उदाहरण नं. ६०

बलामी पाठ	नेपाली रूपान्तर
जिमी बलामी जाति छुजुइउडासा ।	हाम्रो बलामी जातिमा के के हुन्छ भने ।
पाइ म व्रत चुनेमा ।	मामा चाहिँ व्रत बस्नुपर्छ ।
ब्येँ मौ व्रतचुनेमा ।	भाञ्जा पनि व्रतचुनेमा ।
:उएसीनथे डोकेटौं छुनिछु डाना न्युटविएउमा ।	त्यसभन्दा पहिले सबैलाई एक दुईवटा निम्तो बाँड्दछन् ।
गमेट व्यउडासा ठुँमेट उप गोइछु विइउ ।	गाउँमा कसलाई कति निम्तो भने आफ्नो मान्छेलाई बढी दिनुपर्छ ।

टापाले च्वमेट <u>कम</u> गोईछुविउ ।	टाढा बस्नेलाई कम निम्तो दिनुपर्छ ।
छुछु ए <u>संक्षी</u> <u>हिसाव</u> वनउ ।	एउटा निम्तोको एक सयको हिसाव हुन्छ ।
निछुए निसु जुइउ ।	दुईवटा निम्तोको दुईसय हुन्छ ।
उसै <u>डोकेटौ</u> <u>निम्तो</u> विइडुनेव ।	त्यसपछि सबैलाई निम्तो दिइन्छ ।
पाइ नै <u>व्रत</u> च्वँचनउ, <u>ब्यँ</u> <u>नैव्रत</u> च्वँचनउ ।	मामा पनि व्रत बस्नुपर्छ ।
<u>व्रत</u> च्वँच पाइ वइए <u>ब्यँ</u> <u>छेवँ</u> च्वँचनउ ।	व्रत बस्ने मामा आएर भाञ्जाको घरमा गई बस्छन् ।
पाइ वए <u>डुनेउ</u> उए <u>संख्याट</u> <u>सुरुइएउ</u> ।	मामा आइसकेपछि कपाल काट्न सुरु हुन्छ ।
उस <u>संख्या</u> <u>सिदेउ</u> <u>टोइम</u> <u>कापर</u> <u>तैना</u> अल मलेट चुकेट विछोइउ ।	त्यहाँ कपाल खौरीसकेपछि सेतो कपडामा राखेर त्यसपछि माइजुलाई बगाउन दिएर पठाँउछ ।
चुक विछेउइँ <u>लिपा</u> <u>पाइटट</u> <u>निवौइ</u> नैकिउ ।	त्यसपछि मामालाई भोज खुवाँउछन् ।
व्व <u>म्वउँटो</u> , <u>कुका</u> <u>मुमटो</u> <u>सुसुडुपाए</u> ।	त्यसपछि बुबाआमा, काकाकाकी कोको हुन्छन् ।
<u>डोकौ</u> <u>हैना</u> <u>नैकेडुनेउ</u> <u>अलटिनी</u> <u>गाउँए</u> <u>मुनुटट</u> <u>नैकेमा</u> ।	सबै ल्याएर खुवाएपछि मात्र गाउँको मान्छेहरूलाई खुवाउनुपर्छ ।
<u>गाउँए</u> <u>मुनुटट</u> <u>नैके</u> <u>डुनेउ</u> <u>वैनी</u> <u>छ</u> <u>सात</u> <u>बजे</u> <u>विदावारी</u> <u>जुइडुनेव</u> ।	गाउँको मान्छेलाई खाएपछि राती छ सात बजे विदा हुन्छ ।
निमु सोनुतले <u>ठ्याँ</u> <u>भोज</u> चलेजुइउ ।	दुई तीन दिनसम्म यसको भोज चलिरहन्छ ।

निनुसोनु लिपा <u>बन्द</u> जुइजु ।	दुई तीन दिन पछि सकिन्छ ।
ठाएक <u>व्रतबन्ध</u> ।	यो नै व्रतबन्ध हो ।

उदाहरण नं. ६० अनुसार फेरी अर्को बलामी वक्तासँग व्रतबन्धका सम्बन्धमा भन्न लगाउँदा ९३ वटा शब्द बोल्दा २३ वटा शब्द र शब्दांशमा कोड मिश्रण गरेको देखिन्छ । यहाँ २४ प्रतिशत कोड मिश्रण भएको देखिन्छ । व्रत, बलामी, जाति, गम, कम, हिसाव, निम्टो, कापर, कुका, गाउँ, छ सात बजे, बिदावारी, भोज, बन्द, वर्तमान, जस्ता शब्द र सुरुइएउ, सिद्धेउ, चलेजुइउ, व्रतच्वनेमा, गाउँए, शब्दांशहरू नेपाली भाषाबाट जस्ताको तस्तै बलामी भाषाका वाक्यहरूमा मिसाएको पाइन्छ । यसरी बलामी भाषामा संस्कृतिका जुनसुकै पक्षमा उनीहरूको भाषाबाट भन्न लगाउँदा बलामी वक्ताले कुनै न कुनै रूपमा कोड मिश्रण गरेकै देखिन्छ । संस्कृतिका विभिन्न कुराहरूमा पनि नेपाली भाषाको प्रयोग हुँदै गएको कारणले गर्दा संस्कृतिमा परिवर्तन पनि देखिँदै आएको पाइन्छ ।

उदाहरण नं. ६१

बलामी पाठ	नेपाली रूपान्तर
जिमी <u>गम</u> मुनु सिएव ।	हाम्रो गाउँमा मान्छे मरेपछि ।
चिवारै इएउ न्हनुटक ।	नुनबार्नु छोराछोरीले सातदिनसम्म पर्छ ।
अल <u>गेचाकु</u> न्हच्वनउ ।	त्यसपछि घ्यु चाकु खाएर बस्छन् ।
न्हनु ड्वाँएउ ।	‘सातदिन भएपछि ।
न्हनि मयै <u>फुकइएउ</u> ।	‘सातदिनको काम गरेर फुकाउँछ ।
फेरी ४५ दिनको दिनै <u>सराद्धे</u> विइउ ।	फेरी ४५ दिन भएपछि सराद्धे गर्छ ।
अल बारमिटो टइना ।	बाहुन राखेर ।
टैना नाखनै <u>फेरी ४५दिनै</u> जेएउ ।	बाहुन राखेर ४५ दिनको काम गर्छन् ।
४५ दिनै जेए <u>सिदव</u> ।	४५ दिनको काम सकेपछि ।

फेरी दक्षेँ छुपु विइउ ।	फेरी वर्षदिनको काम हुन्छ ।
दक्षेँए सिदेउ अल मरिउ सिदेउ ।	वर्षदिनको काम सकिएपछि सबै काम सकिन्छ ।

उदाहरण नं. ५ पनि बलामी समुदायमा गरिने मृत्यु संस्कारका बारेमा आफ्नै भाषाबाट बोल्न लगाएर कोड मिश्रणको स्थिति हेर्दा बलामी भाषी वक्ताको बोलीमा कोड मिश्रणको स्थिति देखिन्छ । माथिको उदाहरणमा बलामी वक्ताले ४० वटा शब्द बोल्दा १४ वटा शब्द र शब्दांशमा कोडहरू मिश्रण भएर आएको देखिन्छ । यसमा ३५ प्रतिशत कोडहरू मिश्रण भएको पाइन्छ । जसमा गम, भोजभाज, गेचाकु, फेरी ४५ दिनैको दिनै सराद्धे जस्ता शब्दहरू र सिदेउ, फुकइएउ, सिदव, जस्ता शब्दांशहरू मिश्रण भएको पाइन्छ । यसले बलामी संस्कृतिमा पनि नेपाली भाषाको प्रभाव पर्दै गएको पाइन्छ । यस्तै गरी बलामी समुदाय भित्र आस्थाकी देवीको रूपमा मानिंदै आएको महालक्ष्मी देवी पुजाका सम्बन्धमा ७५ वर्षीय बलामी वक्ताको बोलीलाई रेकर्ड गरी कोड मिश्रणको स्थितिलाई हेर्दा पनि केही मात्रामा कोड मिश्रण भएको देखिन्छ । जसलाई उदाहरण नं. ६१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

उदाहरण नं. ६२

बलामी पाठ	नेपाली रूपान्तर
श्री महालक्ष्मी देउए <u>व्रत</u> चोइ स्वाँटेमा ।	महाँलक्ष्मी देवताको व्रत बसी फूल राख्नुपर्छ ।
स्वाँटेमा डुगुसेमा प्वँटो मवैक ज्यामजुछि ।	फूल राख्नुपर्छ, बोका काट्ने काम पोडे नआई हुँदैन ।
एछिमी डुगुखाके माल प्वँटै मे खाकेमाल ।	थकालीले बोको पर्साउँछ, पोडेले रागो पर्साउँछ ।
<u>१२ बजे टक</u> यिने वँइ पूजा ए <u>व्रत</u> च्वइँ ।	'राती १२ बजेसम्म त्यही पूजाको व्रत बसी ।

पूजा यइँ डुगुसेमाल छँखा छम ।	पूजा गरी बोका काटनुपर्छ घरै पिछिको एउटा
छे खाँछम डुगुसेइ डुगुवैनी लिटहै मजिउ ।	घरै पिच्छे एउटा एउटा बोका काटेर मन्दिरमै राख्नुपर्छ, घर लानु हुँदैन ।
कनसुन्ठ टिनी डुगुहै छिसै प्रसाद सबै डैकेउ ।	भोलि पल्ट बिहान मात्र बोका ल्याई हामीले प्रसाद सबै बनाउनुपर्छ ।
प्वँटो वै फिरुँ मे पालउ प्वटही मे पालै ।	पोडे बोलाई फेरी भैसी काट्छ, भैसी काटेपछि ।
ग्याकोला प्वटै यनउ प्वँटो मवैक छि जात्रै मजु ।	राम्रो जति मासु पोडेले लान्छ ।
छित बुच्छी वटहै प्वटो छे वनउ ।	हामीलाई आदि राखिछोडेर पोडे घर जान्छ ।
छिसै देव लिटहै माल मखरा ।	हामीले देवताको रथ फर्काएर ल्याउनु पर्छ ।
देव लिटहै ठिने आरती च्याकेमा ।	देवताको रथ फिर्ता ल्याइसकेपछि आरती गर्ने ठाउँमा बत्ति बाल्नुपर्छ ।
खिउठ्यामाल हैलोवैलो टेमाल ।	जात्रामा ढोलक बजाउनुपर्छ गहुँ, मकै, भटमास, धान भुटेर १ वर्षपछि प्रसादको रूपमा खान्छन् ।
हलोबलो इएमाल गाइटौमाल मेहालेमाल ।	प्रसादको रूपमा राखिएको गहुँ, मकै, भटमास, धान सबैलाई प्रसादको रूपमा बाँड्छन् । गाइनेलाई पनि चाहिन्छ ।
खिउगाएटो डोकोहै माल डौन ।	बाजा बजाउने देवताको गीत गाउने गाइने ल्याउनुपर्छ ।

उदाहरण नं. ६२ को भनाइ ७५ वर्षे पुरुष बलामी वक्ताको हो । यसमा तुलनात्मक रूपमा अरू बलामी वक्ताका भनाइमा कम कोड मिश्रण भएको देखिन्छ । यसमा ८७ वटा शब्दहरू रहेका छन् । जसमा १४ वटा कोडहरू शब्द र शब्दांशमा मिश्रण भएर आएको पाइन्छ । भाषिक स्थिति हेर्दा १५ प्रतिशत कोड मिश्रण भएको पाइन्छ । जसमा व्रत, पूजा, बार बजे तक, प्रसाद, जात्रै, देव, आरती, जात्राए, दिन, सिदर जस्ता नेपाली भाषाका कोडहरू मिश्रण भएर प्रयोग भएको देखिन्छ ।

बलामी भाषी वक्तामा कोड मिश्रणको स्थिति हेर्दै जाँदा उमेर, लिङ्ग, शिक्षा र पेशाका आधारमा पनि उनीहरूमा पृथकता पाउन सकिन्छ । जति मात्रमा युवा पुस्ताको बोलीमा कोड मिश्रण भएको छ त्यति मात्रामा बुढा पाका व्यक्तिको बोलीमा देखिँदैन । पहिलाका बुढा पाका व्यक्तिका लागि नेपाली भाषा सम्पर्क माध्यमका लागि काम चलाउ रूपमा जाने पुग्थ्यो त्यसले गर्दा उनीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोग कम र बलामी भाषाको प्रयोग बढी गर्ने हुनाले उनीहरूको बोलीमा कोड मिश्रण कम देखिन्छ । अझ बलामी पुरुषका तुलनामा महिलाको बोलीमा कोड मिश्रणको स्थिति कम रहेको पाइन्छ । पुरुषहरू महिला भन्दा बढी समय काम काजका सिलसिलामा नेपाली भाषी वक्ताको सम्पर्कमा रहने हुनाले पनि यस्तो स्थिति देखिन्छ । आज भोलिका युवा पुस्तामा सबैभन्दा बढी कोड मिश्रण भएको देखिन्छ ।

५.५ निष्कर्ष

बलामी समुदायमा भाषा अनुरक्षण र विस्थापनको अवस्थाको अध्ययन गर्दा बलामीहरू भाषा विस्थापनको अवस्थातिर उन्मुख हुँदै गएको देखिन्छ । द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थितिको अध्ययन गर्दा पनि समान किसिमको भाषिक स्थिति भेटिँदैन । उमेर, लिङ्ग, शिक्षा, पेशा, ठाउँ, बसाइ आदिका आधारमा भाषिक स्थिति हेर्दा एकभाषिक वक्ता र बहुभाषिक वक्ता भन्दा द्विभाषिक वक्ताको संख्या बढी रहेको देखिन्छ ।

बलामी भाषी समुदायमा एकभाषिक, द्विभाषिक, र बहुभाषिक स्थिति रहेको पाइन्छ । १० वर्ष भन्दा मुनिका साना केटाकेटी आफ्नो मातृभाषा बलामी भन्दा बाहेक अन्य भाषा बोल्न सक्ने प्रायः भेटिदैन । स्कूल जान थाले पनि ३/४ कक्षामा पुगुन्जेल सम्म पनि राम्ररी नेपाली भाषा बुझ्न र बोल्न नसक्ने स्थिति देखिन्छ । जब ४/५ कक्षामा पुग्छन् तबमात्र उनीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोग राम्रोसँग गर्न सक्ने जानकारी पाइन्छ । १०/१२ वर्ष उमेर पछिमात्र उनीहरूमा द्विभाषिक स्थिति सुरु भएको देखिन्छ ।

बलामी समुदायमा १०/१२ वर्ष भन्दा माथिका प्रायः सबै वक्ता द्विभाषिक देखिन्छन् । यिनीहरूको दैनिक सम्पर्कको माध्यम भाषा नेपाली भएकाले विद्यालयमा धेरै जसो पठनपाठन पनि नेपाली भाषामा नै हुने, अड्डा अदालतमा, सरकारी कार्यालयमा जाँदा सम्पर्क माध्यमका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग नगरी नहुने कारणले गर्दा बलामी समुदायमा नेपाली भाषा अनिवार्य जस्तै भएको देखिन्छ । यस्तै गरी विद्यालयमा जाने बितिककै राम्रो सँग आफ्ना छोराछोरीले लेखपढ गर्न सक्नु भन्ने उद्देश्यले कतिपय आमाबाबुले सानैदेखि नेपाली भाषा मात्रै बोल्न लगाएको पनि पाइन्छ । यसरी बलामी समुदायमा मातृभाषाका रूपमा बलामी भाषाको प्रयोग भएता पनि दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सबैले सिकेको पाइन्छ । त्यसैले गर्दा बलामी समुदाय द्विभाषिक रहेको पाइन्छ । उनीहरूले आफ्नो घरभित्र आमाबुबा, दाजुभाइ, दिदीबहिनी, छोराछोरी, टोलछिमेकका साथीभाइसँग बलामी भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ, भने घर समाज भन्दा बाहिर जाने बितिककै नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । द्विभाषिक जस्तै बलामी समुदाय बहुभाषिक पनि बन्दै गएको देखिन्छ । आजभोलि शिक्षाको कारणले र सञ्चारको विकासले गर्दा बलामी समुदायमा घरमा बलामी भाषा बोलेका बच्चाहरू विद्यालयमा नेपाली बोल्न बाध्य हुन्छन् र पठनपाठनका क्रममा अंग्रेजी भाषा पनि नबुझी र नसिकी नहुने स्थितिले गर्दा अंग्रेजी भाषाको पनि सामान्य प्रयोग गर्न सक्ने देखिन्छ । त्यसैले आजभोलिको नयाँ पुस्ता भने बहुभाषिक बन्दै गएको देखिन्छ । स्कूल जाने विशेष गरी ९/१० कक्षामा पढ्ने केटाकेटीहरूमा बहुभाषिक अवस्था तिर उन्मुख देखिन्छन् । उनीहरू आफू बलामी, नेपाली, हिन्दी र अंग्रेजी भाषा प्रयोग गर्न सक्ने जानकारी दिन्छन् । त्यसैले गर्दा

बीचको पुस्ता सबै प्रायः द्विभाषिक भए पनि पछिल्ला पुस्ता भने बहुभाषिक बन्दै गएको देखिन्छ ।

द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति जस्तै बलामी समुदायमा कोड छनोट र कोड मिश्रणको स्थिति पनि रहेको पाइन्छ । उनीहरूले भाषिक अभिव्यक्तिका लागि खास भाषा वा भाषिक भेदको चयन गर्ने गरेको पाइन्छ । अधिकांश समुदाय द्विभाषिक भएको कारणले गर्दा बलामी भाषाको प्रयोग गरिरहेको अवस्थामा सहज रूपमा नेपाली भाषाका कोड बीच बीचमा मिसिएको पाइन्छ । नेपाली भाषी वक्तालाई भेट्दा सहज रूपमा नेपाली भाषामा नै कुरा गरेको देखिन्छ भने आफ्नो समुदाय भित्र मातृभाषी वक्तालाई भेट्दा मातृभाषामा नै कुरा गरेको पाइन्छ । बलामीहरूले बलामी भाषा र नेपाली भाषा बराबरी जस्तै प्रयोग गर्ने हुनाले उनीहरूले बलामी भाषामै बोलिरहेको ठाउँमा पनि प्रशस्त नेपाली भाषाका शब्दहरू प्रयोग गरेको भेटिन्छ । संस्कृतिका विभिन्न पक्ष विवाह संस्कार, व्रतबन्ध संस्कार, मृत्यु संस्कार, र महालक्ष्मी पुजाका सम्बन्धमा बलामी भाषी वक्तालाई मातृभाषाबाट बोल्न लगाउँदा नेपाली भाषाका कोडहरू मिसिएको पाइन्छ । उमेर, लिङ्ग, र शिक्षाका आधारमा वक्ताको चयन गरी बोल्न लगाउँदा कोड मिश्रणको अवस्था देखिन्छ तर कोड मिश्रणमा भने समानता भेटिँदैन । पुरुष वक्ता र महिला वक्तामा पनि पृथकता देखिन्छ । पुरुषका तुलनामा महिलाले कम कोड मिश्रण गरेको देखिन्छ । त्यस्तै अशिक्षित वक्ताको तुलनामा शिक्षित वक्ताले बढी कोड मिश्रण गरेको देखिन्छ । उमेरका आधारमा कोड मिश्रणको अवस्थालाई हेर्दा पनि युवा पुस्ताले बढि कोड मिश्रण गरेको देखिन्छ ।

परिच्छेद : छ

उपसंहार

६.१ विषय प्रवेश

प्रस्तुत परिच्छेदमा बलामी भाषिक समुदायको समाज भाषिक अध्ययन गर्दा सामग्रीको निचोड प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधकार्यबाट प्राप्त निचोडलाई तीन ओटा छुट्टाछुट्टै शीर्षकमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसको पहिलो शीर्षकमा परिच्छेदगत सार, दोस्रो शीर्षकमा शोधको निष्कर्ष, तेस्रो शीर्षकमा भावी शोध कर्ताका लागि शीर्षक सुझाव रहेको छ ।

६.२ परिच्छेदगत सार

बलामी भाषाको समाजभाषिक विश्लेषण शीर्षकको प्रस्तुत शोध प्रबन्धमा जम्मा पाँच ओटा परिच्छेद रहेका छन् । यसको पहिलो परिच्छेदमा शोधको परिचय, दोस्रो परिच्छेदमा सैद्धान्तिक पर्याधार, तेस्रो र चौथो परिच्छेदमा शोधका मूल विषयको अध्ययन गरिएको छ । तेस्रो परिच्छेदमा बलामी भाषा र संस्कृतिको अन्तः सम्बन्धको अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ, र चौथो परिच्छेदमा बलामी भाषामा कोड छनोटका विविध अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ । पाँचौं परिच्छेदमा सबै परिच्छेदको सारपूर्ण निष्कर्ष र भावी शोध कर्ताका लागि शीर्षक सुझाव रहेको छ ।

पहिलो परिच्छेद शोध परिचय अन्तर्गत शोध शीर्षकको परिचय, समस्या कथन, उद्देश्य कथन, पूर्वकार्यको समीक्षा र विवरण, शोधको सान्दर्भिकता र औचित्य, सामग्री सङ्कलन विधि, सैद्धान्तिक पर्याधार, सीमाङ्कन, शोध प्रबन्धको रूपरेखा रहेका छन् ।

दोस्रो परिच्छेदमा सैद्धान्तिक पर्याधार प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा सैद्धान्तिक पर्याधारको पृष्ठभूमि, समाज भाषा विज्ञानको परिचय, समाज भाषा विज्ञानको विकास, अन्तर्विषयक विधाका रूपमा समाज भाषा विज्ञान, समाज भाषा विज्ञानको क्षेत्र, भाषा र संस्कृतिको अन्तःसम्बन्ध अन्तर्गत नाता व्यवस्था, आदरार्थी व्यवस्था, रङ्ग व्यवस्था र लिङ्ग व्यवस्थाको सैद्धान्तिक आधारको चर्चा गरिएको छ । त्यस्तै

भाषा अनुरक्षण र विस्थापनको अवस्था अन्तर्गत द्विभाषिकता र बहुभाषिकता, कोड छनोट र कोड मिश्रणको छुट्टाछुट्टै शीर्षमा चर्चा गरिएको छ र अन्त्यमा सैद्धान्तिक पर्याधारको निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धमा बलामी समुदायको सामाजिक साँस्कृतिक पृष्ठभूमि प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा बलामी समुदायको प्रजातिगत सम्बन्ध, बसोबास क्षेत्र र जनसंख्या, बलामी जातिको सामाजिक साँस्कृतिक व्यावहार र अन्य भाषा भाषीसँगको सम्पर्क जस्ता उपशीर्षकमा चर्चा गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको पहिलो मूल परिच्छेद हो । यसमा बलामी भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको खोजी गरिएको छ । जसमा बलामी समुदायमा प्रचलित नाता व्यवस्थाको अध्ययन, आदरार्थी व्यवस्थाको अध्ययन, रङ्ग व्यवस्थाको अध्ययन र लिङ्ग व्यवस्थाको अध्ययन गरी बलामी भाषा र साँस्कृतिको अन्तःसम्बन्धको निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

पाँचौँ परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको दोस्रो मूल परिच्छेद हो । यसमा बलामी भाषामा पाइने कोड छनोटका विविध अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ । जसमा द्विभाषिकता र बहुभाषिकता, कोड मिश्रण र कोड परिवर्तनको अध्ययन गरिएको छ ।

छैटौँ परिच्छेद शोध प्रबन्धको उपसंहारका रूपमा रहेको छ ।

६.३ शोधको निष्कर्ष

प्रस्तुत शोध कार्यको निष्कर्ष बलामी जाति र भाषाका सम्बन्धमा गरिएका पूर्वकार्यको समीक्षा र विभिन्न विद्वानहरूका सैद्धान्तिक मान्यता प्रस्तुत गरिएका ग्रन्थको अध्ययनबाट प्राप्त सैद्धान्तिक र प्रायोगिक तथ्यमा आधारित रहेको छ । यसको निष्कर्षका लागि सैद्धान्तिक मान्यताको उपयोग गरी प्रायोगिक कार्यको अध्ययनबाट प्राप्त जानकारीलाई पनि प्रस्तुत गरिएको छ । सैद्धान्तिक कार्यको उपयोग गरी प्रायोगिक कार्यबाट प्राप्त निष्कर्षलाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

बलामी समुदायमा भाषा र साँस्कृतिको एकदमै ठूलो प्रभाव रहेको पाइन्छ । बलामीहरूका हरेक साँस्कृतिको बाहक बनेर साँस्कृतिको परिचय गराउने काम पनि भाषाले गर्दै आएको पाइन्छ । बलामी समुदायमा प्रचलित नाता व्यवस्थाको अध्ययन

गर्दा यसले उनीहरूको संस्कृतिको महत्त्व दर्शाएको देखिन्छ। बुबा आमाका लागि दाजुभाइ दिदीबहिनीका लागि, छोराछोरीका लागि विशेष किसिमको आफ्नै भाषिक विशेषता जनाउने शब्दहरूको प्रयोग गरेको पाइन्छ। त्यस्तै गरी सहोदर नाताका व्यक्तिका लागि प्रयोग भएका शब्दहरू भिन्नोदर नाताका व्यक्तिका लागि पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ। भिन्नोदर नाताका व्यक्तिका लागि छुट्टै शब्दहरू बलामी समुदायमा पनि प्रचलनमा देखिँदैन। विवाह सम्बन्ध र रक्त सम्बन्धका आधारमा नाता व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा समान पुस्ताको दाजु शब्द बलामी समुदायमा नेपाली भाषामा जुन रूपमा प्रयोग हुन्छ त्यही रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ भने अन्य शब्दहरू आफ्नै भाषाका नै प्रचलनमा रहेको देखिन्छ। रक्त सम्बन्धबाट बनेका नाताका शब्दहरू प्रायः गरी विवाह सम्बन्धबाट बनेका नाताका लागि पनि प्रयोग भएको देखिन्छ। तर विवाह सम्बन्धबाट बनेका नातामा बलामीहरूले 'बटो' शब्द प्रयोग गरी नाता जनाएको पाइन्छ। 'बटो' शब्दको प्रयोग पनि आदर गर्नु पर्ने व्यक्तिलाई नाता जनाउन विशेष गरी प्रयोग गरेको पाइन्छ। आफ्नो दाजुका लागि प्रयोग गर्ने शब्द र श्रीमतीको दाजुका लागि प्रयोग गर्ने शब्द पृथकता पाइन्छ। श्रीमतीको दाजुलाई द्वितीय श्रेणीमा राखिन्छ भने आफ्नो दाजुलाई प्राथमिक श्रेणीमा राखेर नाता जनाउने गरिन्छ। यसरी बलामी भाषामा पनि आफ्नो दाजुका लागि नाताका शब्दमा पृथकता भए जस्तै तिनीहरूको श्रेणी विभाजनमा पनि फरक पाइन्छ। नेपाली भाषामा पनि यस्ता नाताका लागि फरक शब्दहरू प्रयोग गरिन्छ। बलामी भाषा र नेपाली भाषाको नाता व्यवस्थाको संरचना हेर्दा नाता व्यवस्था समान किसिमको देखिन्छ भने भाषाका तहमा मात्र फरक पाइन्छ। नाताका शब्दको प्रयोग भने बलामीहरूले आफ्नै भाषाका प्रयोग गरेको पाइन्छ। यसले पनि बलामी संस्कृतिलाई जीवित राख्ने काम गरेको देखिन्छ। बलामी संस्कृति भित्रको विभिन्न तत्वहरूलाई परिचित गराउने काम भाषाले गरेको छ।

नाता व्यवस्था जस्तै सम्बोधन र आदरार्थी व्यवस्थाको पनि बलामी समुदायमा आफ्नो प्रकृतिको छुट्टै पहिचान रहेको पाइन्छ। आफ्नो समुदायभित्र आफ्नै भाषी वक्तासँग कुराकानी गर्दा बलामी समुदायमा आदरार्थी र सम्बोधनका लागि कुनै त्यस्तो विशेष शब्द प्रचलनमा देखिँदैन। श्रीमान्ले श्रीमतीसँग, श्रीमतीले श्रीमान्सँग कुराकानी गर्दा समान किसिमको आदरार्थीको प्रयोग गरेको पाइन्छ। श्रीमान्ले जुन आदरार्थीको

प्रयोग गयो श्रीमतीले त्यही प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसलाई पनि बलामीहरूको साँस्कृतिक पहिचान नै मान्न सकिन्छ । यसलाई पुस्तौं पुस्ता सम्म जीवन्तता दिने काम भाषाले गर्दै आएको देखिन्छ । त्यस्तै बलामी समुदायमा आफ्नै साँस्कृति अनुसार रङ्ग जनाउने शब्दहरू प्रचलनमा रहेका छन् । रङ्ग जनाउने शब्द कतिपय बलामी भाषाकै प्रयोग आएको देखिन्छ भने कतिपय नेपाली भाषामा जुन रूपमा प्रयोग भएको छ त्यही रूपमा प्रयोगमा आएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रचलनमा रहेका कतिपय रङ्ग बलामी भाषामा प्रयोग भएको पाइँदैन । यसरी रङ्ग जनाउनका लागि विशेष शब्दहरूको प्रयोग भाषाले नै गरेको देखिन्छ । त्यसैले साँस्कृतिका हरेक क्रियाकलापलाई चिनाउने काम भाषाले गरेको पाइन्छ ।

यसैगरी बलामी समुदायमा भाषा र लैङ्गीक विभेदको स्थितीको अध्ययन गर्दा पनि भाषामा त्यस्तो कुनै अन्तर भेटिँदैन । उनीहरूमा आदर गर्नुपर्ने नपर्ने सबैका लागि एउटै शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । श्रीमान्ले श्रीमतीका लागि जस्ता शब्दको प्रयोग गर्दछन्, श्रीमतीले श्रीमान्को लागि पनि त्यस्तै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसलाई पनि बलामी समुदायको साँस्कृतिक पहिचान नै मान्न सकिन्छ । यसलाई साँस्कृतिक पहिचान नमान्ने हो भने आज नेपाली भाषाको प्रभाव बलामीहरूमा पर्दै जाँदा भाषिक अवस्थामा पनि पर्न सक्थ्यो । नेपाली भाषामा जस्तो तँ, तिमी, तपाईं जस्ता आदरार्थी जनाउने शब्द बलामी समुदायका महिला पुरुष दुवैले नगरी तँ, तिमी, र तपाईं सबै आदरार्थीका तहका लागि श्रीमान् श्रीमती महिला पुरुष दुवैले 'छ अथवा छै' शब्द प्रयोग गरेको देखिन्छ । श्रीमान् श्रीमतीले प्रयोग गर्ने त्यस्तो छुट्टै कुनै आदरार्थीका शब्द पाइँदैन । आफूभन्दा मान्य व्यक्तिलाई आदर गरेर बोलाउँदा पनि आदर गर्नु नपर्ने व्यक्तिसँग बोल्ने आदरका शब्द नै प्रयोग गरेको देखिन्छ । जस्तो सासू ससुरा, देवर जेठाजु, नन्द आमाजू, बुबा आमा, सम्धी सम्धिनी जस्ता आदर गर्नु पर्ने व्यक्ति र छोरा छोरी, नाति नातिनी, बुहारीका लागि नेपाली भाषामा फरक फरक आदरार्थीको प्रयोग भएको पाइन्छ भने बलामी भाषामा सबैका लागि एउटै आदरार्थीको प्रयोग भएको पाइन्छ । आदरार्थी र सम्बोधन व्यवस्थामा फरक पाइँदैन । त्यसैले बलामीहरूको साँस्कृतिलाई संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने काम भाषाले गरेको देखिन्छ ।

बलामी समुदायमा बहुभाषिकता र को अवस्थाको अध्ययन गर्दा बलामीहरू भाषा विस्थापनको अवस्थातिर उन्मुख हुँदै गएको देखिन्छ । आफ्नो मातृभाषाको संरक्षण गर्नु पर्छ भन्ने ज्ञान हुँदा हुँदै पनि बलामीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोग विना कुनै पनि व्यावहार चलन नसक्ने हुनाले आफ्नो भाषा भन्दा नेपाली भाषाकै प्रयोग बढी गर्न थालेको पाइन्छ । नेपाली भाषा राष्ट्रिय भाषा, सरकारी कामकाजको भाषा, शिक्षाको माध्यम भाषा भएको कारणले गर्दा पनि बलामीहरूमा आफ्नो भाषा भन्दा बढी नेपाली भाषा नै सिक्नु पर्ने बाध्यता रहेको देखिन्छ । मातृभाषा मात्रै जानेर आफ्ना बच्चाहरू विद्यालयमा पठन पाठनका क्रममा पछि परेको कारणले धेरै जसो अभिभावकले बच्चादेखि नेपाली भाषामा नै जोड दिने गरेको पनि पाइन्छ । यस्तो स्थिति निरन्तर चलिरहने हो भने बलामी भाषा एक दिन विस्थापित हुन सक्छ । नेपाली भाषा प्रभावशाली भाषाको रूपमा रहेको र बलामी भाषा अप्रभावशाली रूपमा रहेको कारणले गर्दा पनि बलामी भाषा विस्थापन तिर उन्मुख हुँदै गएको देखिन्छ ।

बलामी भाषी समुदायमा कोड छनोटका विविध अवस्थाको अध्ययन गर्दा उनीहरूले भाषा प्रयोग गर्ने क्रममा सन्दर्भ अनुसार फरक फरक कोड प्रयोग गरेको पाइन्छ । बलामी मातृभाषी वक्तासँग प्रयोग गर्ने कोड र नेपाली भाषी वक्तासँग प्रयोग गर्ने कोडमा फरक पाइन्छ । यसको प्रमुख कारणमा बलामी भाषी समुदाय द्विभाषीक र बहुभाषीक बन्दै जानुलाई मान्न सकिन्छ, आजभोलि शिक्षाको प्रभाव र सञ्चार माध्यमको प्रभावले बहुभाषिक पनि बन्दै गएको देखिन्छ । उनीहरू औपचारिक सन्दर्भमा भन्दा बाहेक आफ्नो समुदायभित्र मातृभाषा बलामीकै प्रयोग गर्दछन् । औपचारिक सन्दर्भमा नेपाली भाषाको नै प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । किनकी घर बाहिर निस्कना साथ उनीहरूलाई सम्पर्क भाषाको आवश्यकता पर्दछ । त्यो सम्पर्क माध्यमको काम बलामी समुदायमा नेपाली भाषाले गर्दै आएको देखिन्छ ।

बलामी समुदायका अधिकांश सदस्यहरू द्विभाषिक रहेका छन् । यस्तो स्थितिलाई सामाजिक द्विभाषिकता मान्न सकिन्छ । उनीहरू बलामी भाषाका साथसाथै नेपाली भाषालाई पनि सोही अनुरूप प्रयोग गर्दछन् । बलामी भाषी समुदाय र नेपाली भाषी समुदायहरूको बसोबास भौगोलिक दृष्टिले एउटै क्षेत्रमा पर्ने हुनाले यी समूहहरूको सह-अस्तित्वका दृष्टिले द्विभाषिकताको स्थिति महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । विभिन्न भाषाभाषी भए पनि एउटै परिवेशमा बस्ने समुदायहरू एक अर्काबाट विष्कुलै पृथक भएर रहन

सकदैनन् । उनहिरू बीचको आपसी निकटताले समुदाय नै द्विभाषिक हुने स्थिति आइपछ्य । त्यसकारण त्यहाँ द्विभाषिकता नै उनीहरूका बीचमा सामाजिक, साँस्कृतिक तथा व्यवहारिक आदान प्रदानको माध्यम भएर रहेको हुन्छ । त्यस्तै बलामी समुदाय पनि नेपाली भाषी समुदायको नजिक दैनिक सम्पर्कमा रहने हुनाले बलामीहरू द्विभाषिक छन् । तर बलामी भाषी समुदाय र नेपाली भाषी समुदायका बीचमा भने सन्तुलित किसिमको द्विभाषिकता भने भेट्न सकिदैन । सन्तुलित द्विभाषिकताले समुदायका बीच आ-आफ्नो भाषिक तथा साँस्कृतिक पहिचानलाई कायमै राख्न सक्छ । यहाँ नेपाली भाषी समुदाय भाषिक दृष्टिले प्रभावशाली भएको र बलामी भाषा कम प्रभावशाली भाषाका रूपमा रहेकाले बलामी भाषी समुदाय नेपाली भाषाप्रति प्रभावित रहेको देखिन्छ । त्यसैले यहाँका बलामी मातृभाषी वक्ताले अनिवार्य रूपमा नेपाली भाषा सिके पनि नेपाली मातृभाषी वक्ताले भने बलामी भाषा सिकेको पाइँदैन । बलामी मातृभाषी वक्ताले नेपाली भाषा नसिकी सम्पूर्ण व्यावहार चलन सकदैन । त्यसैले नेपाली भाषा अनिवार्य जस्तै भएको देखिन्छ भने नेपाली मातृभाषी वक्ताका लागि भने बलामी भाषा अनिवार्य रूपमा सिक्नुपर्ने बाध्यता छैन ।

द्विभाषिक र बहुभाषिक स्थिति जस्तै बलामी समुदायमा कोड छनोट र कोड मिश्रणको स्थिति पनि रहेको पाइन्छ । उनीहरूले भाषिक अभिव्यक्तिका लागि खास भाषा वा भाषिक भेदको चयन गर्ने गर्दछन् । अधिकांश समुदाय द्विभाषिक भएको कारणले गर्दा बलामी भाषाको प्रयोग गरिरहेको अवस्थामा नेपाली भाषाको प्रयोग पनि सहज रूपमा गर्न सक्छन् । बलामी भाषाकै प्रयोग गरिरहेको अवस्थामा पनि नेपाली भाषाका कोड बीच बीचमा मिसिएको पाइन्छ । बलामीहरू बलामी भाषा र नेपाली भाषाको प्रयोग समान स्तरमा गर्दछन् । त्यसैले बलामी भाषामा कोड परिवर्तन र कोड मिश्रणको अवस्थालाई सामान्य रूपमा लिन सक्ने देखिन्छ किनकि द्विभाषिक र बहुभाषिक परिवेशमा कोड मिश्रणलाई सामान्य रूपमा लिने गरिन्छ । अभि शिक्षित वक्ताहरूमा त्रैभाषिक कोड परिवर्तनको पनि संभावना रहेको पाइन्छ । बलामीहरू घर भित्र बुबा आमा दाजुभाइ दिदी बहिनीसँग कुराकानी गर्दा बलामी भाषामा कुराकानी गर्दछन् । घरबाहिर आफ्नो समुदायका साथीभाइसँग बलामी भाषामानै कुराकानी गर्दछन् भने धार्मिक कार्यमा पनि आफ्नै भाषाका विशेष शब्द जस्तो नेपाली भाषामा धार्मिक कार्यमा फरक किसिमका शब्दको प्रयोग गरे जस्तै उनीहरू फरक भाषिक

अभिव्यक्तिको प्रयोग गर्दछन् । त्यस्तै गरी विद्यालयमा पठनपाठनका क्रममा मानक नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दछन् । अंग्रेजी विषयको कक्षामा उसले अंग्रेजी भाषा पनि बुझ्नु र बोल्नु पर्ने हुन सक्छ र नेपाली भाषी वक्ता साथीहरू छ भने त्यहाँ पनि उसले नेपाली भाषाको नै प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसरी फरक फरक सन्दर्भमा फरक फरक भाषिक अभिव्यक्ति चयन गर्न सक्ने क्षमताको विकास बलामी वक्तामा द्विभाषिकता र बहुभाषिकताको कारणले गर्दा भएको पाइन्छ ।

संस्कृतिका विभिन्न कुराहरूमा पनि नेपाली भाषाको प्रयोग हुँदै गएको कारणले गर्दा संस्कृतिमा परिवर्तन पनि देखिँदै आएको पाइन्छ । आजभोलि उनीहरूको विभिन्न किसिमका संस्कारमा थोरै मात्रामा भएपनि आधुनिकताको प्रभाव भित्रिएको पाइन्छ । किनकि पहिला गर्भावस्था देखिनै विवाहको कुरो सुर गरी जन्मेको तीन चार वर्षमै विवाह गर्ने प्रचलन अहिले १५, १६ वर्ष माथि भएपछि गर्न थालेको पाइन्छ । त्यस्तै व्रतबन्ध र मृत्यु संस्कारमा पनि पहिलाको तुलनामा केही मात्रामा भए पनि फरकपन झल्किएको पाइन्छ । यसरी समाज र संस्कृतिमा परिवर्तन ल्याउने काम एक त भाषाले गरेको देखिन्छ भने अर्को समयको परिवर्तनलाई मान्न सकिन्छ । त्यस्तै गरी बलामी वक्ताहरूमा कोड मिश्रणको स्थिति समान किसिमको देखिँदैन । कसैले धेरै नेपाली भाषाका कोडहरू मिसाएको पाइन्छ भने कसैले कम मिश्रण गरेको पाइन्छ । धेरै थोरै जे गरेता पनि कोड मिश्रणको स्थिति भने रहेको पाइन्छ । कोड मिश्रण धेरै थोरै हुनुको प्रमुख कारण जो बलामी समुदायबाट दिन दिनै नेपाली वक्ताहरूसँगको सम्पर्कमा रहन्छ विद्यालयमा नेपाली भाषाबाट पठनपाठन गर्दछ उसको बोलीमा स्वाभाविक रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग बढी हुने गरेको पाइन्छ । यस्तो प्रवृत्ति पुरुष वक्तामा बढी देखिन्छ । अर्को नेपाली भाषी वक्ताको सम्पर्कबाट टाढा रहेने कहिले काही मात्र सम्पर्कमा रहने र आफ्नो समुदाय भित्रै धेरैजसो समय बिताउने वक्तामा यस्तो स्थिति कम पाइन्छ । यसैले गर्दा कोड मिश्रणमा एकरूपता पाइँदैन ।

बलामी भाषा भोट-बर्मेली परिवार भित्र पर्ने भाषा भएकोले यसमा भोट बर्मेली भाषा परिवारका विशेषता भेटाउन सकिन्छ । बलामी भाषामा धातु प्रायः एकाक्षरी हुने हुन्छन् र नेपाली भाषाबाट गएका आगन्तुत शब्दलाई पनि एकाक्षरी ढाल्ने प्रयत्न गरेको देखिन्छ । बलामी भाषामा मुक्त अक्षर पाइँदैन बद्ध अक्षर मात्र पाइन्छन् । बलामी भाषामा मूधून्य र दन्त्य ध्वनीमा व्यतिरेक पाइँदैन ट र त एउटै वर्णका संवर्ण

हुन फरक फरक वर्ण होइनन् । त्यस्तै अलपप्राण र महाप्राण ध्वनिमा पनि फरक पाइँदैन । बलामी भाषामा आदरार्थीमा र लिङ्गमा भेद देखिँदैन तर काल, पुरुष र वचनमा भिन्नता पाउन सकिन्छ । क्रियामा कालगत भिन्नता भेटिन्छ तर लिङ्गभेद भेटिँदैन ।

बलामी भाषाका वक्ताहरू लगभग एकलाखको हाराहारीमा रहको अनुमान गरिएता पनि यिनीहरू विभिन्न स्थानमा छरिएर रहेका छन् । एकै ठाउँमा यिनीहरूको ठूलो संख्यामा बसोबास रहेको पाइँदैन । त्यसैले गर्दा बलामी भाषा दिन प्रतिदिन लोपोन्मुख स्थितिमा देखिन्छ । बलामी भाषाका वक्ताहरू नै बलामी भाषा भन्दा बढी नेपाली भाषाको प्रयोग गर्न थालेको देखिन्छ । दैनिक सम्पर्कको माध्यम भाषा नेपाली भएको र विद्यालयमा पठन पाठनको माध्यम र अड्डा अदालतमा पनि नेपाली भाषाको नै प्रयोग गर्नुपर्ने भएको कारणले गर्दा बलामी भाषी वक्ताहरूले नेपाली भाषा प्रति बढि भुकाव राखेको पाइन्छ । यसरी दिनप्रतिदिनको नेपाली भाषा प्रतिको बढ्दो आकर्षणको कारणले गर्दा बलामी भाषाको संरक्षणका सम्बन्धमा बलामी भाषाका वक्ताहरूबाट र अन्य समुदायलाई लापोन्मुख अवस्थामा पुग्न नदिन सरकार समाज र भाषिक समुदायको विशेष योगदान र क्रियाशीलताको खाँचो देखिन्छ ।

६.४ भावी शोध कर्ताका लागि शीर्षक सुझाव

१. बलामी भाषाको ध्वनि व्यवस्था
२. बलामी भाषाको व्याकरणिक संरचना
३. बलामी भाषामा भाषिक परिवर्तनको स्थिति

परिशिष्टहरू

परिशिष्ट : १ सूचकको नामावली

१.१ भाषा र संस्कृतिको अन्त सम्बन्ध सम्बन्धी सूचकको नामावली

क्र.स	नामावली	उमेर	लिङ्ग	पेशा	शिक्षा
१	सुकुलीमाया बलामी	५५	महिला	कृषि	अशिक्षित
२	सन्तराम बलामी	३८	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
३	श्याम सुन्दर बलामी	३५	पुरुष	राजनीति	शिक्षित
४	साइली बलामी	६०	महिला	कृषि	अशिक्षित
५	जितबहादुर बलामी	५५	पुरुष	राजनीतिज्ञ	साक्षर
६	बुद्धवीर बलामी	६५	पुरुष	कृषि	साक्षर
७	सरस्वती बलामी	२४	महिला	शिक्षक	शिक्षित
८	चिनियाकाजी बलामी	२५	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
९	कविता बलामी	२४	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
१०	कुलबहादुर बलामी	५५	पुरुष	शिक्षक	शिक्षक

१.२ आदरार्थी र रङ्ग व्यवस्थाका लागि चयन गरिएका सूचकको नामावली

क्र.स	नामावली	उमेर	लिङ्ग	पेशा	शिक्षा
१.	चक्रमान बलामी	३३	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
२.	रत्नमाया बलामी	६४	महिला	कृषि	अशिक्षित
३.	कविता बलामी	२४	महिला	शिक्षक	शिक्षित
४.	श्यामसुन्दर बलामी	३५	पुरुष	राजनीति	साक्षर
५.	हिरामान बलामी	५५	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
६.	श्याम बलामी	२६	पुरुष	ड्राइभिङ	शिक्षित

१.३ लिङ्ग व्यवस्थाका लागि चयन गरिएका सूचकको नामावली

क्र.स	नामावली	उमेर	लिङ्ग	पेशा	शिक्षा
१	जितबहादुर बलामी	५५	पुरुष	राजनीति	साक्षर
२	मञ्जु बलामी	४७	महिला	कृषि	अशिक्षित
३	हिरामान बलामी	५५	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
४	जेठी बलामी	५२	महिला	कृषि	अशिक्षित
५	राजेन्द्र बलामी	३०	पुरुष	व्यावसाय	साक्षर
६	पार्वती बलामी	२७	पुरुष	व्यावसाय	अशिक्षित
७	बुद्धवीर बलामी	७५	पुरुष	कृषि	साक्षर
८	मैया बलामी	७०	महिला	कृषि	अशिक्षित
९	श्याम बलामी	२७	पुरुष	ड्राइभिङ	शिक्षित

१.४ द्विभाषिकता र बहुभाषिकताका सम्बन्धी सूचकको नामावली

	सूचकको नामावली	उमेर	लिङ्ग	पेशा	शिक्षा
१	कुमार श्रेष्ठ(बलामी)	२१	पुरुष	कृषि	साक्षर
२	अर्जुन बलामी	२६	पुरुष	कृषि	साक्षर
३	सन्तमाया बलामी	६६	महिला	कृषि	अशिक्षित
४	खोमबहादुर बलामी	३०	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
५	उद्वव बलामी	२५	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
६	श्यामलाल बलामी	२८	पुरुष	कृषि	साक्षर
७	हिमाल बलामी	२१	पुरुष	कृषि	साक्षर

८	विजय बलामी	१८	पुरुष	विद्यार्थी	साक्षर
९	बुद्धलक्ष्मी बलामी	२५	महिला	कृषि	अशिक्षित
१०	गणेश बलामी	४२	महिला	कृषि	अशिक्षित
११	लालबहादुर बलामी	८०	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
१२	राजेन्द्र बलामी	३१	पुरुष	व्यावसाय	साक्षर
१३	पार्वती बलामी	२८	महिला	व्यावसाय	अशिक्षित
१४	श्याम बलामी	२७	पुरुष	ड्राइभिड	शिक्षित
१५	दलबहादुर बलामी	५२	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
१६	सिर्जना बलामी	२०	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
१७	रामशरण बलामी	३०	पुरुष	कृषि	साक्षर
१८	बुद्धलक्ष्मी बलामी	५३	महिला	कृषि	अशिक्षित
१९	श्यामकृष्ण बलामी	३७	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
२०	हिरा बलामी	४०	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
२१	बुद्धवीर बलामी	७५	पुरुष	कृषि	साक्षर
२२	हिरामान बलामी	५४	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
२३	जेठी बलामी	५२	महिला	कृषि	अशिक्षित
२४	कवि बलामी	४८	महिला	कृषि	अशिक्षित
२५	प्रशान्त बलामी	१६	पुरुष	विद्यार्थी	साक्षर
२६	साइली बलामी	६०	महिला	कृषि	अशिक्षित
२७	नरेश बलामी	१६	पुरुष	विद्यार्थी	साक्षर
२७	मदनकृष्ण बलामी	१५	पुरुष	विद्यार्थी	साक्षर
२९	सुकुलीमाया बलामी	५५	महिला	कृषि	अशिक्षित

३०	संगीता बलामी	९	पुरुष	विद्यार्थी
३१	मैया बलामी	२६	महिला	कृषि	अशिक्षित
३२	सुनचरी बलामी	७७	महिला	कृषि	अशिक्षित
३३	पूर्ण बलामी	२०	पुरुष	ड्राइभिड	साक्षर
३४	राम बलामी	२४	पुरुष	कृषि	साक्षर
३५	शुशिला बलामी	७	महिला	विद्यार्थी	..
३६	सुन्तली बलामी	६	महिला	विद्यार्थी	..
३७	मुना बलामी	८	महिला	विद्यार्थी	...
३८	सावित्री बलामी	९	महिला	विद्यार्थी	...
३९	प्रशान्त बलामी	१०	पुरुष	विद्यार्थी	...
४०	पुजा बलामी	७	महिला	विद्यार्थी
४१	रत्नमाया बलामी	६८	महिला	कृषि	अशिक्षित
४२	सुकुली बलामी	६०	महिला	कृषि	अशिक्षित
४३	समीर बलामी	२५	पुरुष	विद्यार्थी	शिक्षित
४४	जितबहादुर बलामी	५२	पुरुष	राजनीतिज्ञ	साक्षर
४५	दिवस बलामी	३२	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
४६	सन्तराम बलामी	३८	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
४७	चक्रमान बलामी	३३	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
४८	खडानन्द बलामी	४७	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
४९	रामजी बलामी	२५	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
५०	सरस्वती बलामी	२५	महिला	शिक्षक	शिक्षित
५१	कविता बलामी	२४	महिला	शिक्षक	शिक्षित

५२	हेमवा बलामी	८२	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
५३	नरेश बलामी	२५	पुरुष	ड्राइभिड	साक्षर
५४	सन्तवीर बलामी	६१	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
५५	सूर्यमान बलामी	२८	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
५६	चिनियाँ काजी बलामी	२५	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
५७	कुलबहादुर खप्तरी(बलामी)	५५	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
५८	मञ्जु बलामी	४७	महिला	कृषि	अशिक्षित
५९	सानुमाया बलामी	५५	महिला	कृषि	अशिक्षित
६०	राम बलामी	२४	पुरुष	ड्राइभिड	साक्षर
६१	प्रशान्त बलामी	८	पुरुष	विद्यार्थी
६२	शुशिल बलामी	७	पुरुष	विद्यार्थी
६३	राजेन्द्र बलामी	१०	पुरुष	विद्यार्थी

१.५ कोड छनोटका लागि चयन गरिएका सूचकको नामावली

क्र.स	नामावली	उमेर	लिङ्ग	पेशा	शिक्षा
१.	बुद्धवीर बलामी	७५	पुरुष	कृषि	साक्षर
२.	श्याम बलामी	२६	पुरुष	ड्राइभिड	शिक्षित
३.	जेठी बलामी	५२	महिला	कृषि	अशिक्षित
४.	बुद्धलक्ष्मी बलामी	५५	महिला	कृषि	अशिक्षित
५.	रामशरण बलामी	३०	पुरुष	कृषि	साक्षर
६.	श्यामकृष्ण बलामी	३७	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
७.	सन्तवीर बलामी	६१	पुरुष	कृषि	अशिक्षित

८.	सिर्जना बलामी	२२	महिला	कृषि	अशिक्षित
९.	लालबहादुर बलामी	८०	पुरुष	कृषि	अशिक्षित
१०.	कुलबहादुर खप्तरी (बलामी)	५५	पुरुष	शिक्षक	शिक्षित
११.	हिमाल बलामी	२१	पुरुष	ड्राइभिड	साक्षर
१२.	राजेन्द्र बलामी	३१	पुरुष	व्यावसाय	साक्षर
१३.	श्यामलाल बलामी	२८	पुरुष	ड्राइभिड	साक्षर

परिशिष्ट : २

समाज भाषिक प्रश्नावली

२.१ नाता व्यवस्था

२.१.१ रक्त सम्बन्ध वा पिंढीका आधारमा नाताव्यवस्था

आफू समानको दाजु भाइ दिदी बहिनीलाई कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

१. आफ्नो दाजु.....?
२. आफ्नो भाइ.....?
३. आफ्नो दिदी.....?
४. आफ्नो बहिनी.....?

क. दाजुको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

२. दाजुको श्रीमती
३. दाजुको छोरा
४. दाजुको छोरी
५. दाजुको छोराको श्रीमती.....?
६. दाजुको छोरीको श्रीमान्.....?
७. दाजुको छोराको छोरा
८. दाजुको छोराको छोरी
९. दाजुको छोरीको छोरा.....?
१०. दाजुको छोरीको छोरी

ख. भाइको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमती.....?
२. भाइको छोरा

३. भाइको छोराको श्रीमती.....?
- ४ भाइको छोराको छोरा.....?
- ५ भाइको छोरी
- ६ भाइको छोरी
- ७ भाइको छोरीको श्रीमान्
- ८ भाइको छोरा.....?
- ९ भाइको छोरी

ग. दिदी परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. दिदीको श्रीमान्.....?
२. दिदीको छोरा
३. दिदीको छोराको श्रीमती
४. दिदीको छोरा
५. दिदीको छोरी.....?
६. दिदीको छोरी
७. दिदीको छोरीको श्रीमान्.....?
८. दिदीको छोरा.....?
९. दिदीको छोरी

घ. बहिनीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. बहिनीको श्रीमान्.....?
२. बहिनीको छोरा
३. बहिनीको छोरी
४. बहिनीको छोराको छोरा.....?
५. बहिनीको छोरी

६. बहिनीको छोरीको श्रीमान्.....?

७. बहिनीको छोरा.....?

८. बहिनीको छोरी.....?

२.१.१ .१ उमेरका आधारमा नाताको स्तर

क. दाजुको स्तर छुट्याउदा कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. जेठो दाजु.....?

२. माइलो दाजु.....?

३. साइलो दाजु.....?

४. काइलो दाजु.....?

५. ठाइलो दाजु.....?

६. कान्छो दाजु

ख. भाइको स्तर छुट्याउदा कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. जेठो भाइ.....?

२. माइलो भाइ.....?

३. साइलो भाइ.....?

४. काइलो भाइ.....?

५. ठाइलो भाइ.....?

६. कान्छो भाइ.....?

ग. दिदीको स्तर छुट्याउदा कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. जेठी दिदी

२. माइली दिदी.....?

३. साइली दिदी.....?

४. काइली दिदी.....?

५. ठाइली दिदी.....?

६. कान्छी दिदी

घ. बहिनीको स्तर छुट्याउदा कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. जेठी बहिनी.....?

२. माइली बहिनी.....?

३. साइली बहिनी

४. काइली बहिनी.....?

५. ठाइली बहिनी

६. कान्छी बहिनी

आफू भन्दा पहिलो पुस्ता बाबु आमाका लागि नाताका कस्ता शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

१. बाबुको बाबु.....?

२. बाबुको आमा

क) अधिल्लो पहिलो पुस्ताको समान पुस्ताका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

अ) बाबुको दाजुको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. बुबाको दाइ

२. बुबाको दाइको श्रीमती.....?

३. बुबाको दाइको छोरा.....?

४. बुबाको दाइको छोरी.....?

५. बुबाको दाइको छोराको श्रीमती.....?

६. बुबाको दाइको छोरीको श्रीमान्.....?

७. बुबाको दाइको छोराको छोरा

८. बुबाको दाइको छोराको छोरी.....?

९. बुबाको दाइको छोरीको छोरा.....?

१०. बुबाको दाइको छोरीको छोरी

आ. बाबुको भाइको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. बुबाको भाइको श्रीमती.....?
२. बुबाको भाइको छोरा.....?
३. बुबाको भाइको छोरी.....?
४. बुबाको भाइको छोराको श्रीमती.....?
५. बुबाको भाइको छोराको छोरा
६. बुबाको भाइको छोराको छोरी.....?
७. बुबाको भाइको छोरीको श्रीमान्.....?
८. क बुबाको भाइको छोरीको छोरा.....?
९. बुबाको भाइको छोरीको छोरी.....?

इ. बाबुको दिदीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. बुबाको दिदीको श्रीमान्
२. बुबाको दिदीको छोरा.....?
३. बुबाको दिदीको छोराको श्रीमती.....?
४. बुबाको दिदीको छोरा.....?
५. बुबाको दिदीको छोरी
६. बुबाको दिदीको छोरी
७. बुबाको दिदीकोछोरीको श्रीमान्
८. बुबाको दिदीको छोरा.....?
- ९ बुबाको दिदीको छोरी.....?

ई. बाबुको बहिनीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

- १ बुबाको बहिनीको श्रीमान्.....?

- २ बुबाको बहिनीको छोरा.....?
- ३ बुबाको बहिनीको छोरी
- ४ बुबाको बहिनीको छोराको श्रीमती.....?
- ५ बुबाको बहिनीको छोराको छोरा.....?
- ६ बुबाको बहिनीको छोराको छोरी.....?
- ७ बुबाको बहिनीको छोरी
- ८ बुबाको बहिनीको छोरीको श्रीमान्.....?
- ९ बुबाको बहिनीको छोरा
- १० बुबाको बहिनीको छोरी.....?

उ) आमाको दाजुको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. आमाको दाजु
२. आमाको दाजुको श्रीमती
३. आमाको दाजुको छोरा.....?
४. आमाको दाजुको छोराको श्रीमती
- ५ आमाको दाजुको छोराको
- ६ आमाको दाजुको छोराको छोरी
- ७ आमाको दाजुको छोरी.....?
- ८ आमाको दाजुको छोरीको श्रीमान्
- ९ आमाको दाजुको छोरीको छोरा.....?
- १० आमाको दाजुको छोरीको छोरी

उ) आमाको भाइको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. आमाको भाइ
२. आमाको भाइको श्रीमती.....?

३. आमाको भाइको छोरा.....?
४. आमाको भाइका छोराको श्रीमती
५. आमाको भाइका छोराको छोरा.....?
६. आमाको भाइको छोराको छोरी.....?
७. आमाको भाइको छोरी
८. आमाको भाइको छोरीको श्रीमान्.....?
९. आमाको भाइको छोरीको छोरा.....?
१०. आमाको भाइको छोरीको छोरी.....?

ए) आमाको दिदीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. आमाको दिदी.....?
२. आमाको दिदीको श्रीमान्
३. आमाको दिदीको छोरा.....?
४. आमाका दिदीको छोराको श्रीमती.....?
५. आमाको दिदीको छोराको छोरा.....?
६. आमाको दिदीको छोराको छोरी.....?
७. आमाको दिदीको छोरी.....?
८. आमाको दिदीको छोरीको श्रीमान्.....?
९. आमाको दिदीको छोरीको छोरा.....?
१०. आमाको दिदीको छोराको छोरी.....?

घ) आमाको बहिनीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. आमाको बहिनी.....?
२. आमाको बहिनीको श्रीमान्.....?
३. आमाको बहिनीको छोरा.....?

४. आमाको बहिनी छोराको श्रीमती.....?
५. आमाको बहिनीको छोराको छोरा
६. आमाको बहिनीको छोराको छोरी.....?
७. आमाको बहिनीको छोरी
८. आमाको बहिनीको छोरीको श्रीमान्.....?
९. आमाको बहिनीको छोरीको छोरा.....?
१०. आमाको बहिनीको छोरीको छोरी.....?

अघिल्लो दोस्रो पुस्ताका नाताका लागि कस्ता शब्दको प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. हजुरबुबा.....?
२. हजुरआमा

क. हजुरबुबाका नाताका व्यक्तिका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

१. हजुरबुबाको दाइ.....?
२. हजुरबुबाको दाइको श्रीमती
३. हजुरबुबाको भाइ.....?
४. हजुरबुबाको भाइको श्रीमती
५. हजुरबुबाको दिदी
६. हजुरबुबाको दिदीको श्रीमान्
७. हजुरबुबाको बहिनी
८. हजुरबुबाको बहिनीको श्रीमान्.....?

ख. हजुरआमाका नाताका व्यक्तिका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

१. हजुरआमाको दाइ.....?
२. हजुरआमाको दाइको श्रीमती
३. हजुरआमाको भाइ

४. हजुरआमाको भाइको श्रीमती

५. हजुरआमाको बहिनी

६. हजुरआमाको बहिनीको श्रीमान्.....?

७. हजुरआमाको दिदी.....?

८. हजुर आमाको दिदीको श्रीमान्.....?

अघिल्लो तेश्रो पुस्ताका नाताका लागि कस्ता शब्दको प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. बुढो हजुरबुबा

२. बुढी हजुरआमा.....?

तल्लो पहिलो पुस्तालागि नाताका कस्ता शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क. छोरा

१. छोराको श्रीमती.....?

२. छोराको श्रीमतीको बुबा.....?

३. छोराको श्रीमतीको आमा.....?

ख. छोरी.....?

१. छोरीको श्रीमान्.....?

२. छोराको श्रीमान्को बुबा.....?

३. छोराको श्रीमतीको आमा.....?

२.२. विवाह सम्बन्धका आधारमा बनेका नाताका शब्दहरू

क) श्रीमान्को समान पुस्ताबाट बनेका नाताका लागि कस्ता शब्दहरू प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

१. श्रीमान्को दाजु

२. श्रीमान्को दाजुको श्रीमती

३. श्रीमान्को दाजुको छोरा

४. श्रीमान्को दाजुको छोराको श्रीमती.....?

५. श्रीमान्को दाजुको छोराको छोरा.....?
६. श्रीमान्को दाजुको छोराको छोरी
७. श्रीमान्को दाजुको छोरी.....?
८. श्रीमान्को दाजुको छोरीको श्रीमान्.....?
९. श्रीमान्को दाजुको छोरीको छोरा
१०. श्रीमान्को दाजुको छोरीको छोरी.....?

ख) श्रीमान्को भाइको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमान्को भाइको श्रीमती.....?
२. श्रीमान्को भाइको छोरा
३. श्रीमान्को भाइको छोराको श्रीमती.....?
४. श्रीमान्को भाइको छोराको छोरा
५. श्रीमान्को भाइको छोराको छोरी.....?
६. श्रीमान्को भाइको छोरी.....?
७. श्रीमान्को भाइको छोरीको श्रीमान्.....?
८. श्रीमान्को भाइको छोरीको छोरा.....?
९. श्रीमान्को भाइको छोरीको छोरी.....?

ग) श्रीमान्को दिदीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. दिदीको श्रीमान्.....?
२. दिदीको छोरा
३. दिदीको छोराको श्रीमती.....?
४. दिदीको छोराको छोरा.....?
५. दिदीको छोराको छोरी.....?
६. दिदीको छोरी.....?

७. दिदीको छोरीको श्रीमान्.....?

८. दिदीको छोरीको छोरा

९. दिदीको छोरीको छोरी.....?

घ) श्रीमान्को बहिनीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. बहिनीको श्रीमान्.....?

२. बहिनीको छोरा.....?

३. बहिनीको छोराको श्रीमती

४. बहिनीको छोराको छोरा

५. बहिनीको छोराको छोरी.....?

६. बहिनीको छोरी

७. बहिनीको छोरीको श्रीमान्.....?

८. बहिनीको छोरीको छोरा

ख) श्रीमान्को बुबाको रक्तसम्बन्धको नाताका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमान्को बुबाको बुबा.....?

२. श्रीमान्को बुबाको आमा.....?

३. श्रीमान्को बुबाको दाइ.....?

४. श्रीमान्को बुबाको भाइ.....?

५. श्रीमान्को बुबाको दिदी.....?

६. श्रीमान्को बुबाको बहिनी.....?

च. श्रीमान्को आमाको रक्तसम्बन्धको नाताका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. आमाको बुबा

२. आमाको आमा.....?

३. आमाको दाइ

४. आमाको भाइ.....?

५. आमाको दिदी.....?

६. आमाको बहिनी

क) श्रीमतीको समान पुस्ताबाट बनेका नाताका लागि कस्ता शब्दहरू प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

अ) श्रीमतीको दाजु.....?

१. श्रीमतीको दाजुको श्रीमती

२. श्रीमतीको दाजुको छोरा

३. श्रीमतीको दाजुको छोराको श्रीमती

४. श्रीमतीको दाजुको छोराको छोरा.....?

५. श्रीमतीको दाजुको छोराको छोरी

६. श्रीमतीको दाजुको छोरी

७. श्रीमतीका दाजुको छोरीको श्रीमान्.....?

८. श्रीमतीको दाजुको छोरीको छोरा

९. श्रीमतीको दाजुको छोरीको छोरी

ख) श्रीमतीको भाइको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमतीको भाइको श्रीमती

२. श्रीमतीको भाइको छोरा

३. श्रीमतीको भाइको छोरी.....?

ग) श्रीमतीको दिदीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमतीको दिदीको श्रीमान्

२. श्रीमतीको दिदीको छोरा

३. श्रीमतीको दिदीको छोराको श्रीमती.....?

४. श्रीमतीको दिदीको छोरी.....?

५. श्रीमतीको दिदीको छोरीको श्रीमान्

घ) श्रीमतीको बहिनीको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमतीको बहिनीको श्रीमान्

२. श्रीमतीको बहिनीको छोरा

३. श्रीमतीको बहिनीको छोरी

४. श्रीमतीको बहिनीको छोराको श्रीमती

५. श्रीमतीको बहिनीको छोरीको श्रीमान्

ङ) श्रीमतीको बुबाको परिवारका लागि कस्ता नाताका शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमतीको बुबाको दाइ.....?

२. श्रीमतीको बुबाको भाइ.....?

३. श्रीमतीको बुबाको दिदी

४. श्रीमतीको बुबाको बहिनी

५. श्रीमतीको बुबाको बुबा

६. श्रीमतीको बुबाको आमा

च) श्रीमतीको आमाको रक्तसम्बन्धबाट बनेका नाताका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. श्रीमतीको आमाको दाइ.....?

२. श्रीमतीको आमाको भाइ

३. श्रीमतीको आमाको दिदी

४. श्रीमतीको आमाको बहिनी

५. श्रीमतीको आमाको आमा.....?

६. श्रीमतीको आमाको बुबा.....?

२.१.३ अन्य

क. धर्म पुत्रबाट बनेका नाताका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. धर्मपुत्र

२. धर्मपुत्री.....?

ख. गुरुबाट बनेका नाताका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. गुरु

२. गुरुआमा

ग. मितेरी साइनोबाट बनेका नाताका लागि कस्ता शब्द प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

१. मित

२. मितिनी

३. मित बुबा.....?

४. मितिनी आमा

५. मित दाइ.....?

६. मित भाइ.....?

७. मितिनी दिदी.....?

८. मितिनी बहिनी.....?

२.२. आदरार्थी प्रयोग हुने अवस्था

क) उमेर र आदरार्थीको साईनो

ख) आत्मीयता वा घनिष्ठता

ग) धन, पद आदि

घ) प्रत्यय वा परोक्ष

ङ) लिङ्गभेद

च) जात

छ) फकाउने तथा चेपारे पारेको बेलामा आदरार्थीमा फरक

ज) बाभ्केको, भगडा गरेको या रिसाएको समय र आदरार्थीको सम्बन्ध ।

आदरार्थी व्यवस्था हेर्नको लागि माथिका प्रश्नहरूलाई निम्न आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) उमेर र आदरार्थीको साइनो

अ. सानाले ठूलालाई आदर गर्दा के भन्नु हुन्छ ?

१. छोेराले बुबालाई आदर गरेर बोल्दा के भन्नु ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

२. छोेराले आमालाई आदर गरेर बोल्दा के भन्नु ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

३. भाइले दाजु दिदीलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

४. दाजुले भाइ बहिनीलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

५. छोरीले बुबा आमालाई आदर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

६. बहिनीले दाजु दिदीलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

आ) ठूलाले सानालाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

१. बुबाआमाले छोराछोरीलाई गर्ने आदर आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

२. बुबाले छोेरालाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

३. बुबाले छोरीलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

४. दाइले भाइलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

५. दाइले बहिनीलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

६. दिदीले भाइलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

७. दिदीले बहिनीलाई आदर गरेर बोलाउँदा कस्तो शब्द प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

ख) आत्मीयता वा आदरार्थी

१. सामाजिक साइनोका आधारमा पनि श्रोता उमेरमा आफूभन्दा सानो छ भने सोभै तँ तिमीको सम्बोधन लगाउने चलन पनि छ ?

क) छ ख) छैन

२. समान उमेरका साथी भाइसँग कुराकानी गर्दा कस्तो आदरको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

३. इज्जत गरेर साना (श्रीमान्को भाइ बहिनी)लाई बोलाउँदा कस्तो आदरको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

ग) धन, पद, प्रतिष्ठा आदि

१. ठूलाबडा गाउँका साहुलाई र मुखियालाई आर्थिक स्तरका कारण साना भएकाहरूले उसको उपस्थितिमा फरक किसिमको आदरार्थी व्यवस्था छ ?

क) छ ख) छैन

२. आदरणीय व्यक्तिसँग कुराकानी गर्दा कुन आदर प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

३. विद्यालयमा शिक्षकसँग कुराकानी गर्दा कस्तो आदर प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

घ) प्रत्यक्ष वा परोक्ष

१. आर्थिक स्तरका कारण ठूला मानिएका व्यक्तिरूलाई उनीहरूको अनुपस्थितिमा तिमी या तँ (निम्न वा मध्यम आदरार्थीको) साइनो लगाउने चलन छ ?

क) छैन ख) छैन

ङ) लिङ्गभेद फरक

१. तपाईंको समाजमा समान व्यक्तिहरूमा पुरुषले स्त्रीसँग कुराकानी गर्दा कुन आदरको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

२. स्त्रीले पुरुषसँग कुराकानी गर्दा कस्तो आदर प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

च) जात

१. जातका आधारमा पनि तपाइंको समाजमा आदरार्थीको फरक छ कि ?

क) छ ख) छैन

२. कामी दमाइसँग कुराकानी गर्दा कुन आदरको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

३. ब्राह्मण क्षेत्रीसँग कुराकानी गर्दा कुन आदरको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) उच्च ख) मध्यम ग) निम्न

४. फकाउने तथा चेपारे पारेका बेलामा आदरार्थी फरक छ कि छैन ?

क) छ ख) छैन

५. फकाउने तथा चेपारे पारेका बेलामा आफूभन्दा सानालाई पनि तँ, तिमी र तपाइँ भनेर बोलाउने चलन छ छैन ?

क) छ ख) छैन

६. बाभ्केको भ्गडा गरेको या रिसाएको समयमा कुन आदर प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

७. बाभ्केको भ्गडा गरेको या रिसाएको समयमा कुन सम्बोधनको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

छ) गाउँ, शहर र आदरार्थीको सम्बन्ध

१. तपाईंहरू शहरबाट गाउँ आएको मान्छेलाई के भनेर सम्बोधन गर्नुहुन्छ ?

कस्तो आदरार्थीको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

२. तपाईंहरूलाई शहरबाट आएका मान्छेले के भनेर सम्बोधन गर्छन् ?

क) तँ ख) तिमी ग) तपाइँ

ज) अभिवादन

१. तपाईंहरू कसैलाई अभिवादन गर्दा के के भनेर गर्नुहुन्छ ?

नमस्कार

नमस्ते

दर्शन

अभिवादन

सलाम

२.२ बहुभाषिकता सम्बन्धी प्रश्नावली

नाम

लिङ्ग

महिला

पुरुष

उमेर

पेशा

१ तपाई कुन धर्म मान्नु हुन्छ ?

क. हिन्दू ख. बौद्ध ग. इसाई घ. मुशिलम

२ तपाईको जातमा कुन धर्म मान्ने मान्छे बढी छन् ?

क) हिन्दू ख) बौद्ध

३ तपाई कहाँ जन्मनु भयो ?

क) कुन ठाउँमा हुर्कन बढ्नु भयो ?

ख) कति वर्ष कत्रो हुन्जेल सम्म ?

ग) हुर्के बढेपछि कुन ठाउँमा धेरैवर्ष बस्नुभयो ?

घ) कति समयसम्म ?

ङ) अहिले तपाईको घर कहाँ छ ?

च) अहिले तपाईको घर कहाँ छ ?

छ) आजभोली कहाँ बस्नुहुन्छ ?

ज) कुन गाउँमा ?

झ) अहिले बसेको ठाउँमा कति बस्नुभयो ?

४. क) तपाईको बुबा कुन ठाउँमा जन्मनु भयो ?

ख) तपाईको बुबा कुन ठाउँमा हुर्कन बढ्नु भयो ?

ग) आमा कुन ठाउँमा जन्मनु भयो ?

घ) आमा कुन गाउँमा हुर्कन बढ्नु भयो ?

५. क) तपाईको बुबाले कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?

ख) तपाईको बुबाको बुबाले कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?

ग) तपाईको बुबाको आमाले कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?

६. क) तपाईको आमाले कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?

- ख) तपाईंको आमाको बबाले कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?
- ग) तपाईंको आमाको आमाले कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?
७. क) तपाइलाई बुबाको भाषा बोल्नु आउँछ ?
- ख) कति आउँछ ?
- (अलि अलि , ठिकै , धेरै)
- ग) तपाईंलाई आमाको भाषा बोल्न आउँछ ?
- (अलि अलि , ठिकै , धेरै)
- क) आफ्नो भाषा भन्दा बाहेक अरू कुन भाषा बोल्न सक्नु हुन्छ ?
- ९ . कुन भाषा बोल्न सबभन्दा सजिलो लाग्छ ?
१०. अहिले बोलिरहेको भाषा कतिको राम्ररी बोल्न आउँछ ?
- (अलि अलि , ठिकै , धेरै)
११. क) तपाईंको विवाह भयो ?
- ख) भएको छ भने तपाइ यहाँ कहाँबाट आउनु भएको हो ?
- ग) तपाईंको श्रीमान् , श्रीमती तपाइको मातृभाषा बोल्नु सक्नु हुन्छ ?
- घ) यहाँका बलामी केटाहरूले कुन गाउँको केटी विवाह गरेर ल्याउँछन् ?
- ङ) कुन कुन जात थरका छन ?
- च) अरू जात थरका मानिसहरूसँग पनि विवाह भएको छ ?
१२. क) तपाईं आफ्नो गा. वि. स. भन्दा बाहिर अन्त कतै जानु भएको छ ?
- ख) कहाँ जानु भएको छ ?
- ग) कति पटक जानु भएको छ ?
- घ) हरेक पटक जाँदा कति समय बस्नुभयो ?
१. तपाइको गाँउको नाम के हो ?
२. गाउँ विकास समितीको नाम के हो ?

३. तपाईंको गाउँको जनसंख्या कति छ ?
४. तपाईंको गाउँमा सबैले बलामी भाषा बोल्छन् ?
- क) बोल्छन् ख. बोल्दैनन्
- ख) तिनीहरू कहाँ बस्छन् ?
५. तपाईंको गा वि स मा बलामीहरूले कहिलेदेखि बस्न थालेका हुन् ?
६. यहाँ बलामीहरू कहाँबाट आएका हुन् ?
७. तपाईंको गाउँको नजिकमा अरू भाषा बोल्ने मानिसहरू पनि बस्छन् ?
- गाउँ र भाषाको नाम
८. तपाईंको भाषालाई तपाईं आफैँ के भाषा भन्नुहुन्छ ?
९. धेरैजसो बलामीहरूले कुन धर्म मान्दछन् ?
१०. तपाईंको गाउँका मानिसहरू के के काम गर्दछन् ?
- क) खेती ख) पशुपालन ग) कल्ली घ) व्यापार
११. गाउँका मानिसहरूको आफ्नै जग्गा जमिन छ ?
- क) छ ख) छैन
१४. तपाईंको नजिकमा स्कूल छ ?
- क) छ ख) छैन
१५. तपाईंको ठाउँमा सबभन्दा पहिला कहिले देखि स्कूल खुल्यो ?
१६. कुन कुन किसिमका स्कूल छन् ?
१७. तपाईंको गाउँको स्कूलमा बलामी शिक्षक पनि छन् ?
१८. यदि बलामी शिक्षकहरू नभएमा अरू जात थरको शिक्षकले बलामी बोल्न सक्छन् ?
- क) सक्छन् ख) सक्दैनन्
१९. यस गाउँमा केटीहरू स्कूल जान थालेको कति वर्ष भयो ?
२०. तपाईंको गाउँमा सबै साना केटाकेटी स्कूल जान्छन् ?

२१. प्रायः जसो कुन कक्षासम्म केटाकेटीहरू स्कूल जान्छन् ?

२२. तपाईंको गाउँमा सबैले लेख्न र पढ्न सक्छन् ?

क. सक्छन् ख सक्दैनन

२३. तपाईंको गाउँमा अहिलेसम्म एस एल सी पास गर्नेको संख्या कति छ ?

२४. तपाईंको भाषामा केही कुरा छापिएको छ ?

क)पुस्तक ख)पत्रपत्रिका

भाषा सम्बन्धी

१. कहाँ सबभन्दा राम्रो बलामी भाषा बोलिन्छ ?

२. यसलाई तपाईं किन सबभन्दा राम्रो भन्नु हुन्छ ?

३. कुन गाउँमा सबभन्दा थोरै बलामी भाषा बोलिन्छ ?

४. कहाँ फरक किसिमले बलामी भाषा बोलिन्छ ?

तपाइलाई बुझ्न गाह्रो हुन्छ ?

५. अन्तबाट तपाईंको गाउँमा आउने मानिसहरू कुन भाषा बोल्छन् ?

क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी

६. यहाँबाट अन्त जाने मानिसहरू कुन भाषा बोल्छन् ?

क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी

७. अर्को ठाउँबाट आउने मानिसहरूले तपाईंको भाषालाई कस्तो मान्छन् ?

क) राम्रो ख) नराम्रो

तपाईं आफ्नो गाउँ छोडेर अन्त जाँदा बलामी भाषा बोल्नु हुन्छ कि अन्य भाषा बोल्नु हुन्छ ?

९. शुद्ध बलामी भाषा कहाँ बोलिन्छ ?

१०. तपाईं सबभन्दा बढी कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?

क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी

११. तपाईंको बुबा आमासँग कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
१२. तपाईंको दाजुभाइ दिदीबहिनीसँग कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
१३. तपाईंको बच्चा बच्चीसँग कुन भाषा बोल्नु हुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
१४. तपाईं गाउँका साथीहरूसँग कुन भाषामा कुरा गर्नुहुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
१५. बजारमा चिजविज किन्न जाँदा कुन भाषामा बोल्नु हुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
१६. सरकारी कार्यालयमा कामको लागि जाँदा कुन भाषामा बोल्नु हुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
१७. प्रार्थना वा पुजा गर्दा कुन भाषामा गर्नु हुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
१८. पुजा वा प्रार्थना गर्दा बोल्ने शब्द तपाईं बुझ्नु हुन्छ ?
- क) बुझ्छु ख) बुझिदैन ग) अलि अलि बुझ्छु
१९. गीत गाउँदा कुन भाषामा गाउँनु हुन्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
२०. मनका भावनाहरू भन्दा ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
२१. भगवानलाई सम्झदा ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
२२. तपाईंको विचारमा सबभन्दा पहिला तपाईंको बच्चाले कुन भाषामा बोल्नु पर्दछ ?

- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
२३. तपाईंको छोरा वा छोरीले बलामी भाषा नबोल्नेसँग विवाह गर्‍यो भने तपाईंलाई कस्तो लाग्छ ?
- क) नेपाली ख) बलामी ग) अंग्रेजी घ) हिन्दी
२४. तपाईं आफ्नो छोरा वा छोरीले बलामी भाषा मात्र बोल्नेसँग विवाह गरौंस भन्ने चाहानु हुन्छ ?
- क) चाहान्छु ख) चाहान्न
२५. किन यस्तो भन्नु हुन्छ ?
२६. तपाईंको घर वरपरका केटाकेटीले घरमा पनि नेपाली भाषा बोले भने घरका बुढाबुढी खुसी हुन्छन्?
- क) हुन्छन् ख) हुँदैनन् ?
२७. आफ्नो मातृभाषा नै बोल्नु पर्दछ भन्ने केटाकेटी पनि छन् कि ?
- क) छन् ख) छैनन्
२८. तपाईंका नातिनातिनीले बलामी भाषा बोल्लान कि नबोलान ?
- क) बोल्लान ख) नबोल्लान
- तपाईंलाई यो कस्तो लाग्छ ?
- क) राम्रो ख) नराम्रो
२९. तपाईं आफ्ना बच्चाहरूले बलामीको रीतिस्थिति र संस्कार नछोडौंस भन्ने चाहानु हुन्छ ?
- क) चाहान्छु ख) चाहान्न
३०. बच्चाहरूले आफ्नो रीतिस्थिति र संस्कार सिक्न चाहेका छन् ?
- क) छन् ख) छैनन्

पारिभाषिक शब्दावली

पारिभाषिक शब्द र अङ्ग्रेजी प्रतिकरूप

अक्षर	: syllabus
अनेकार्थी	: polysemous
अनौपचारिक	: informal
अन्तर्क्रिया	: interaction
अन्तरवैषयिक	: interdisciplinary
अभिव्यक्ति	: expression
अवधारणा	: thesis
अवधारणात्मक स्थिति	: thesis situation
आकस्मिक	: casual
आत्मीय	: intimate
आदरार्थी	: polysemous
आधारभूत	: basic
आधारभूत अर्थ	: basic meaning
आधारित	: based
आधुनिक	: modern
आधुनिकता	: modernity
आधुनिकीकरण	: modernization
आन्तरिक	: inner
आरम्भ	: exposition
आवाज	: voice
आवृत्ति	: recurrence, frequency
आशय	: intention
उच्चारण	: pronunciation
उपयुक्त	: fit
उपयोगिता	: utility

उपसंहार	: catastrophe, conclusion
एककालिक	: synchronic
एकल	: singular
एकभाषिक	: monolingual
एकाइ	: unit
एकालाप	: monologue
औच्चारिक	: articulatory
औपचारिक	: formal
औपचारिकता	: formality
कथन	: speech
कला	: art
कारक	: factor, cause
कार्यकारण	: causation
कालक्रमिक	: diachronic
क्रमिक	: ordered
क्रियाकलाप	: activity
कोड छनोट	: code selection
कोड परिवर्तन	: code shifting
कोड मिश्रण	: code mixing
क्षेत्र	: field
खण्ड	: segment
गति	: tempo
गतिशील	: dynamic
गुण	: quality
गुरु	: long
चयन	: choice
चरण	: line
चरित्र	: character

चिह्न	: sign, symbol
जातीय भाषा	: ethnic language
जातीय समूह	: ethnographic group
तथ्य	: fact
तथ्याङ्क	: data
तह	: level
तात्कालिक स्थिति	: immediate situation
दृश्य	: visual, scene
दोस्रो भाषा	: second language
द्विभाषिक	: bilingual
नाम	: name, noun
नाता	: kin
नाताव्यवस्था	: kinship system
निम्नभेद	: low variety
नियम	: rule
नियमबद्ध	: codified
नियमित	: regular
निर्धारक	: determinant
निर्धारण	: determinance
निर्धारित	: determined
न्यूनीकरण	: reduction
पङ्क्ति	: line
पद्धति	: approach
परम्परा	: tradition
परिणाम	: result
परिपूरक	: complimentary
परिप्रेक्ष्य	: perspective
परिवर्तित	: altered

परिवेश	:	environment
परिष्कार	:	polish
परिस्थिति	:	circumstance
पहिलो भाषा	:	first language
पात्र	:	character
पुनरावृत्ति	:	recurrence
पूर्ण	:	complete, whole
पूर्णता	:	completeness, wholeness
पृष्ठभूमि	:	background
पृष्ठभूमिगत अर्थ	:	background meaning
प्रक्रिया	:	process
प्रणाली	:	method
प्रतिबद्ध	:	committal
प्रत्यक्ष	:	overt
प्रभाव	:	impression, effect
प्रवृत्ति	:	tendency
प्रभावशाली भाषा	:	dominant language
प्रायोगिक भाषा विज्ञान	:	applied linguistics
प्राप्ति	:	realization
प्रारम्भ	:	exposition
बहुभाषिक	:	multilingual
बोधगम्यता	:	intelligibility
बोली समुदाय	:	speech community
बोलीको जातित्व	:	ethnography of speaking
बुँदा	:	point
बौद्धिक	:	intellectual
भाषान्तरण	:	language switching
भाषावादी	:	linguist

भाषिक	:	linguistic
भाषिक कला	:	verbal art
भाषिक शक्ति	:	linguistic force
भाषिका	:	dialect
भाषा अपक्षय	:	language decay
भाषा अवलम्बन	:	language maintenance
भाषाद्वैत	:	dyglossia
भाषाप्राप्ति	:	language acquisition
भाषाबफादारी	:	language loyalty
भाषा योजना	:	language planning
भाषिक आदान	:	language borrowing
भाषिक भेद	:	language variety
भाषिक समुदाय	:	linguistic community
भाषिक सामर्थ्य	:	linguistic competence
मनोभाषा विज्ञान	:	psycholinguistics
मातृभाषा	:	mother tongue
मात्रा	:	duration
माध्यम	:	medium
मान्यता	:	assumption
मिश्रित	:	hybrid
मूल	:	basic
मूल्य	:	value
मूल्याङ्कन	:	evaluation
रूप	:	form
रेखाचित्र	:	transformational
लक्ष्य	:	goal, target
लिङ्ग	:	gender
लिङ्गबोधक	:	gender concept

लैङ्गिक समानता	: gender equity
वर्णन	: description
वर्णनात्मक	: descriptive
वस्तुनिष्ठ	: objective
विचार	: idea
वितरण	: distribution
विधि	: manner
विशिष्ट	: specific
विश्लेषण	: analysis
विश्लेषणात्मक	: analitical
विषय	: subject, theme, tenor
विषयनिष्ठ	: objective
विषयवस्तु	: subject matter
व्यक्तिगत	: individual
व्याख्या	: interpretation
व्यापक	: wider situation
शाब्दिक	: verbal
शाब्दिक अर्थ	: literal meaning
शैली	: style
शैलीवैज्ञानिक	: stylistic
संयोजन	: combination, organization
संरचना	: structure
संवाद	: dialogue
सक्रिय	: active
सङ्गठित	: organised
सङ्गठन	: organigation
सन्दर्भ	: context
सम्पादित	: edited

सम्पूर्ण	:	whole
सम्प्रेषण	:	communication
सहज प्रवृत्ति	:	instinct
सहभागी	:	participant
साधारण	:	common
सामान्य	:	normal
सामान्यीकरण	:	generalization
सारांश	:	summary
सार्वजनिक	:	public
सूक्ष्म	:	micro
सूचक	:	index
सूत्र	:	formula
सोभोपन	:	directness
स्थानिक	:	substitute
स्थिति	:	situation
स्थिर	:	consistent
ह्रास	:	decadence

सन्दर्भ सामग्री सूची

क. ग्रन्थहरू

अधिकारी, रेशराज (वि.स २०५९), 'समाजशास्त्र र मानवशास्त्रको परिचय' (छै.स.),
काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हरिकला (२०६४), रेडियोमा महिला बोली : समाज भाषावैज्ञानिक अध्ययन,
स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि. वि. वि, कीर्तिपुर ।

.....(२०६५), रेडियोमा महिला बोली : भाषा संवाद र लैङ्गिक शैली, काठमाडौं :
सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र, नेवापस ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६५), सामाजिक तथा प्रायोगिक भाषा विज्ञान, (चौ.स.),
काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

अर्याल, देवेन्द्र (२०५४), 'वर्षमा एकै दिनमात्र विवाह गर्ने जाति,' गोरखापत्र, २०५४। ६।१३ ।

..... (२०५६), श्रीपञ्चमीका दिनमात्र विवाह गर्ने परम्परा,' कान्तिपुर कोसेली,
२०५६।१०। २९ ।

..... (२०५८), मुलुकी ऐनलाई चुनौति बालविवाह परम्परा स्पेसटाइम विशेष, २०५८
फागुन ।

..... (२०५९), भ्रन बह्यो घटेन बालविवाह विमोचन, २०५९।१२।८ ।

..... (२०६०), बाल विवाहमा बलामी, राजधानी दैनिक, २०६०।१०।१० ।

..... (२०६१), कागती गाउँमा बालविवाह ठप्प, समानता, २०६१।९।१ ।

..... (२०६२), कागती गाउँमा बालविवाह बन्द, युवामञ्च, २०६२, फागुन अंक ।

अर्याल, नारायणराज, (वि.सं. २०५८) बलामी जातिमा आधुनिकताको प्रभाव, स्नातकोत्तर
शोधपत्र, नेपाली विभाग, त्रिचन्द्र कलेज घण्टाघर ।

- अर्याल, प्रमिला (२०४९), **टौफिक्लका बलामीहरू एक अध्ययन**, स्नातकोत्तर शोधपत्र, सँस्कृति विभाग, त्रि.वि.वि, कीर्तिपुर ।
- अर्याल, बिन्दा (२०६५), **बलामी भाषाका आधारभूत शब्दको अध्ययन**, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली विभाग, पद्मकन्या कलेज, बागबजार ।
- आचार्य, बलराज (२०६०), **सामाजिक संस्था र प्रक्रियाको समाजशास्त्रीय विश्लेषण**, काठमाडौं : नेशनल बुक सेन्टर ।
- (२०६२), **लैङ्गिक अध्ययन, समाजशास्त्रीय तथा मानवशास्त्रीय विश्लेषण** (ते.सं.), काठमाण्डौ : नेशनल बुक सेन्टर भोटाहिटी ।
- आचार्य, डा. माधव र रामप्रसाद गौतम (२०६३), **सामाजिक भाषा विज्ञान तथा मनोभाषा विज्ञान**, (दो.सं.), काठमाडौं : दीक्षान्त पुस्तक भण्डार त्रि वि कीर्तिपुर ।
- क्रिस्टल, डेभिड (सन् २००३), **अ डिक्सनरी अफ लिङ्ग्विस्टिक्स एण्ड फोनेटिक्स**, ब्याकवेल पब्लिकेशन लिमिटेड ।
- गुरागाँइ, डिल्ली प्रसाद र भेषराज पोखरेल (२०६०), **साइकोलिङ्ग्विस्टिक्स एण्ड सोसियोलिङ्ग्विस्टिक्स**, काठमाडौं : जुपिटर पब्लिसर्स एण्ड डिस्टिब्युटर्स प्रा. लि. ।
- गौतम, नारद (२०५६), कागती नै नभएको कागती गाउँ, **गोरखापत्र**, २०५६।२।१८ ।
- घिमिरे, वासुदेव (२०६५), **समाज भाषा विज्ञान**, काठमाडौं : वाङमय प्रकाशन तथा अनुसन्धान केन्द्र प्रा.लि ।
- जोशी, सुन्दरकृष्ण (२०६०), **नेपाल भाषा व्याकरण**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- ट्रुडजिल, पिटर (सन् १९९५), **सोसियोलिङ्ग्विस्टिक्स : एन इन्ट्रोडक्सन टु ल्याङ्वेज एण्ड सोसाइटी** (सं.सं.), लण्डन : पेन्गुइन ग्रुप ।
- थापा, दिनबहादुर (२०६५), **धवलागिरी क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषाको समाज भाषावैज्ञानिक अध्ययन**, विद्यावारिधि शोधपत्र, नेपाली विभाग, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, बाग्लुङ ।
- नेपाली, गोपाल सिंह (सन् १९६५), **द नेवार्स**, बम्बई : युनाइटेड एसिया पब्लिकेशन ।

पोखरेल, माधवप्रसाद (२०५६), नेपाली वाक्य व्याकरण, (दो.स.), काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।

भण्डारी, पारसमणि (२०६५), सामाजिक तथा मनोभाषा विज्ञान, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि (ते.स.), काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।

यादव, योगेन्द्र र भीमनारायण रेग्मी (२०५८), भाषा विज्ञान, काठमाडौं : न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

लम्साल , रामचन्द्र (२०६८), नेपाली भाषा र व्याकरणको अध्ययन, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन कीर्तिपुर ।

लम्साल, रामचन्द्र र वासुदेव गौतम, गणेशराज अधिकारी (२०६८) सामान्य भाषा विज्ञान (प.स), कँठमंडै: भुँडीपुराण प्रकाशन ।

वार्डफ, रोनाल्ड (सन् २०००), एन इन्ट्रोडक्सन टु सोसियोलिङ्गिस्टिक्स, संयुक्त अधिराज्य : वेसिक व्याकवेल लिमिटेड ।

वी. लि, मावरिन (सन् २००५), बाहिड राई : अ सोसियोलिङ्गिस्टिक्स सर्वे, काठमाडौं : सेन्टर फर नेपाल एण्ड एसियन स्टडिज ।

हड्सन, आर. ए. (सन् १९९९), सोसियोलिङ्गिस्टिक्स (दो.सं.पुनर्मुद्रित), बेलायत : क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस ।

स्पोल्स्की, वनार्ड (सन् १९९८), सोसियोलिङ्गिस्टिक्स (दो.स.), अमेरिका : अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस ।

श्रीवास्तव , रविन्द्रनाथ (सन् १९९४), हिन्दी भाषाका समाजशास्त्र, दिल्ली : हिन्दुस्थान अफसेट प्रेस ।

श्रीवास्तव, रविन्द्रनाथ र रमानाथ सहाय (सन् १९९०, सम्पा), हिन्दीका सामाजिक सन्दर्भ, (ते.स.), आगरा : केन्द्रीय हिन्दी संस्थान ।

शर्मा, अञ्जु (२०६०), ओखरपौवा गाविस कागती गाउँका बलामी महिलाको सामाजिक, आर्थिक एवं साँस्कृतिक अवस्था एक समाजशास्त्रीय अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग, त्रिचन्द्र कलेज ।

शर्मा, रुक्मिणी (२०५८), बलामी जातिको सामाजिक आर्थिक एवं साँस्कृतिक अवस्था : ओखरपौवा गा.वि.सको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर ।

